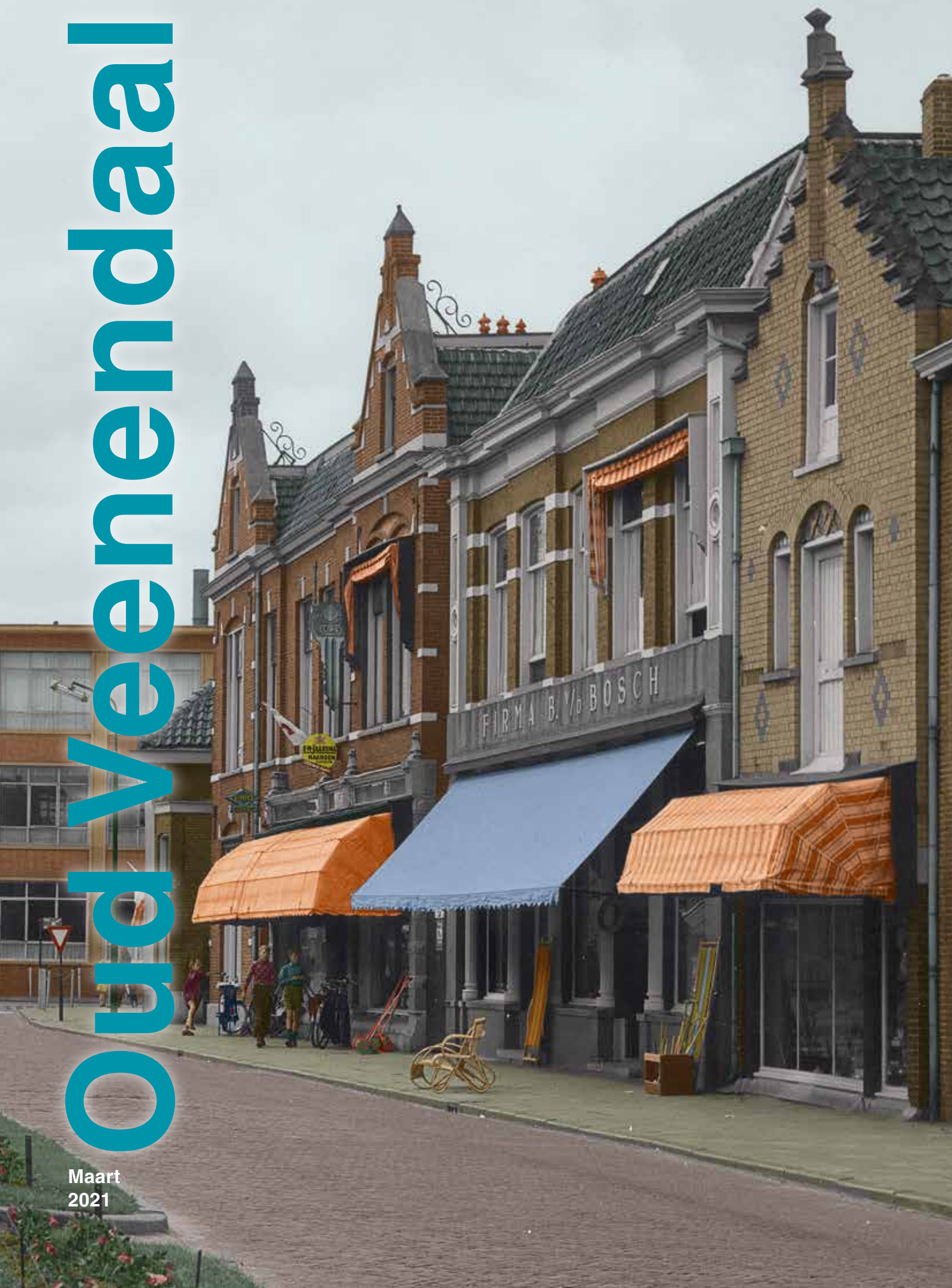

Oud Veenendaal

Maart
2021

Inhoud

1

De redactie

Om te beginnen

2

R. van Welij

Evacuatie van Veenendaal in de meidagen van 1940

6

C. van den Heuvel

Een Amsterdammer in 't Veen: korporaal Dick Peeterse

13

J. Hiensch-Hess

De Duitse Jood Rudolf Strasser

19

G. van den Brink

't Gebeurde in de Tweede Wereldoorlog

22

H. Henzen

Wie herkent wie?

26

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Jaarverslag Historische Vereniging Oud Veenendaal 2020

28

Het bestuur

Het laatste woord

Colofon

36^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg
Ineke van Schuppen
Wouter Berkhof
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
D.G. van Dijk
H. Henzen
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

H. Henzen
Componistensingel 107
3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Hoogstraat (Collectie HVOV)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een maand vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending en het uitkomen van het nummer waarin het artikel wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden artikelen kunnen door de redactie worden aangepast. Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie.

Om te beginnen

Het nieuwe jaar is weer begonnen en al een eindje op weg als u dit leest. We hopen op een beter jaar, waarin we elkaar eindelijk weer kunnen ontmoeten op verenigingsavonden en andere activiteiten.

Traditiegetrouw trappen we de nieuwe jaargang van *Oud Veenendaal* af met een nummer vol artikelen over de Tweede Wereldoorlog. We beginnen met het verhaal van Rijn van Welij over de evacuatie in mei 1940. Zelf geboren na de oorlog heeft hij de verhalen van de andere gezinsleden vastgelegd voor latere generaties. Het gezin Van Welij maakte tijdens de evacuatie het nodige mee, maar kon uiteindelijk terugkeren naar hun huis aan de Groenelaan.

Constant van den Heuvel vond het verhaal van een Amsterdammer die uiteindelijk ook zijn thuis zou vinden in Veenendaal: korporaal Dick Peeterse die in 1939 als gemobiliseerd soldaat voor het eerst kennis maakte met ons dorp. Ontmoetingen met Veenendalers groeiden uit tot vriendschappen voor het leven. Maar ook de gebeurtenissen in de meidagen lieten diepe indrukken achter. Er is over hem zoveel te vertellen dat er genoeg stof is voor een tweede artikel dat in een volgend nummer zal verschijnen.

Met het levensverhaal van de Duitse jood Rudolf Strasser en zijn bedrijf Artextil in Veenendaal en Rhenen wist Jenneke Hiensch een onbekend stukje lokale en regionale geschiedenis boven tafel te krijgen. Daarna gaan we met Gijs van den Brink terug naar de oorlog en de tijd erna, gezien door de ogen van een kind. Hij herinnert zich vooral de dagelijkse dingen, al is de oorlog nooit ver weg in de vorm van beschietingen en Duitse soldaten.

De vaste rubriek van het documentatiecentrum mag natuurlijk niet ontbreken. Helpt u weer mee met het identificeren van mensen, locaties en gebeurtenissen?

Het maartnummer staat ook altijd in het teken van terugkijken op het afgelopen jaar. Ineke van Schuppen doet verslag van een jaar waarin het hele leven en dus ook de activiteiten van de vereniging van de ene op de andere dag tot stilstand kwamen. Dat betekent niet de vrijwilligers stil gezeten hebben! Er is toch nog het nodige gebeurd. Helaas heeft het covid 19 virus door het vervallen van onze bestuursvergaderingen ook invloed gehad op het vaststellen van de cijfers. In tegenstelling tot vorige jaren worden die niet dit maartnummer gepubliceerd, maar in het juni nummer. Dan zullen we u weer volledig op de hoogte houden van het financiële reilen en zeilen van de HVOV.

Door:
De redactie

Gemobiliseerde soldaten bij het oude postkantoor aan de Tuinstraat (collectie gemeentearchief Veenendaal)

De redactie wenst u weer veel leesplezier met dit informatieve nummer!

Evacuatie van Veenendaal in de meidagen van 1940

Hoe Veenendaalse gezinnen huis en haard in 't Veen verlieten en zich massaal per schip verplaatsten naar het westen van het land, waar zij onderdak hoopten te krijgen. De omstandigheden waaronder dit plaatsvond waren erbarmelijk en zijn ruim 80 jaar later nauwelijks voorstelbaar.

Door:
Rijn van Welij

Op 28 augustus 1939 wordt ons leger gemobiliseerd. Er is oorlogsdreiging. Vijftien lichtingen oud-soldaten, die van 1924 tot 1938, moeten huis en haard verlaten om zich te melden op hun inkwartieringsadres. Fabrieken missen een flink aantal van hun arbeiders; vrouwen en kinderen missen hun man en vader.

Veenendaal ligt midden in de Grebbelinie. Deze waterlinie moet de verwachte vijand uit het oosten tegenhouden. Daarom worden hier zo'n 2000 soldaten gelegerd. De officieren worden ondergebracht bij Hotel De Korenbeurs aan de Markt. De onderofficieren worden ingekwartierd bij de burgers en de manschappen krijgen onderdak in enkele openbare gebouwen, zoals scholen. Veel lessen krijgen de Veenendaalse kinderen niet. Ze gaan vaak halve dagen naar school.

De hier gelegeerde militairen leggen verdedigingswerken aan en grote delen rond Veenendaal worden al in september geïnnundeerd door de Grebbesluis bij Wageningen open te zetten. Tientallen boerderijen komen onder water te staan. Die winter vriest het zo hard, dat het inundatiegebied één grote ijsvlakte wordt: je kan zo naar Wageningen schaatsen. Onze soldaten krijgen daardoor extra werk: ze moeten op heel wat plekken het ijs breken om te voorkomen dat de vijand zich hierover zou kunnen verplaatsen.

De evacuatie in gang gezet

Op vrijdag 10 mei 1940, de eerste oorlogsdag, komt om kwart over 7 bij burgemeester Van Kuyk een telegram binnen van de comman-

dant van het 2e legercorps: 'Aanvang maken met afvoer burgerbevolking uwer gemeente, onmiddellijk inschepen.' Alle Veenendalers moeten evacueren. De 12.000 inwoners van Stichts Veenendaal zijn van tevoren verdeeld in twaalf wijken van 1000 personen. Elke wijk heeft één 'hoofdgeleider' en wordt verdeeld in twintig groepen van 50 personen, elk onder leiding van een groepsleider. Via grote rode aanplakbiljetten is men hier al eerder van op de hoogte gebracht. Daar staat ook op wat je mee moet nemen. Op papier is het een strak plan. In de ochtenduren gaan de groepsleiders hun 50 mensen waarschuwen en informeren over de evacuatie. Zij noteren meteen wie er per auto

Bij station Veenendaal op weg naar Elst, (collectie Rijn van Welij)

vervoerd moeten worden. En het zou ook goed gelukt zijn, ware het niet dat de 5000 inwoners van Gelders Veenendaal niet vertrekken naar Ede, zoals oorspronkelijk de bedoeling was, maar ook richting Elst gaan. Hier liggen de kolenschepen klaar die hen naar Voorne-Putten (ZH) moeten brengen. Tot overmaat van ramp moeten later op de dag ook nog de inwoners

van Renswoude via Elst vertrekken. Zij zouden volgens plan met de trein vanaf station De Klomp naar het westen gaan. Ze wachtten daar op de trein die maar niet komt. De oorzaak is, dat Nederlandse soldaten de spoorbaan al in de vroege ochtend onbruikbaar gemaakt hebben, zodat de Duitsers die niet kunnen gebruiken. Nu moeten ook zij nog verder naar Elst lopen...

Door deze toevoegingen klopt het opgestelde tijdschema niet. Het moet sneller en sneller en dat kan niet. Het gevolg is dat het op de weg naar Elst al snel chaotisch verloopt en groepsleiders hun groep niet bij elkaar kunnen houden. Een in Veenendaal gelegeerde sergeant schrijft: 'Het was een lange verbijsterende stoet geëvacueerden, allerlei vehikels meevoerend. Het hoogst noodzakelijke bijeengeraapt en gebonden in pakken op de rug. Fietsen piepend onder de onmogelijk vreemde last van dekens en tassen, koffers en pakken. Huilende vrouwen

Zo vertrekken de evacués uit Elst, (collectie Rijn van Welij)

en kinderen...' In de late avond, als de laatste van de 46 schepen vertrokken is, blijven zo'n 2000 mensen ontredderd achter bij de veerdam in Elst. Zij brengen de nacht door in de open lucht en worden de volgende morgen met bussen naar de trein gebracht.

De trek naar het westen

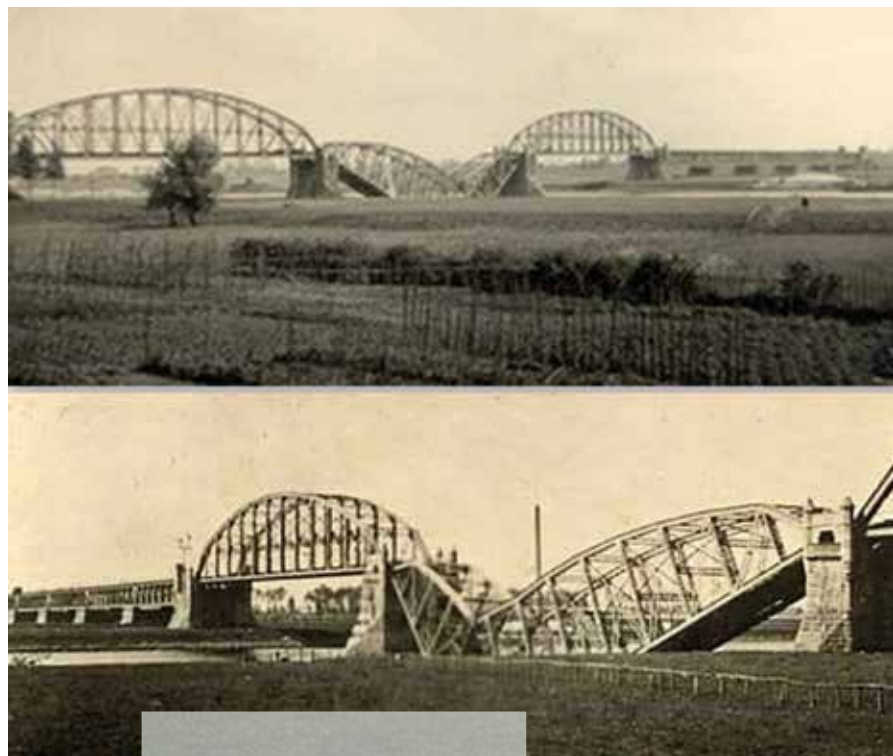
We volgen nu het gezin van Job van Welij, dat bestaat uit zijn hoogzwangere vrouw Maartje en de bijna zevenjarige Hannie en vijfjarige Wim. Moeder Maartje gaat met beide kinderen per Rode Kruiswagen naar Elst. Vader Job volgt lopend met de burens Dirk en Jannigje van Dijk en de overige bewoners van de Groenelaan. Zij hebben geluk, want Veenendaal-Zuid mag als eerste wijk vertrekken. 'Per volwassen persoon mede te vervoeren een gewicht van 20 KG,' stond op het aanplakbiljet. Met de kinderwagen als bagagewagen komt vader Job bij de Rijn. Daar hoort hij het commando: 'Rijwielen en kinderwagens op de wal laten liggen, mensen

in de schepen!' Maar gelukkig, de kinderwagen met de babyspullen mag toch mee.

Op de achtergrond is het vuren van het afweergeschut bij de Grebbeberg te horen. De eerste boten vertrekken rond drie uur, de laatste om elf uur 's avonds. Aan de Ingense kant schepen mensen uit Kesteren en Opheusden zich op dezelfde wijze in. Intussen proberen Nederlandse militairen in Veenendaal een vrij schootsveld te krijgen, nu de bewoners om zeven uur weg zijn. Ze steken ruim honderd huizen in brand, onder andere aan de Kastanje-laan en de deftige Kerke-wijk. Dat hadden ze beter niet kunnen doen, want er wordt hier niet met de Duitsers gevochten en op de vijfde oorlogsdag is de capitulatie een feit. In Rhenen blazen de Nederlanders op 13 mei de spoorbrug over de Rijn op. Hier kunnen de Duitsers de trein voortaan niet gebruiken.

Het gezin van Job in 1939 (collectie Rijn van Welij)

Vernielde spoorbrug Rhenen van de zuid- en noordkant (collectie Rijn van Welij)

De reis met de niet-schoongemaakte kolenschuiten duurt twee dagen. 's Nachts wordt er meestal niet gevaren en moet iedereen aan boord blijven. De boten zijn totaal niet voorbereid op personenvervoer. De hygiëne is tenhemelschreiend: er is geen water aan boord om je te wassen, iedereen wordt zwart van het kolengruis en de stank is ondraaglijk. Toiletten zijn er niet. Eén of twee emmers met een plank erop (er zit wel een gat in) achter een provisorisch gordijntje fungeren als zodanig. Hier moeten de ruim 300 evacués aan boord hun behoeften op doen. Als de boot schommelt, zitten er spetters aan je billen. Ook zijn er geen EHBO'ers aan boord. Op een deken op de vloer moet je maar in slaap zien te vallen in een bedompte, stinkende ruimte. En dan te bedenken dat moeder Maartje hoogzwanger is...

Doorvaren naar Voorne-Putten blijkt te gevaarlijk te zijn. Op Eerste Pinksterdag zetten de 46 boten de vluchtelingen af in dorpen als Bergambacht, Ammerstol, Langerak, Haastrecht

Gedenkplaat in kerk Ammerstol
(collectie Rijn van Welij)

en Ouderkerk aan de IJssel. Compleet onvoorbereid nemen deze dorpen de evacués op. Er zijn geen extra dekens, geen voedselpakketten, enzovoort. 'Bedenkt u wel dat het beter is uw deuren open te zetten dan ze te sluiten,' zegt de burgemeester van Bergambacht treffend tegen zijn dorpsgenoten. Het weer is gelukkig stralend en de evacués slapen, dankbaar voor het verleende onderdak, vaak in stallen op stro. De koeien van de Veense boeren zijn intussen ook per kolenschuit geëvacueerd...

Iemand uit Bergambacht schreef later over de evacués: 'Ze waren zo ontzettend vies toen ze van de boot kwamen. Helemaal zwart. Ze voel-

den zich ook vies. Al die dagen op een vieze kolenschuit. Zonder schone kleren en water om je te wassen.' Het eerste wat die ontheemde mensen doen is: water drinken, zich wassen en verfrissen.

Bevallen tijdens een evacuatie

In Ammerstol overnachten zo'n 200 Veenendalers in de Hervormde Kerk. Onder hen bevindt zich dominee R. Kok van de Gereformeerde Gemeente (en later de 'Kokse kerk' en weer later de Christelijk Gereformeerde Pniëlkerk). Samen met zijn Hervormde collega Hugenholtz verzorgt hij meteen voor deze ontheemde mensen, die hier pas 's nachts (!) gearriveerd zijn, de Pinksterkerkdienst. Een gedenkplaat in de kerk herinnert er nog steeds aan.

Waar het gezin van Job wordt afgezet, is niet bekend. Het zou Haastrecht kunnen zijn. Onderdak is er wel voor de burens Dirk en Jannigje van Dijk, niet voor het gezin van de zwangere Maartje. Maar broer en zus Van Dijk weigeren hier te gaan slapen en verklaren zich solidair: 'Wie moeten er op Hannie en Wim passen als de kleine geboren wordt?' Samen besluiten ze verder te lopen richting Oudewater. Daar is wel plaats voor allen, maar voor de vrouw des huizes is moeder Maartje niet welkom: geen plaats voor een vrouw in verwachting. Maar ze heeft wel een lieve dochter die hoofdschuddend zegt: 'Maar moeder toch, als je zelf zo voor de deur zou staan?' Dat geeft de doorslag: ze mogen blijven, allemaal.

Maar het duurt niet lang of Job en Maartje gaan voor de bevalling naar het dichtstbijzijnde ziekenhuis. Dat is het rooms-katholieke Sint-Jacobsziekenhuis in Oudewater, dat gerund wordt door de nonnen van de Congregatie van de Kleine Zusters van Sint-Jozef. Daar bevalt Maartje op woensdag 15 mei van een stevige zoon, die de naam Cornelis (Kees) krijgt. Later vertelt moeder Maartje daarover: 'Ze waren zo lief, die nonnen. Eerst wilden ze me de rozenkrans geven, maar dat wilde ik niet. Daar hadden ze begrip voor en toen kwamen ze met een Bijbeltje met het Nieuwe Testament.' De burens passen intussen op Hannie en Wim.

Als één van de eersten keert moeder Maartje met de drie kinderen per Rode Kruiswagen in Veenendaal terug. Vader Job en de burens volgen al gauw met de gewone bus. Ruim een week zijn ze weggeweest. Vader Job laat zijn zoon Kees inschrijven in het bevolkingsregister

Net als ieder gezinshoofd probeert Job onder tewerkstelling in Duitsland uit te komen. Als zijn Maartje in 1942 opnieuw zwanger is, probeert ze de geboorte - tevergeefs natuurlijk - zo lang mogelijk uit te stellen. Zo lang zij in verwachting is, hoeft haar Job niet naar Duitsland. En hiijzelf

5

Een Amsterdammer in 't Veen: korporaal Dick Peeterse (1939-1940)

Ze bestaan... Amsterdammers, die graag in Veenendaal wonen. De meest intrigerende, die ik kende, was de oude heer Dick Peeterse (1917-1999). Drie keer kwam hij naar Veenendaal; in 1939 als soldaat, in 1943 als onderduiker, in 1984 als gepensioneerd. Pas de laatste keer maakten wij kennis, maar dit artikel gaat over die eerste keer.

Door:
Constant van
den Heuvel

Dick Peeterse werd in Amsterdam geboren op 29 mei 1917 als oudste kind van Dirk Peeterse (1890-1967) en Catherina Johanna Maria Sevenster (1890-1977). Na hem volgden nog zus To (Catharina Johanna Maria) en broer Jan (Johannes Hendrikus). Het gezin woonde aan de Tweede Oosterparkstraat 109 (éénhoog).

De jonge Dick werd geboren in het Onze Lieve Vrouwen Gasthuis" aan de nabijgelegen Cam-

perstraat. Peeterse sr. was, in verband met de Nederlandse mobilisatie tijdens de Eerste Wereldoorlog, als sergeant in Brabant gelegerd. Juist tijdens zijn afwezigheid moest moeder Peeterse bevallen. In de dagen ervoor riep ze meerdere keren "Dick". Toen de kleine geboren werd, lieten de zusters (van de heilige Caroleus Borromeus) hem – zonder moeders inbreng – inschrijven als Dick Peeterse... Bezorgd om het zielenheil van de kleine wilden de zusters hem Rooms-Katholiek laten dopen, wellicht omdat pa Peeterse officieel Hervormd was. Maar

moeder Peeterse zei: *"Ik zal God bidden dat hij oud genoeg wordt, dat hij zelf kan kiezen."*

Het ongedoopte jongetje kreeg geen religieuze opvoeding, hoewel oma Maria Margaretha

Peeterse-De Bood (1866-1957) juf was op de Zondagsschool. Toen Dick zes jaar was, werd hij wel naar een Christelijke school gestuurd. Moeder vond het publiek op de Openbare school minder prettig. De kleine jongen onderging een cultuurschok en leerde allerlei nieuwe dingen, zoals handen vouwen bij het bidden. Het Evangelie van Jezus Christus raakte het jongetje. Via de school kreeg hij christelijke vriendjes, bij wie hij thuiskwam en daar kon hij terecht met zijn vragen. Het leidde ertoe dat hij later zelf naar de kerk ging. Wonderlijk genoeg ging hij zelfs in de sporen van oma: hij werd meester op de Zondagsschool. Zijn ouders reageerden niet afwijzend, maar vonden hem soms wat "te christelijk", zodat hij de bijnaam "Dominee Dick" kreeg.

Na de lagere school ging hij voor zijn moeder werken. Zij had een eigen winkeltje aan huis dat goed liep. De internationale crisis maakte dat moeder Peeterse stopte en Dick in 1934 bij een meubelzaak ging werken. Dat ging prima, maar toen zijn vijftienjarige broertje Jan werd uitgebuit door zijn baas, begon hij met hem een bedrijfje. Van Dicks spaargeld werd hout gekocht, waarvan Jan (1921-1990) overdag houtkisten (en later ook tuinhakken) timmerde. 's Avonds deed Dick de administratie, terwijl hij in zijn vrije tijd mee timmerde. De firma "Gebroeders Peeterse. Meubel- en Timmerbedrijf" kreeg een groeiende klantenkring.

In dienst

Op 14 april 1936 werd Dick Peeterse - inmiddels woonachtig in de gemeente Haarlemmerwiede en Spaarnewoude - opgeroepen voor de dienstkeuring. Hij bleek 1.73 meter lang en 58 kilo zwaar. Bij de keuring zei hij bij de luchtdoelartillerie te willen of anders bij de motorartillerie. De "keuringsdienst" vond dat laatste best,

Een kleine Dick Peeterse samen met zijn vader Dirk, in uniform vanwege zijn mobilisatie tijdens de Eerste Wereldoorlog (collectie Herman Groothedde)

maar het werd het 10^e Regiment Infanterie. Van 5 oktober 1936 tot 19 maart 1937 diende hij in Ede, waarschijnlijk in de Mauritskazerne. Er is nog een getuigschrift (15 maart 1937, ondertekend door ds. H. Japchen), waarin de kerkenraad der Ned. Hervormde Gemeente te Ede verklaart dat D. Peeterse tijdens zijn verblijf te Ede in Militairen dienst, de catechisatie bezocht heeft. Dat zijn diensttijd slechts een half jaar duurde, was niet vreemd. Zo stond het in de Dienstplichtwet van 1922.

Kaart van Dick Peeterse met daarop een impressie van het leven op de kazerne te Ede (collectie Hoeve De Beek)

De diensttijd kreeg nog een andersoortig vervolg. Peeterse ging in Badhoevedorp belijdeniscatechisatie volgen bij kandidaat B.J. Ader (1909-1944). Ader werd later hervormd predikant en zou honderden joodse levens redden tijdens de oorlog. Op zondag 10 april 1938 bleek het gebed van zijn moeder verhoord te zijn. De twintigjarige Dick Peeterse deed geloofsbelijdenis en werd gedoopt in de Nederlandse Hervormde kerk te Hoofddorp. Die doop vond om kerkrechtelijke redenen niet plaats door kandidaat Ader, maar door ds. D.A. van den Bosch uit Den Haag. Van den Bosch en Ader zouden beiden door de Nazi's worden omgebracht. Peeterse, die de toepasselijke belijdenistekst "Strijdt de goede strijd des geloofs" (1 Timotheus 6: 12) meekreeg, zou eveneens in stevig conflict met de Nazi's komen. En vrij snel ook. Maar tot die tijd werkte hij met zijn broer Jan in het gezamenlijk timmerbedrijf.

Op 23 augustus 1939 werd het Molotov-Von Ribbentroppact gesloten: het niet-aanvalsverdrag tussen Nazi-Duitsland en Sovjet-Rusland. In de praktijk was het een bondgenootschap,

waarbij beide landen (heimelijk) Polen onder elkaar verdeelden, alsmede elkaar bijstonden met grondstoffen en technologie. Hoewel Hitler op 26 augustus de neutraliteit van Nederland en België garandeerde, werd de onrust niet weggenomen. Op dezelfde dag nog mobiliseerden de Belgen en Nederland volgde twee dagen later. Toen Hitler op 1 september Polen binnenviel en twee dagen later de Tweede Wereldoorlog uitbrak, begon het Nederlandse leger zich gevechtssklaar te maken. Het leger zou uit zo'n 350.000 soldaten bestaan,

verdeeld in vier legerkorpsen van elk twee divisies. De Nederlandse verdediging bestond uit drie linies. In het oosten waren er linies om de aanval te vertragen. De echte verdediging zou plaatsvinden bij de Grebbelinie en Peel-Raamstelling. Bij de Grebbelinie leek men te hopen op het scenario van oktober 1914 in zuid-België. Door inundaties werden de Duitsers bij de IJzer vier jaar door de Belgen tegengehouden. Tot slot was er nog de Hollandse Waterlinie, die evenals de stellingen bij de

Afsluitdijk de grote steden moest beschermen. De fundamentele Grebbelinie (van IJsselmeer tot de grote rivieren) werd bevolkt door het IIe en IVe legerkorps. Het tiende Regi-

ment Infanterie (10 RI) maakte deel uit van het IIe legerkorps. De exacte organisatie en bewapening is goed beschreven door Martin Brink op blz 11 van "Veldprediker in mobilisatietijd". De 3000 soldaten waren opgedeeld in drie bataljons, die elk uit drie compagnieën bestonden. Elk bataljon had een mitrailleurcompagnie in de gelederen. Daarnaast was er artillerie en uiteraard de legerleiding en diensten als administratie, communicatie en (medische en geestelijke) verzorging. De algehele leiding lag bij overste P.J. van den Briel. Peeterse moest zich melden bij de Huishoudschool aan het Sophiaplein in Haarlem. Op Koninginnedag - 31 augustus - werden de sol-

Belijdenisplaat van Dick Peeterse met handtekening van Ds. Ader (collectie Constant van den Heuvel)

daten op de trein gezet en 's nachts vervoerd naar Amersfoort. Terwijl Hitler Polen binnenviel, liep men naar Woudenberg. Zaterdagmorgen om 6.00 uur marcheerde 10 RI naar Veenendaal.

In Veenendaal

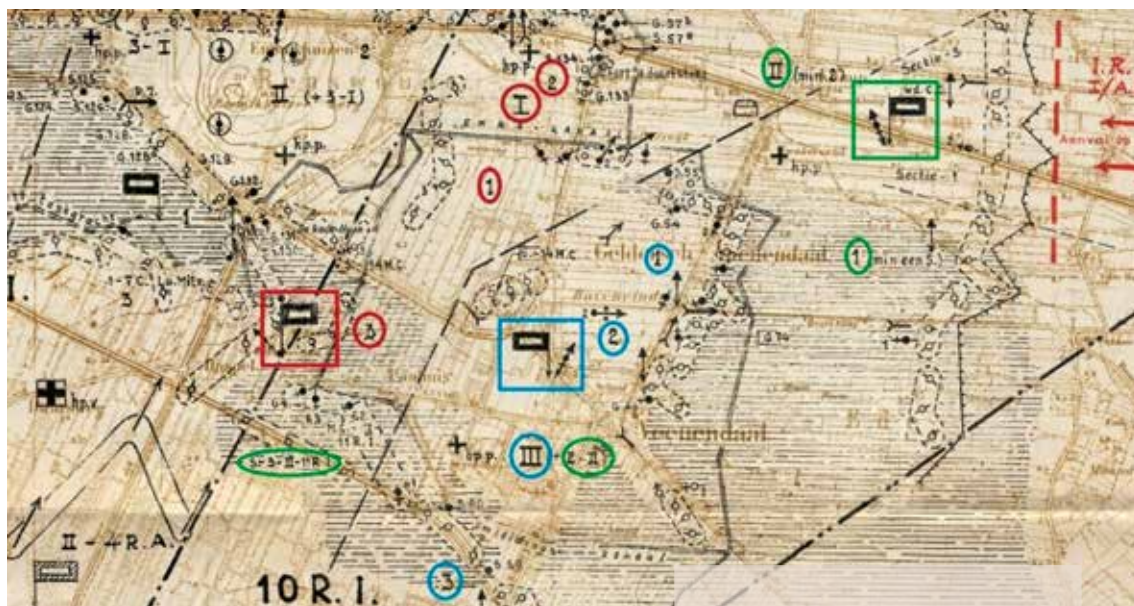
De soldaten werden overal ondergebracht, ook in scholen en schuren. Peeterse kreeg onderdak in het postkantoor op de Sandbrinkstraat. Bij aankomst zag hij op de Markt een wit kerkgebouw, waar hij de volgende dag graag naartoe wilde. Als enige ging hij die dag naar de Oude kerk. Hij nam plaats op de stoelen vooraan. In banken achter hem, zat de kerkenraad. Tijdens de dienst tikte diaken (en bakker) Teunis Bolderman (1899-1953) hem op de schouder en nodigde hem uit voor een kop koffie. Na verkregen toestemming van een meerdere vond de koffievizite inderdaad plaats. Hij zou een van de eersten zijn, want in het begin was de bevolking niet gastvrij. Een tijdje later klonk van diverse kansels de oproep om "onze jongens" uit te nodigen. Tussen Dick Peeterse en de familie Bolderman ontstond een levenslange vriendschap...

Peeterse en 800 anderen behoorden tot het IIIe bataljon, dat Veenendaal moest verdedigen aan de noordoostelijke en zuidoostelijke kant. Bert Rietberg (coördinator Bezoekerscentrum Grebbelinie en redacteur Grebbelinie.nl) zette voor dit artikel zijn indrukwekkende kennis van zaken in. Hij heeft op de afgebeelde kaart de

het IIIe bataljon van majoor F.L. Visser is blauw. Als eerste kreeg de vijand van doen met de voorposten (De Klomp/Ederveen), bemand door het IIe (groene) bataljon. Zij moesten de vaart uit de aanval halen. Delen van dat bataljon waren onttrokken om de frontlijn en/of stoplijn te versterken. De frontlijn was de voornaamste weerstandslinie, die verdedigd werd door het IIIe (blauwe) bataljon (waar Peeterse toe behoorde) en de stoplijn (vanwaar bij een vijandelijke doorbraak de tegenaanval moest plaatsvinden) werd bemand door het I^e (rode) bataljon.

Elk bataljon bestond uit drie compagnieën van steeds 180 man. Bert Rietberg heeft op onderstaande kaart de compagnieën omcirkeld in dezelfde kleur als het bataljon, waar deze eenheden onder vielen. Peeterse (1-III-10 RI) hoorde bij de eerste compagnie van zijn IIIe bataljon. De bataljons waren weer onderverdeeld in kleinere gevechtsgroepen van circa 34 manschappen, vaak onder leiding van een luitenant. In het geval van Peeterse betrof het luitenant Pieter H.G. Büdke (1913-2000).

Tot slot waren de secties verdeeld in drie groepen van elf soldaten, die werden aangevoerd door een sergeant met als plaatsvervanger een korporaal. Zo'n groep bemande gezamenlijk een loopgraaf. Het appèlboekje van Peeterse toont dat zijn groep II werd aangevoerd door sergeant Boonen, terwijl hijzelf de korporaal was. Elk groep had ook een lichte mitrailleur, die in Groep II werd bediend door soldaat Van

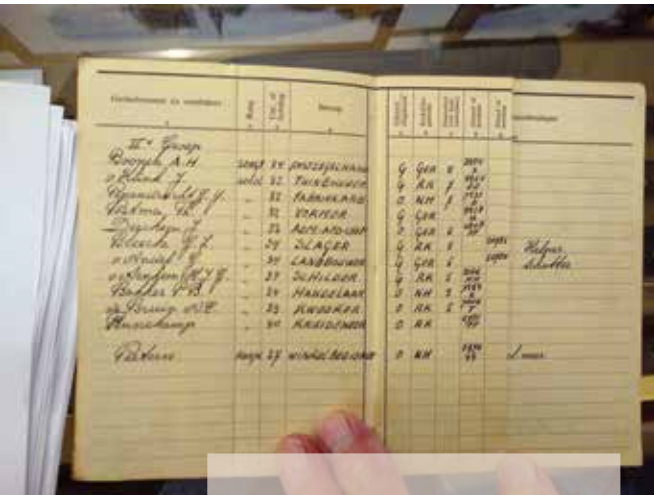
compagnieën omcirkeld in dezelfde kleur als het bataljon, waar deze eenheden onder vielen. Het I^e bataljon van majoor C.G. Knol is rood, het IIe bataljon van majoor J.A. Claesen is groen en

Kaart uit: V.E. Nistrasz, *De Operatiën van het Veldleger en het Oostfront van de Vesting Holland MEI 1940*. Groene serie. (collectie HVOV-Hennie Henzen)

Andel, die daarbij werd geassisteerd door soldaat Bleecke.

Het gemobiliseerde leven

Het leven van Peeterse bestond uit aantreden, marcheren en vooral het gereed maken van stellingen, zoals het graven van loopgraven in de frontlijn. Er kwamen ook kazematten, waarvan er nog een exemplaar over is in het

Appélboekje D. Peeterse (opgenomen in collectie Museum Hoeve De Beek, Woudenberg)

Korporaal Dick Peeterse in uniform (collectie Constant van den Heuvel)

talud van de A12. Voorbijgangers zien kazemat S-55 op het pad van Stationsstraat tot Rondweg-west (autobedrijf Ekris). Die kazematten werden bemand door mitrailleur-compagnieën. In de linie was er ook een sectie mortieren (10^e

Compagnie), zware artillerie (10^e batterij 6 Veld) en enige stukken pantserafweergeschut (10^e Compagnie P.A.G.) om rijdend materieel uit te schakelen.

Peeterse werkte in de stellingenbouw in noord-oost-Veenendaal. Onderweg naar het werk, liep hij op een dag over de Stationsstraat, toen een vrouw riep: "Soldaat, kun jij lezen? Mijn bril is kapot..." Het was Cornelia van Geerenstein, die hem in huis haalde. Daar, aan de gedekte tafel, zat haar oude vader. Er moest uit de Bijbel gelezen worden, maar de kapotte bril verhinderde dat. Uiteraard wilde Peeterse wel lezen. Voortaan kwam hij dagelijks rond etenstijd langs om uit de Bijbel te lezen en zijn etensketeltje te vullen. Dat keteltje staat nu bij de tentoonstelling in Hoeve De Beek. Er zijn ook kaarten van Peeterse aan zijn ouders, maar af en toe sprak hij hen ook zelf tijdens verlof. Dat verlof was geen vrije tijd, want er moesten rekeningen geschreven en bezorgd worden. Aan Jan was dat niet besteed, die timmerde liever...

Het etensketeltje van Dick Peeterse uit de tentoonstelling van Hoeve De Beek (opgenomen in collectie Museum Hoeve De Beek, Woudenberg)

De Duitse aanval

Op 9 mei 1940, om 23.15 uur, hoorde overste Van den Briel dat de oorlogsdreiging verhoogd was. Hij liet zijn bataljons- en compagniescommandanten inlichten. Rond 23.45 uur wist ook luitenant Büdke van 1-III-10 RI dat er "zeer verontrustende berichten van de Duitse grenzen kwamen". Ergens in de nacht liet Büdke zijn officieren en onderofficieren inlichten. Om snel gevechtssklaar te zijn, werden voorraden voor vier dagen naar de stellingen gebracht. De mannen liet hij slapen, terwijl hijzelf naar de stellingen ging voor inspectie. Gaandeweg vulde de lucht zich met vliegtuigen. Volgens Büdke vergelijkbaar met een bijenzwerm, die zich in westelijke richting bewoog. Inmiddels klonk het gebulder van de luchtdoelartillerie. Rond 5.00 uur was de hele compagnie klaarwakker om in actie te komen. Op bevel van Büdke marcheerde elke sectie om de beurt naar de eigen stelling. Vliegtuiggedreun, artilleriegebulder: na meer dan 150 jaar was Nederland weer in oorlog. Peeterse en de anderen zaten er middenin.

In deze strijd werd er ook iets van hem verwacht. Als korporaal stond hij boven de anderen van zijn groep. Op zijn linkerarm zaten bovendien twee aan elkaar genaaide vignetten. Op eentje stond een ontploffende granaat dat aangaf dat hij geoefend (hand)granaatwerper was. Ook droeg hij een vignet met twee gekruiste patronen, wat onderstreepte dat hij een gekwalificeerd schutter was...

Distinctieven op de linkermouw
(collectie Museum Hoeve De Beek, Woudenberg)

Inmiddels kwam de paniek op gang. Rond 8.00 uur werd op de Buurtlaan een "Duitse spion" gearresteerd en een dik uur later waren er zoveel spionnen gearresteerd dat er versterking nodig was om ze te bewaken... Om circa 10.30 uur kwamen er berichten over Duitsers in Nederlandse uniformen en later werd bevolen te schieten als ze met witte vlaggen kwamen. Van den Briel beval dat als ze gevangengenomen werden, ze zelfs moesten worden geëxecuteerd. Het was overigens een mooie lentedag met prachtig weer. Het aantal vliegtuigen was verminderd, maar een aantal toestellen – terugkerend uit het westen – vloog vrij laag over de stellingen van 1-III-10 RI, zodat ze onder vuur genomen werden met geweren en mitrailleurs. De Mitrailleursectie raakte er in ieder geval één. Volgens Büdke hadden zijn mannen er zin in. De compagnie liet dan ook weten aan de bataljonscommandant dat ze meer munitie nodig hadden.

De zoektocht naar munitie

Ondertussen werd het IIIe bataljon bevolen om huizen in het schootsveld te ontruimen en te laten verdwijnen. Maar er waren geen explosieven beschikbaar... Luitenant L.J. Westra kreeg bevel om burgers te vinden, die konden assisteren. Een vrij hopeloze opdracht, want de evacuatie van Veenendaal was net begonnen. (Zie het artikel van Rijn van Welij elders in dit nummer). Duizenden mensen – met bagage - dromden weg naar (en door) de Hoofdstraat en Kerkewijk in de richting van Elst, waar men zou worden ingescheept. In de lucht kwamen er nog wat vliegtuigen over, die schijnaanvallen deden en van de ordelijke aftocht een chaos maakten. Aan het einde van de middag werd om explosieven gevraagd om schootsveld te creëren. En daar kon Westra weer achteraan, maar tevergeefs. Uiteindelijk werd besloten om alles te verbranden. Rond 20.00 uur stond een aantal huizen en boerderijen daadwerkelijk in lichterlaaie. Bij Veenendaal-De Klomp begon het echter gevaarlijk te worden. In een tank vlakbij het station zat benzine en door de enorme hitte van de brandende huizen dreigde een ontplofing te ontstaan. Soldaten uit de stoplijn kregen het bevel om de benzine snel weg te halen. De volgende ochtend kwam er weer een dringend verzoek aan overste Van den Briel om springstof, want het schootsveld afbranden duurde te lang. De avond ervoor arriveerde nieuwe munitie. Bedoelde Peeterse dit toen hij zei dat het zo'n vreemde ervaring was om op een kar te zitten met een kistje granaten in zijn handen?

Volgens majoor Visser arriveerde er na 22.00 uur inderdaad munitie. Maar per auto... Of toch ook via andere vervoersmiddelen? Een onrustige nacht volgde. De spanning begon op te lopen. Vanaf 23.00 uur dachten sommigen dat er een lichtsignaal werd afgegeven en een stormvuur van munitie barstte los, terwijl er niets aan de hand was. Het koste Büdke veel moeite om alles weer stil te krijgen. De volgende dag, zaterdag 11 mei, vielen de Nazi's de Voorposten van de Grebbeberg aan. De opgefokte sfeer van 1-III-10 RI kwam weer omhoog: men zag vier vijandelijke vliegtuigen boven de spoorlijn Ede-Utrecht, vliegend in westelijke richting. Het viel Büdke op dat zijn soldaten eerst schoten en dan pas keken of het wel een vijandelijk toestel was. Hij gooide het op de opgelopen spanning en onwennigheid. Nadrukkelijk werd meegedeeld dat er ook

Nederlandse vliegtuigen verkenningsvluchten uitvoerden. Peeterse zei echter tegen zijn mannen dat als er op hen geschoten werd, ze wel gewoon terug mochten schieten. Toen Büdke dat hoorde, stelde hij dat de korporaal dat nooit had mogen bevelen. Aan Peeterse was die hogere wiskunde niet besteed: *“Als er op je geschoten wordt, schiet je toch terug?”* Totaal ongedacht kwamen er na het middaguur ineens toch explosieven ter wille van het schootsveld. Ook bouwsels, die in de tussenlinies het zicht benamen, moesten eraan geloven, waaronder (zo schreef Büdke): *“de kostbare bakkerij van Van Kooten aan het Boven einde.”*

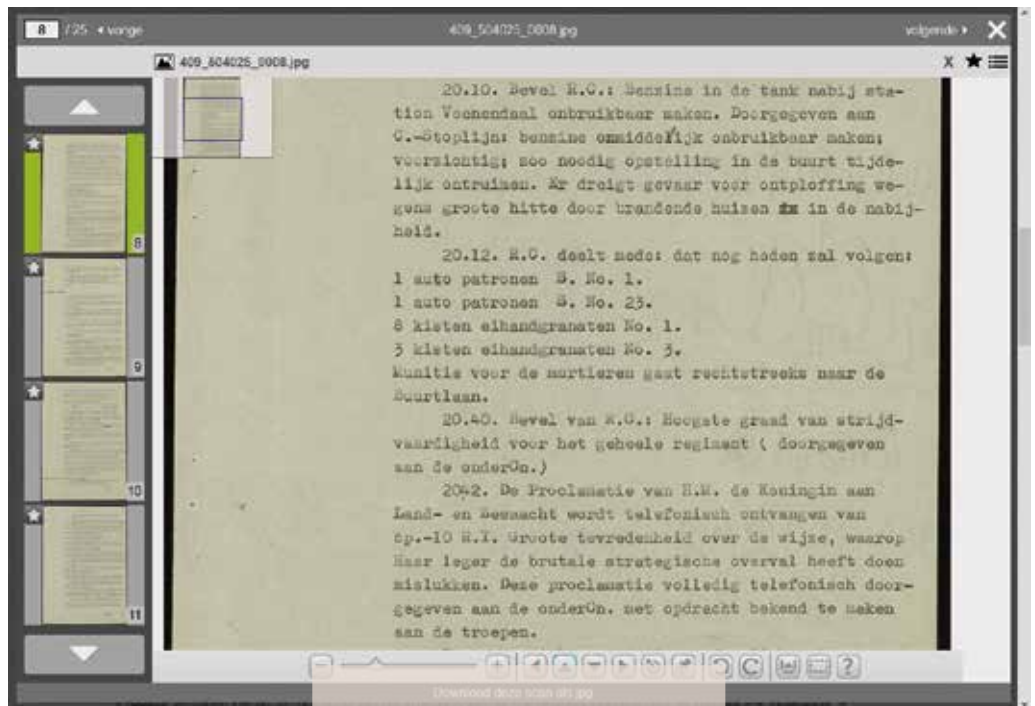
Grote verliezen aan beide kanten

Die avond kreeg II-10 RI in de voorposten de volle laag. Rond 19.30 uur viel het Duitse 368^e Infanterieregiment (207^e divisie) aan, met steun van een afdeling artillerie (I/AR/207). Toch hielden de Nederlanders stand, onder meer door steun van de eigen artillerie. Rond 21.30 trokken de Duitsers terug. Op Eerste Pinksterdag werd de grote aanval uitgevoerd op de frontlijn van de Grebbeberg. Ook de voorposten bij De Klomp werden niet gespaard. Rond 5.30 uur zetten de Duitsers vol in. Het Duitse vuur maakte talloze slachtoffers. De jonge cadet Rooij - wiens arm werd afgescheurd - werd krijsend afgevoerd, mitrailleur-schutter Hoogland verloor een deel van zijn neus en soldaat Hoiting stierf door de kogel, die zijn helm doorboorde. In die enorme chaos besloot kapitein Bonarius terug te trekken op de frontlijn, niet wetend dat de Duitsers ook zware verliezen incasseerden. Om 8.30 uur kwamen er via de Buurstee (nu Buurtlaan-Oost) een dikke tachtig soldaten aan onder leiding van Bonarius met daarbij een groepje gewonden. Veel begrip had Büdke niet en hij belde met Van den Briel, die na tien minuten arriveerde. Het bevel was resoluut: Bonarius c.s. moesten terug, wat tot hun verbazing lukte. Terug vonden ze Duitse munitie en motoren en bij de driesprong bij het Pakhuis lagen zes gesneuvelde vijanden. Verderop lag nog een aantal doden. Toch waren de eigen verliezen ook hoog: 100 man gewond, gevangen of

gedood...

Hoewel Peeterse en zijn kompanen overdag niet werden aangevallen, kregen ze genoeg mee van de enorme gevechten bij De Klomp en bij de Grebbeberg. Die avond kwamen ze zelf aan de beurt. Rond 20.00 uur sloeg een aantal projectielen van een Duitse mortier in, waardoor de telefoonverbinding onklaar werd. Later die avond schoot de artillerie gericht terug op de Duitse mortier bij het Pakhuis.

Maandagmorgen, Tweede Pinksterdag, werd gewaarschuwd dat Duitse vliegtuigen vergiftigde sigaretten en repen afwierpen. 's Middags werden voorbereidingen getroffen voor een grote tegenaanval, omdat de Duitsers in het aanpalende gebied van 19 RI (Veenendaal-zuid) waren doorgedrongen; de tweede en derde compagnie vertrokken om te helpen. Alleen Büdke's compagnie bleef achter. Ondertussen namen de Duitsers - na een bombardement - de Grebbeberg in. Waarschijnlijk daarom, kwam rond 19.00 uur het onverwachte bevel tot terugtrekking. De mannen van 1-III-10 RI bleven de frontlinie bezetten, maar de

Verslagen van de commandant van het IIIe bataljon van 10 RI majoor F.L. Visser. (collectie Het Nationaal Archief)

achterliggende linies trokken terug. Later op de avond trok het zwaar geteisterde II-10 RI terug. Het was inmiddels dinsdagnacht 14 mei, toen het IIIe bataljon begon met terugtrekken. Nu de Grebbelinie was gevallen, moesten zij meehelpen bij de verdediging van de Vesting

Holland. Concreet moesten ze naar Jutphaas gaan om de stellingen bij het Merwedekanaal te bemannen.

De terugtocht vanuit Veenendaal

Elke soldaat kreeg vier granaten en zoveel mogelijk munitie. Om 1.30 uur marcheerden ze af via de uitgestorven Pr. Bernhardlaan, Hoogstraat, Hoofdstraat, Kerkewijk naar Prattenburg. Het was stikdonker en elk moment kon een Duitse (artillerie-)aanval plaatsvinden. Ze marcheerden langs het verlaten kasteel Prattenburg in de richting van Amerongen. Na de val van de Grebbeberg was de SS in de achtervolging gegaan en zo kwam het die dinsdagmorgen in Leersum tot een gewapend treffen, waarbij er onder het toch al zo gehavende II-10 RI elf doden vielen. Op Leersum afmarcherend, hoorde Büdke net op tijd dat de kust niet veilig was en via een omweg werd Maarn bereikt. Toen viel de dodelijk vermoeide groep uiteen. Een deel van I-III-10 RI ging met Büdke verder op de fiets, terwijl anderen met een drietal auto's konden meerijden. Sommigen van hen bereikten Haarlem en Amsterdam. De groep van Dick Peeterse kwam terecht in Jutphaas, om daar te ontdekken dat er nauwelijks een verdedigbare Waterlinie bestond. Het aanleggen van én een Grebbelinie én een Waterlinie had men te duur gevonden... En nog grotere teleurstelling volgde die avond. Toen werd bekend dat, na het bombardement op Rotterdam, Nederland had gecapituleerd... Dick Peeterse en zijn strijdmakkers besloten hun wapens dan maar in het water te gooien. De enige voor wie de capitulatie wel goed uitpakte, was de arme Büdke. Hij was in Amsterdam aangezien voor een verklede Duitser was en derhalve vastgezet...

Omdat Peeterse niet krijgsgevangen was gemaakt, ging hij terug naar zijn ouderlijk huis. Maar hij wist aanvankelijk niet waar dat was. Zijn ouders hadden hun huis, dat iets te dicht bij het gehavende Schiphol lag, verlaten en bleken ineens in Duivendrecht te wonen. De veteraan trok bij hen in en vierde daar zijn 23^e verjaardag. Volgens Martin Brink, nog zo'n absolute deskundige op dit terrein, waren er 27 manschappen van 10 RI gesneuveld. Als jongeman, had Dick Peeterse nu al een heel leven achter de rug, maar hij probeerde vooruit te kijken. Timmerend met broer Jan, ging hij bij Schoevers cursussen volgen om bij te leren. Veenendaal leek alleen nog een herinnering, maar dat zou iets anders lopen...

Schriftelijke en orale bronnen:

Brink, M. *Oorlogsslachtoffers rond Veenendaal. Meer feiten bekend over gesneuvelden 10 R.I.* in: Oud Veenendaal, november 1993.

Brink, M. & Cramer, C., *Ergens in Nederland. Herdenking mobilisatie 1939-1989* (Veenendaal, 1989)

Brongers, E.H. *Grebbelinie 1940. Verslag van een wanhopige strijd* (Baarn, 1971).

Cramer, C., *Mei 1940, Oorlogsdaden van het 10e Regiment – Infanterie te Ederveen – De Klomp – Veenendaal- Leersum* (ZP, [Veenendaal], ZJ).

Cramer, Kees, *De Gelderse Vallei in mobilisatietijd en meidagen 1940* (Veenendaal, ZJ [1985]).

Knottnerus, J.G., *Veldprediker in oorlogstijd. Dagboek van dominee J.G. Knottnerus. Grebbelinie 1939-1940*. Bezorgd en toegelicht door: Martin Brink, Jan de Vries & Egbert Wolleswinkel (Renswoude, ZJ [2004]).

Muller, G.M., *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (Veenendaal, ZP [2009]).

Zakboekje en verdere nalatenschap periode 1937-1940 van D. Peeterse. (Ondergebracht bij Museum "Hoeve De Beek", Woudenberg)

Gesprekken mevr. L. Peeterse-Van Amerongen (1922-2020), 24/7/2018, 25/7/2018, 23/8/2018 en 13/9/2018.

Gesprekken en/of mailwisselingen met de deskundigen: Martin Brink, Gerard Muller, Bert Rietberg & Chris Sangers

Digitale bronnen:

Genealogie familie Peeterse, <http://members.quicknet.nl/j.peeterse/pframeset.htm?p000000.htm#11>.

Opbouw van het Nederlandse leger <https://www.tracesofwar.nl/articles/1165/Nederlandse-Leger-organisatie-en-opbouw-1939-1940.htm?c=gw>.

J.W. Kramer, Bericht uit de Voorposten 1-II-10 RI, 2e sectie, Mei 1940 (onder meer dagboek verslag) <https://oudscherpenzeel.nl/wp-content/uploads/grebbelinie/Dagboek%20Kramer.pdf>.

F. Snapper, De legervorming in Nederland tussen 1813 en 1940 in: Militaire Spectator, <https://www.kvbk.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/1918/1972/1972-0411-01-0148.PDF>.

Bijdrage E.H. Brongers, https://www.grebbeberg.nl/forum.php?page=forum_discussiegroep&item=9305&group=10&p=1.

Bijdrage over Monument 10 RI <https://www.grebbeberg.nl/index.php?page=photo&pid=10216>.

Gegevens over 10 RI, <https://sites.google.com/site/familiearchief/10ri>

Gedigitaliseerde archieven:

Militieregisters, <https://www.openarch.nl/nha:6ABC1CEF-A00A-7FEA-E053-CA00A8C0CBDA>.

Gevechtsverslagen en -rapporten mei 1940, nr. 409: luitenant P.G.H. Büdke, majoor F.L. Visser, majoor J.A. Claessen, luitenant-kolonel P.J. van den Briel (NIMH/Nederlands Instituut voor Militaire Historie) <https://www.Archieven.nl>.

Een speciaal woord aan Herman Groothedde (executeur testamentair L. Peeterse-Van Amerongen) voor zijn vertrouwen en hulpvaardigheid.

De Duitse Jood Rudolf Strasser en zijn 'Handweef- en Tapijtfabriek ARTEXTIL' tijdens de oorlog.

Tijdens mijn onderzoek naar het Digitaal Joods Monument van de Gemeente Ede kwam ik de naam Rudolf Strasser tegen. Ik ben mij in hem gaan verdiepen en heb in verschillende archieven onderzoek gedaan. Zo kwam ik erachter dat hij van veel meer betekenis is geweest voor Veenendaal dan voor Ede. Het is een onbekend verhaal, maar daarom niet minder interessant voor de regionale geschiedenis van Veenendaal en Rhenen.

Berlijn, dinsdag 17 maart 1896: in het Joodse gezin van Arthur en Selma Strasser werd Rudolf Siegmund Ygnaz geboren. Arthur Strasser was fabrikant en mede-eigenaar van de James Eijck & Strasser Lederfabrieken. Rudolf groeide op in het Berlijn van vóór de Eerste Wereldoorlog. In de Eerste Wereldoorlog raakte hij aan zijn oog gewond waardoor hij slechtziend werd. Op 22 mei 1919 trouwde hij in Berlijn met de niet-Joodse Ella Janke, geboren in Berlijn op 7 februari 1896. In 1935 vertrokken Rudolf en Ella Strasser uit Berlijn en via Wenen en Parijs kwamen ze in mei 1937 in Brussel terecht.

Handweverij

Rudolf zette een handweverij op en begon personeel te zoeken. De 20-jarige Maria Laveyne, een nichtje van zijn huisbaas, had wel oren naar een baantje in deze weverij. Rudolf nam haar aan en al snel zag hij meer in haar dan alleen een personeelslid. Na een paar maanden verliet hij zijn vrouw Ella en ging hij met Maria samenwonen. De handweverij liep niet zo goed en op 21 november 1937 plaatste Strasser een advertentie in *De Telegraaf*. Hij zocht iemand die geld wilde steken in zijn bedrijf en met hem wilde samenwerken. Gustavus Hendricus Dujardin meldde zich. Hij kocht de gewezen kleden van Strasser en zou deze weer verkopen in Nederland. Die strategie werkte echter niet, waardoor Rudolf besloot om de handweverij naar Nederland te verplaatsen. Op 29 juni 1938 vertrok hij samen met Maria naar Den Haag. Het paar ging inwonen bij Dujardin, die een groot pand had aan de Carpentierstraat 165.

Beneden woonde Dujardin met zijn vrouw; op de bovenverdieping kwamen de handweverij en het woongedeelte van Rudolf en Maria. Strasser woonde nog maar net in Den Haag, toen hij zijn vriend Friedrich Frings uitnodigde om

Door:
Jenneke
Hiensch-Hess

Foto van Rudolph Strasser (Collectie
"De Baronie van Cranendonk")

hem te bezoeken. Deze kwam naar Den Haag met zijn jongste dochter, Martha. Rudolf raakte zeer gecharmeerd van de 18-jarige Martha en hij stelde haar voor om zijn huishoudster te

worden en kindermeisje voor zijn toekomstige kind, want Maria was zwanger. Martha zegde het toe, maar ging voorlopig niet bij hen wonen. Zij kwam wel regelmatig op bezoek in Den Haag

Dochter Lilian

Op 31 januari 1939 werd Lilian Rudy geboren. Rudolph erkende het kind op 18 februari 1939 in Den Haag, ondanks het feit dat hij wettelijk nog getrouwd was met Ella Janke. Het huwelijk zou nooit officieel worden ontbonden. Nog steeds liep het zakelijk niet goed en Strasser besloot opnieuw een advertentie te plaatsen. Dit keer zocht hij iemand die f 5000,- wilde investeren in de handweverij, die nu officieel Artextil heette. De heer Donker uit Den Haag reageerde, maar hij had als eis, dat hij dan ook mede-compagnon zou worden. Strasser ging akkoord en Donker kwam bij het bedrijf werken. De handweverij verplaatste zich in een paar jaar tijd naar diverse adressen in Den Haag en Voorburg. Helaas werd er maar geen winst gemaakt en na verloop van tijd stapte Donker er weer uit, met achterlating van zijn geld. Dujardin bleef wel bij Artextil werkzaam.

Op 10 mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen..... het was oorlog. Strasser kwam in die tijd in aanraking met de heer Scholl, een Duitser die in Den Haag woonde. Hij trok veel op met Scholl en ging met hem naar bijeenkomsten van de Duitsers. Op die manier wilde hij contacten leggen en connecties aanknopen. Strasser zelf was wel anti-nazi gezind, maar de angst om ontdekt te worden als Jood deed hem met de Duitsers meelopen. Door deze Duitse relaties kreeg hij de mogelijkheid om kredieten en vergunningen aan te vragen voor Artextil, wat weer werk opleverde, ook voor de Duitsers. De zaken gingen vooruit en in de loop van 1940 besloot Strasser Artextil aan te sluiten bij *Die Deutsche Arbeitsfront in Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden* (DAF). Vanaf dat moment was Artextil een Duits bedrijf geworden met alle consequenties.

Donker kwam ook weer terug, het ging nu immers goed met Artextil. De zaken met de Duitsers liepen uitstekend, er werd veel geld verdiend. Er was nu 250 man personeel in dienst en meer fabrieksruimte werd noodzakelijk. Strasser plaatste opnieuw advertenties, onder andere in *De Telegraaf* van 13 oktober 1941, voor meer fabrieksruimte en voor meer personeel. Er werd ruimte gevonden in Loosduinen, waar Maria als bedrijfsleider werd aangesteld. Ze ging daar ook wonen, want de

relatie met Strasser liep op zijn eind. Strasser zelf had naast Martha Frings, ook erg veel belangstelling gekregen voor een ander meisje, Hennie Gijp, dat ook bij hem woonde.

Advertentie van Strasser in De Telegraaf van 13 oktober 1941.

Uitbreiding

Het bedrijf bloeide en er werd naarstig gezocht naar meer bedrijfsruimtes. Begin 1942 werd Strasser bedrijfsruimte aangeboden in Veenendaal door de Ritmeester Sigarenfabriek van Van Schuppen en door de Tapijtfabriek van Van Wijngaarden in Rhenen. Ritmeester had verschillende ruimtes leeg staan. Strasser besloot deze bedrijfsruimtes, zowel in Veenendaal als in Rhenen, te huren en hij verhuisde zijn fabriek. Een deel van de fabriek bleef aan de Haagweg 591 in Den Haag, een ander deel verhuisde naar de nieuwe ruimtes aan Kerkewijk 75-79 (nu 65-67) in Veenendaal en weer een ander deel naar Vogelenzangweg 35 in Rhenen. In oktober 1942 waren in de fabriek aan de Kerkewijk 80 arbeiders in dienst, 75 mannen en vijf vrouwen, waarvan meer dan de helft Veenendalers. Het administratieve personeel bestond uit zes mannen en twee vrouwen. Het hoofdgebouw van Artextil was in Veenendaal, de nevenbedrijven waren in Rhenen en Den Haag gevestigd.

In Rhenen waren 80 weefstoelen opgesteld en daar werkten voornamelijk arbeiders uit Tilburg. Friedrich Frings, vader van Martha, werd in Veenendaal als *Betriebsobmann* aangesteld. Hij was *Reichsdeutscher* en sinds 1935 lid van de NSDAP. Hij woonde met zijn vrouw op Parallelweg 4 te Veenendaal.

Ondertussen was dochtertje Lilian, dat bij haar moeder Maria woonde, bij Rudolf in huis komen wonen. Martha nam de zorg voor Lilian op zich. De fabrieken in Veenendaal en in Rhenen waren volop in bedrijf en de afstand tussen Den Haag en Veenendaal werd toch wel bezwaarlijk. Rudolf besloot daarom om in de buurt van Veenendaal te gaan wonen.

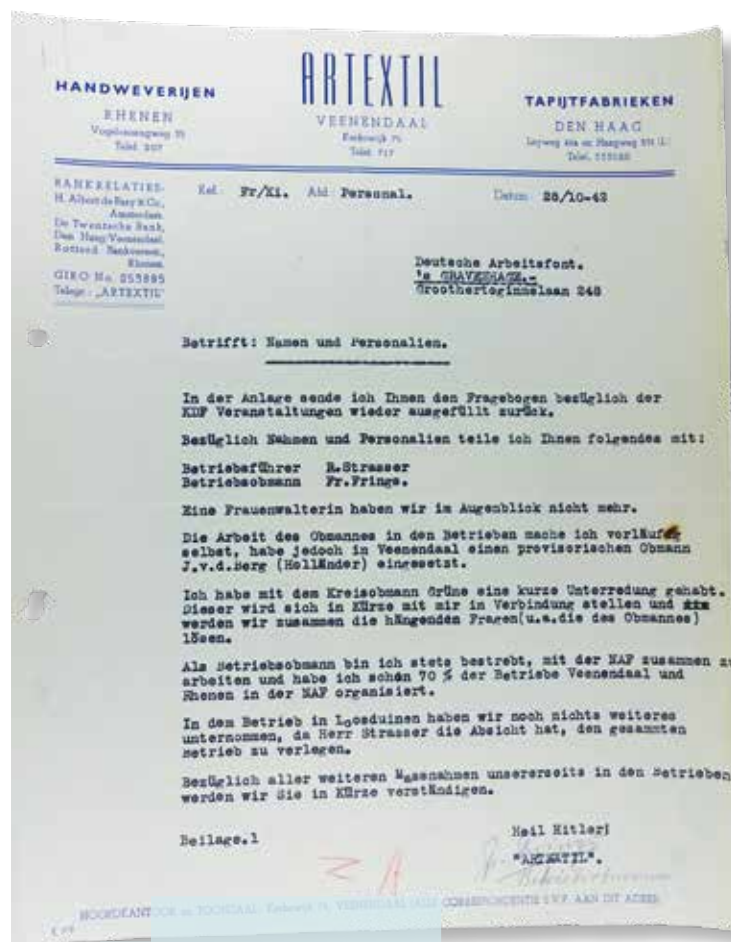
Hij kon Huize 'Marienhof' aan de Klomperweg 115 te Ederveen kopen. De koopsom bedroeg f 60.000,- en begin 1943 verhuisde hij naar Ederveen met Lilian, Martha en Hennie Gijp. Als personeel had hij chauffeur-monteur Hendrik van Doorn uit Veenendaal in dienst en Maria en Henrica Willekens uit Eersel in Noord-Brabant werkten als dienstbodes bij hem. Tuinman werd Martien Coenen, die was getrouwd met Irmgard Frings, de oudste zus van Martha. Zo

Duitse bedrijven. Hij was hierover in overleg met instanties in Berlijn en er werden hem deviezen toegezegd. Maar... er kwam wel een onderzoek naar wie Rudolf Strasser nu eigenlijk was. Dr. Peeters, een Duitser, wonende in Den Haag, behandelde dat onderzoek. Strasser werd ontboden op diens kantoor en hem werd de vraag gesteld of hij Rudolf Strasser heette en op 17 maart 1896 in Berlijn was geboren. Strasser bevestigde dit en kreeg toen als antwoord van

Dr. Peeters: "Dan bent u een Jood". Strasser ontkende dit in alle toonaarden, maar moest nu in opdracht van Peeters naar Berlijn om zijn Arische afstamming te bewijzen. Hij ging met Martha en Friedrich Frings op weg naar Berlijn, waar hij werd bijgestaan door een advocaat, die geen Nationaal Socialist was. Op het 'Rijkssibbenaat' in Berlijn vertelde Rudolf Strasser, dat het kind van Selma Strasser-Levie (zijn moeder) doodgeboren was en dat haar man (zijn vader) een kind geadopteerd had van een arbeider uit zijn fabriek en dat kind was nu Rudolf Strasser. Er werd hem meegedeeld, dat als dat verhaal waar was, hij dan maar moest bewijzen wie dan wel zijn ouders waren. De advocaat probeerde het nogmaals met valse documenten, maar het werd niet geloofd dat Strasser een Ariër was. Men keerde onverrichter zaken terug naar Nederland en het werd erg

moeilijk voor hem om aan valse bewijzen te komen. Strasser moest steeds meer op zijn hoede zijn. Aan de Marokko-plannen kwam helaas ook een einde en Hitler begon aan zijn invasie in Noord-Afrika in 1942.

Maar toch... de zaken floreerden; er werd veel geld verdiend aan de Duitsers en de zwarte handel. Er werd een schaduwboekhouding op na gehouden en zonder de nodige vergunningen werd textiel vervaardigd en werden prijsvoorschriften overtreden, maar al met al het ging nog allemaal goed. Strasser werd een vermogend man. In oktober 1942 kwam er inspectie vanuit het DAF door Pg. Lang (Parteigenosse) om de fabriek aan de Kerkewijk 75 te Veenendaal te beoordelen op verschillende onderdelen. De eindbeoordeling kwam in een

Brief Artexil 28 oktober 1942
(Collectie NIOD 88-538)

was Strasser omringd door de familie Frings, die er geen bezwaar in zag om Duitse officieren en andere Duitse 'hoogheden' op de 'Marienhof' te ontvangen.

Onderzoek

Het was een regelmatig komen en gaan van Duitsers. De zaken liepen goed, Artexil floreerde. Maar de angst dat hij ontdekt zou worden als Jood zat er wel in bij Rudolf. Hij deed veel pogingen om gedaan te krijgen dat hij als Ariër te boek zou komen te staan. In 1942 had hij namelijk plannen om in Spaans-Marokko wol in te kopen voor zijn weverijen en voor

brief van 3 oktober 1942 (in het Duits) en luidde samengevat: *“de opstelling van de 78 weef toestellen is doelmatig, arbeidsplaats en opslagruimte in orde, de belichting niet ideaal. Kleedruimte, wasruimte en toiletten zijn verouderd, maar wel schoon. Er is geen gemeenschappelijke ruimte, die moet eventueel bij gehuurd worden. Samenvattend is Veenendaal in orde, de plakaten van de DAF zijn smaakvol opgehangen, er is “Schönheit der Arbeit”.*

Kerstfeest

Er werd vrij veel voor het personeel van Artextil gedaan. De directie moest dat ook wel doen, want het stond in de reglementen van de DAF. Zo werd in december 1942 een groot *Weihnachtsfest* georganiseerd voor het personeel met hun gezinnen uit Veenendaal en Rhenen. Eveneens werd er een uitnodiging verzonden

Uitnodiging Weihnacht 16 december 1942.

naar het *Deutsche Arbeitsfront* te Utrecht om aanwezig te zijn op de *Kameradschaftsmittag* verbonden met een *Weihnachtsfeier*. Het feest zou plaats vinden op 22 december 1942 om 14.00 uur in Verenigingsgebouw 'Centrum' aan de Achterbergsestraatweg in Rhenen. (Het gebouw is nu afgebroken, maar het stond op de hoek van de Julianastraat en de Achterbergsestraatweg.)

Er waren die middag ruim 300 mensen: veel kinderen en een delegatie uit Utrecht, bestaande uit Prof. Dr. Nieschulz met echtgenote, *Kreisobmann* DAF Pg. Grüne, Pg. Fritz, Pg. Unger en de leider van de NAF district Utrecht de heer Sätöny. Het was een geslaagd feest voor

iedereen. Er speelde een orkestje, er was een clown en er waren voordrachten, dit alles onder leiding van *Betriebsobmann* Friedrich Frings, omdat Strasser zelf niet aanwezig kon zijn. De kinderen kregen cadeaus en de personeelsleden een envelop met geld. Tot slot werd een heerlijke kerstmaaltijd geserveerd. Rond 19.00 uur was het afgelopen. De *Veenendaalsche Courant* van deed er verslag van.

Warme maaltijd

Op 26 januari 1943 ging een brief, in het Duits, de deur uit van Pg. Grüne naar de Gaarkeuken van de Frisia Fabriek te Veenendaal met de vraag waarom de arbeiders van Artextil geen warme maaltijd toebedeeld kregen en de arbeiders van Ritmeester wel, vergezeld van de mededeling dat de arbeiders van Artextil zwaarder lichamelijk werk verrichtten dan de arbeiders van Ritmeester. De volgende dag kwam er al een handgeschreven brief terug, in het Nederlands en met stempel van 'Combinatie Gaarkeukens Veenendaal', dat men voor de aanvraag van warme maaltijden niet bij hen moest zijn, maar bij het Rijksbureau voor Voedselvoorziening in Oorlogstijd in Den Haag. Dus schreef Pg. Grüne op 2 februari 1943, in het Duits, naar Den Haag. Er kwam op 16 februari 1943 een antwoord van het Rijksbureau van Voedselvoorziening in Oorlogstijd, in het Duits, dat het bedrijf te laat was met de aanvraag, omdat dit voor midden augustus 1942 had moeten gebeuren. Lichamelijke arbeid was geen criterium voor voedselvoorziening, maar de belangrijkheid van het product en van het bedrijf voor de instandhouding van de volksgemeenschap waren de normen waarop de aanvraag beoordeeld werd. Ritmeester had destijds met enige andere sigarenfabrieken toestemming gekregen, omdat zij voor de *Deutsche Wehrmacht* opdrachten uitvoerden. De brief was ondertekend door Dr. Ir. M.J.L. Dols. Er kwamen dus geen warme maaltijden voor de arbeiders van Artextil. Wel werd er voor hen ontspanning geregeld, namelijk door de vereniging KDF, *'Kraft durch Freude'*. Dit was een vereniging vanuit de DAF, om voor de arbeiders een goede werksfeer te creëren door middel van gezellige bijeenkomsten. Deze KDF had nu op 17 maart 1943 een middag georganiseerd in *'Luxor Kinosaal'* aan de Munnikenweg te Veenendaal. Er was een twee uur durend programma met muziek en voordracht en behalve het personeel van Artextil uit Veenendaal en Rhenen waren ook weer de Duitse heren uit

Utrecht aanwezig, dezelfde als bij de kerstviering in Rhenen. De onkosten voor de 300 aanwezigen werden gedragen door Strasser.

handel op de zwarte markt. Er werd een grote geldboete opgelegd. Alle goederen en voorraden, zowel van de fabriek in Veenendaal als van de fabriek in Rhenen, werden

in beslag genomen en opgeslagen in een ruimte van de Ritmeesterfabriek. De deur van die ruimte zou verzegeld worden. Frings protesteerde hevig en zei dat de controleurs onrechtmatig bezig waren, daar Artextil een Duits bedrijf was. Hij kreeg hierop ten antwoord dat Artextil geregistreerd stond met een Nederlands nummer. Na een dag of twee constateerde Frings dat de ruimte waar de in beslag genomen goederen lagen, niet verzegeld was. Hij maakte er melding van en het gebeurde alsnog. Tevens kreeg de politie in Veenendaal de opdracht om het zegel van de ruimte permanent te bewaken, maar die meldde dat ze daar geen mensen voor hadden. Besloten werd dat er tweemaal per dag door de politie gecontroleerd zou worden.

Sluiting

Strasser probeerde, toen hij terug was van zijn zakenreis, tegen een bankgarantie de goederen weer vrij te krijgen. Dat mislukte, hij kreeg als antwoord dat "men liever zijn goederen had dan zijn geld". Pg. Fritz werd toen verzocht om te protesteren in Deventer en waarschijnlijk had dat resultaat, want er kwam ook geen controle meer voor de verzegelde ruimte. Er werd nog wel wat doorgewerkt in de fabrieken, maar ondertussen was F. Schlatman aangesteld als de nieuwe man voor Personeelszaken. Friedrich Frings bleef nog wel de verbindingsman tussen het *Deutsche Arbeitsfront* en de bedrijfsleider Strasser. Uiteindelijk kwam de sluiting van het bedrijf steeds meer in zicht. In een brief van 26 oktober 1943 schreef Strasser aan Herr Richter, *Kreisleitung der N.D.S.A.P.* te Utrecht, dat er geen inbeslagname meer mocht plaats vinden door Nederlandse instanties daar *Artextil eine deutsche Firma ist, damit das gegenteilige Geschwätz endlich mal gestoppt wird*. Ondertekend met 'Heil Hitler' zoals dat altijd in alle uitgaande post van Artextil het geval was. Het had allemaal geen zin meer, het bedrijf werd per 1 november 1943 gesloten. De heren L.

Viering Kerstfeest Artextil.

Een ongewone drukte was het Dinsdagmiddag, den 22 December, aan het station te Veenendaal. Eenige honderden menschen verdrongen zich om aan den trein naar Rhenen te komen en de talloze kinderen veroorzaakten een groote drukte op het perron. Het waren allen feestvierders dien middag en de oorzaak hiervan was de viering van het Kerstfeest door het gezamenlijke personeel van de Handweverijen „Artextil“ te Rhenen en Veenendaal.

In het „Centrum“ te Rhenen waren ruim 300 personen in de feestelijk versierde zalen aanwezig, terwijl tevens nog enkele gasten vanuit Utrecht worden ontvangen. Dit waren o.a. Prof. Dr. Nieschulz met echtgenoot, Kreisleiter der provincie Utrecht, Kreisobmann van het DAF Pg. Grüne, Organisationswarter Pg. Fritz, Stützpunktleiter Pg. Unger en de Leider van het NAF district Utrecht, de Heer Salony.

Op diverse wijzen was voor een prettige stemming gezorgd en wij welen niet wie meer plezier hadden, de grooten dan wel de kleinen. Immers, nodel eenige heeren ter inleiding het woord hadden gevoerd en gewezen hadden op het bijzondere karakter van deze Kerstfeestviering, werd begonnen met de voorstelling. Een orkestje zorgde voor vroolijke en ernstige muziek, een goochelaar verloorde zijn loeren en zoowel de muzikale clown als de buikspreker had de lachers op zijn

Tusschen deze bedrijven werd een aanvang gemaakt met het uitreiken der geschenken voor de aanwezige kleinen, en later op den middag bleek de heer Strasser, die helaas zelf niet aanwezig kon zijn, ook voor de grooten een verrassing in petto te hebben. Deze bevond zich in enveloppen, welke inhoud door alle employes van de fabrieken ten zeerste werd gewaardeerd. Niemand werd vergelen en in de geheele zaal zag men opgewekte gezichten. Vooral de jongelui hadden er al heel gauw de stemming in. Nadien verzamelden allen zich aan een gemeenschappelijke maaltijd, welke een zeer vlot verloop had. De goede zorgen van den Heer Frings waren in alle details te merken!

Eerst tegen zevenen, nadat een der bedrijfsleiders den dank van alle aanwezigen had uitgesproken, werd het feest beëindigd en zag men het publiek in drommen naar den trein en naar huis trekken, de kinderen met het ontvangen speelgoed stevig in den arm geklemd. Bijzonder succes hadden de twee jongste leden van het Artextilpersoneel met een goed ingestudeerde voordracht.

Verantwoordelijk voor den geheelen inhoud: W. A. J. van den Hoofdstraat 3. Telefoon 585. Veenendaal. Stamnummer P1838/1 K 2425.

Verlag van Weihnacht bij Artextil, Veenendaal 31 december 1942.

Duitse controle

De Handweef- en Tapijtfabriek Artextil floreerde en Strasser kreeg meer en meer vermogen. Er werd nog steeds veel textiel op de zwarte markt verkocht en de boekhouding was ook fantasieerijk. Maar toen kwam er begin april 1943 controle van Nederlandse Instanties naar de handel en de boekhouding van Artextil. Waardoor argwaan is ontstaan of wie er gepraat heeft, is niet duidelijk, maar toen Strasser zelf op reis was naar Berlijn voor zaken, werd *Betriebsobmann* Frings geconfronteerd met de controleurs. Het bedrijf was onder andere in overtreding met de prijsvoorschriften en het laten spinnen van grondstoffen voor het vervaardigen van het textiel zonder de vergunningen van het Rijkstextielbureau en voor de

Tupker en A. van Vught werden aangesteld om de administratieve afwikkeling van het gesloten bedrijf af te handelen.

In Huize 'De Marienhof' was en bleef het een komen en gaan van Duitsers, die veel aten en dronken met Strasser. De onderlinge verhouding tussen Martha en Maria stond nogal onder druk en er was regelmatig ruzie tussen hen. Maria had daarnaast ook veel ruzie met Strasser. Er waren verwijten over gestolen geld door Maria, maar ook nare opmerkingen richting Strasser over zijn Jood zijn. Het liep niet goed, zeker niet na de fabriekssluiting. Strasser werd aangeraden om onder te duiken, maar hij weigerde. Wel werd het kind Lilian uit veiligheid ondergebracht bij de grootouders van Martha in Heijthuisen, Limburg.

Concentratiekampen

Toen sloeg het noodlot toe... Wie Strasser uiteindelijk verraden heeft, is nooit duidelijk geworden. Op 2 februari 1944 kwam bij de politie te Ede een brief binnen van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* te Arnhem, dat de Jood Rudolf Strasser, wonende te Ederveen, moest worden opgepakt om naar de SD in Den Haag gebracht te worden. De beruchte rechercheur in Ede, Abraham Kipp, voerde de opdracht uit en in de nacht van 4 op 5 februari werd Strasser gearresteerd in zijn huis te Ederveen en op 5 februari overgebracht naar de SD in Den Haag. Van daaruit werd Strasser in de Strafgevangenis in Scheveningen gezet. Na drie maanden werd hij naar Westerbork gebracht en vandaar werd hij op transport gezet naar Auschwitz, waar hij op 6 september 1944 vermoord werd. Bij de arrestatie van Strasser vond Kipp in het huis fl. 3800,-, die hij in beslag nam. Het vermogen van Strasser was al eerder geblokkeerd door 'Prijzbeheersing' in Deventer. De aanwezige meubels en gebruiksartikelen kwamen onder de hoede van Irmgard Frings, de zuster van Martha. Makelaar H. Brouwer van Kanaalweg 2 in Veenendaal werd aangesteld door *Organisation Todt* als beheerder van de 'Marienhof'. Na oorlog, in juni 1946, schreef Ella Janke, de echtgenote van Rudolf, vanuit Eschwege in Duitsland een brief naar de burgemeester van Ede, met de vraag hoe het met haar man was afgelopen en waar zijn geld en bezittingen nu waren. De vraag van Ella werd H. Brouwer toegezonden. Deze vertrouwde het niet, omdat hij dacht dat Maria de schrijfster was. Hij heeft nooit op de brief van Ella gereageerd. In februari 1947 probeerde Ella het weer

opnieuw met een brief aan Brouwer, maar zij heeft nooit antwoord gekregen.

Martha werd na de bevrijding opgepakt, maar na een paar weken weer vrijgelaten. Ze moest met haar ouders Nederland verlaten en terugkeren naar Duitsland; zij waren immers *Reichsdeutschen*. Lilian verbleef na de oorlog een poosje

Foto van Strassers dochter Lilian.

bij de familie Coenen, de zuster en zwager van Martha, in Maarheeze, maar waar zij uiteindelijk terecht is gekomen, is onbekend.

Na de arrestatie van Strasser in 1944 waren verschillende Duitse instanties betrokken bij de 'Marienhof', zoals ook de *Organisation Todt*. Er werden veel feesten en partijen in het huis gehouden. In 1945 is het zeer waarschijnlijk eigendom van de Nederlandse Staat geworden, alhoewel het kadastraal nog op naam van Strasser stond. In 1950 is het perceel verkocht aan Mr. Georg Willem Arendsen Hein, die er een psychiatrische inrichting van maakte.

Bronnen:

Berlin Adresbuch 1935/Stadsarchief Brussel, Vreemdelingendossier no. 174797
Stadsarchiv Eschwege en Kassel
Gemeentearchief Ede 1006-686 en 825
NIOD 088 inv. nr. 538
Hist. Ver. Oud Rhenen, J.M. Doorman
Stadsarchief Amsterdam

't Gebeurde in de Tweede Wereldoorlog

Geboren in de crisistijd ben ik opgegroeid toen het voor velen niet gemakkelijk was om rond te komen met de lonen die men verdiende. Hierna brak zelfs ook nog de Tweede Wereldoorlog uit. Dit ging gepaard met angst en spanningen.

Wij woonden, tot 1947, op De Heuvel, thans De Terp. Daar stonden twee huizenblokken, genummerd 1 t/m 11 en 12 t/m 18. Nummer 5 was de toenmalige sigarenfabriek Monte Christo, wat nu de moskee is. Dit was nog een gezellige, ouderwetse woongemeenschap van mensen die elkaar hielpen als het nodig was, zo ook in de oorlog. Ik wil ze op rij noemen. In het eerste blok tweemaal een familie Van de Haar, verder de families Van Barneveld (de rooie Bart), De Heuvel, Van Leeuwen (kleermaker), De Kievid, Van Eden, Bouman, Van Leeuwen en Van den Brink. In het tweede blok woonden vervolgens de families Van Asselt, later Van de Broek, Van de Pol, Slotboom, Van Kapellen, Limbeek, weduwnaar Bruis en tot slot de familie Steffers, later Van de Berg (Bep op 't eind).

De vroegere sigarenfabriek Monte Christo, nu moskee Nasser, 2005 (collectie gemeentearchief Veenendaal)

Aan het einde van dit tweede blok was een open stuk grond met volkstuintjes. Het werd begrenst door De Heuvel, het Kostverloren, de Zandstraat, de Korte Molenstraat en de Molenstraat. Op die tuintjes werden ook de volle uit de plee komende fecaliënemmers gelegeerd. De plee bestond uit een hoge kist van ± 60 cm hoog, 80 cm breed en 60 cm diep. In de bovenkant zat een gat dat afgesloten werd met een deksel. Juist onder dat deksel stond een grote ton of emmer waarin de uitwerpselen vielen.

Zoals gezegd werd die emmer van tijd tot tijd gelegeerd in een kuil in de tuin of op het volkstuintje leeggegooid. Dit kon vreselijk stinken. De woningen waren zeer eenvoudig, met voor- en achterkamer. Deze kamers waren gescheiden door een kelder met daar boven bedsteden. Als je met een open trap naar boven ging, kwam je op een vlakke open zolder. Een gedeelte daarvan was met gordijnen afgescheiden. Daar achter stond het ledikant van onze ouders. Wij sliepen ook soms in de kelder, als er onraad dreigde.

Duitse luchtaanval

Mijn broer Wouter en ik hebben, toen wij een keer in de kelder sliepen, ontzettend veel geluk ondervonden. 's Nachts is er een granaatscherf door het zolderraam en dwars door het hoofdeinde van ons ledikant gegaan. Hadden wij daarin geslapen, dan hadden we dat niet overleefd. De kelder heeft ons ook een goede dienst bewezen toen er twee bommen op het Panhuis vielen. De burens en onze vader en moeder met Wouter en ik stonden achter onze schuur en keken over de achtertuinen. We hoorden vliegtuigen aan komen. Plots zagen we dat er twee bommen uit kwamen. Wij renden hals over kop het huis in en haasten ons de kelder in. Maar waar was onze vader? Na veel kloppen tegen de tussenmuur met onze burens kwamen we er achter dat hij in de haast bij de burens naar binnen was gevlucht.

Het gewone leven gaat door

Als wij naar onze opa en oma aan de Slaperdijk gingen, moesten we op het Panhuis, langs de diepe bomtrechters. Verderop ging je over een houten bruggetje over "de voart" (het omleidingskanaal). Dat brugje was in die tijd niet geheel compleet meer. Hier en daar ontbrak er een plankje en je keek zo de diepte in. Dat was voor ons wel spannend. Langs het omleidingskanaal lopend kwam je bij het Arme

Door:
Gijs van den
Brink

blok. Rechtsaf ging je door het Ruisseveen, linksaf, over vlondertjes, door de “berewaaï” en de Haspel richting het spoorhuis, waar onze opa en oma woonden.

Achter het tweede blok, op het achterpad, zaten een paar mannen op hun hurken in een kringetje te praten. Daar kwam Johan van Leeuwen aan met zijn kruiwagen. Op die kruiwagen stond zijn volle emmer met hun uitwerpselen. Hij wilde die leeggooien op zijn volkstuintje. Al klotsend en spetterend naderde hij het gezelschap. “Opzij, opzij dan kan ik erdoor.” De mannen maakte ruimte. Johan zette de gigantisch stinkende kruiwagen in het midden en ging erbij zitten en vroeg: “Waar hebben we het over?”

Aren rapen

In het najaar van 1944 moesten Wouter en ik aren gaan rapen op een akker van de Geerboer. We gingen de Heuvel af, rechtsaf de Molenstraat door, over de Geerseweg, bij de vaartbrug rechtdoor, dan naar rechts, en bij het spoorhuis over de spoorlijn en een houten brug van bielzen zonder leuning en we waren er. We hadden geen ander schoeisel dan de jaren oude klompen. Ze zaten vol gaten. De stoppels priemden door die gaten totdat het bloed in de klompen stond. Even gingen we op onze knieën verder, maar dat hielden we ook niet lang vol. Toch zijn we thuis gekomen met twee boordevolle kussenslopen. In de Bijbel staat ook een verhaal, van een vrouw (Ruth) die aren moest rapen bij een boer. Later is ze met hem getrouwd. Zij had beslist geen pumps of dichte klompen aan, maar slippers. Ze zal zeker ook wel zere voeten gehad hebben.

In de winter zijn we met een stel jongens, met het door vader gedorst graan op de door hem gemaakte slee, naar de molenaar gegaan. Het graan zat in een kussensloop. Er was in die winter veel sneeuw gevallen. Gedeeltelijk was het op de weg al een beetje geplet, maar er waren toch ook nog wel diepe sporen. Och arme wij! Op de Vendelseweg scheurde het sloop: alle rogge viel op de weg in de sneeuwsporen en in de losse sneeuw. Wouter ging met een paar jongens naar huis om bij de burens een beter sloop te halen. Ik had, toen ze terug kwamen, bij een huis in een lang blok een stoffer en blik gevraagd. Zo heb ik alle rogge met veel sneeuw

erbij in het sloop gedaan. Bij de molenaar aangekomen woog hij het sloop, keek ons aan en gooide de inhoud van het sloop, zonder te kijken in de zogenoemde stortbak. Wij kregen het sloop met gemalen rogge, naar 't gewicht van de ingeleverde rogge, terug. En wij als de gesmeerde bliksem naar huis. We hebben hem wel scha gedaan, maar wij hadden weer te eten. Ik heb er nu nog tranen van in de ogen!

Burens helpen elkaar

Aan het einde van het tweede blok was een open ruimte, waar wij vaak speelden.

Ik was daar, toen plotseling een hijgende Bart van Barneveld om de hoek van het blok verscheen. Angstig en paniekerig schreeuwde hij: ‘Kijk aan de voorkant om de hoek en als je soldaten ziet, zeg je ‘ja!’’. Ik keek en zag soldaten uit een huis van het eerste blok komen en riep: ‘Ja!’ Nooit eerder en ook nooit daarna, heb ik iemand op klompen zo hard zien lopen. Hij verdween als een schim, over een smal paadje, naar de Korte Molenstraat. Hij was daardoor aan een Duitse razzia ontkomen.

Nog altijd, als ik er aan denk, hoor ik het geronk van de vliegtuigen die bij ons overkwamen om de steden in Duitsland te bombarderen. Het gebeurde ook weleens, dat we met een lege maag naar bed gingen. Echter, Hen Bouman van nummer 9, die op de Frisia fabriek werkte, bracht voor ons af en toe uit de gaarkeuken wat dunne waterige, erg gepeperde koolsoep mee.

Een Duitse vrachtwagen voor de Frisiafabriek aan de Kerkewijk. In de oorlog was er een gaarkeuken in de fabriek (collectie gemeentearchief Veenendaal)

Op een dag in mei 1945 was ik bij mijn tante Teun, die op de Zandstraat dichtbij het Boerseland op een lang blok woonde, op visite. Toen ik naar huis ging, liep ik op de Zandstraat in de richting van het Kostverloren. Ik hoorde fluiten

en keek om mij heen, maar zag niemand. Weer hoorde ik fluiten en weer zag ik geen mens in de straat. Met een ruk werd ik plotseling een openstaande deur ingetrokken. Dat was, naar ik meen, bij Arie van Geefshuizen. Ene Francien van Leeuwen, die er op uitgestuurd was om mij op te vangen, heeft mij via de achtertuinen van het Kostverloren thuisgebracht. Later heb ik gehoord dat er een beschieting was geweest op het Davidsplein.

De Zandstraat en het Davidsplein, ca. 1935
(collectie gemeenterarchief Veenendaal)

Het leven na de oorlog

Het was na de oorlog nog geen rozengeur en maneschijn, zoals een gezegde luidt. Dit moge blijken uit het navolgende. De eerdergenoemde Bart (rooie Bart, wonend op De Heuvel 3) had kort na de oorlog een gat gegraven in zijn volkstuintje. Dit volkstuintje bevond zich in een achtertuin van een woning aan het Kostverloren. Hij en zijn burens hadden in dat gat de emmers met hun uitwerpselen geleegd. Bart was aan het tuinieren. Wij, Wouter en ik met nog enkele jongens, keken naar zijn verrichtingen.

Bart liep even weg en kwam terug met de kruiwagen. 'Achteruit jongens!', riep Bart. 'Nog verder!', zei hij. Wat denkt u? Ja hoor, ik stond pardoes tot aan mijn middel in de stront. En het stinkt nu nog! Een soortgelijk geval maakte ik mee op de Stelling met de volkstuintjes. Het zat zo: wij deden daar weleens tikkertje. Hennie de Kievid was 'm. Hennie liep achter mij aan. Ik kon echter harder lopen dan hij. Zo gebeurde het dat ik een nage-noeg haakse bocht nam en languit door de pas gestorte fecaliën verder gleed. Al huilend, vol smerigheid en krantenvellen liep ik naar huis. Aan het einde van het tweede blok was Bep de straat aan het schrobben. Zij heeft mij van top tot teen afgespoten en zo kon ik naar huis. We zaten in die tijd nog zo slecht in de kleren, zodat ik uren lang voor de kachel heb gezeten, totdat mijn gewassen kleren weer droog waren.

Over het aren rapen en de Molenaar, maakte

ik het navolgende gedichtje. Het staat in het Veenendaals dialect:

Dan nog wat!

't Is alweer un tijd geleje.
d' Oorlog was in 't loatste joar.
We zijn toen mit de slee gegleje,
vol rogge noar de molenoar.

't Zat zo!

We moeste in de oogsttijd oare roape,
je dee ut as breurties mi mekoar.
We woare nog moar neuzeloape,
in de zomer van da joar.

Je was gekleed in ouwe lompe,
goeije schoene hai nie an.
Want je liep aaltijd op klompe,
vol goate, want je had nie anders dan.

Ais wis hoek da waark soms hoate,
je knieje zoage bont en blauw.
De stoppels priemde deur de goate,
en je voete werden beurs en rauw.

En ai dan thuis kwam mit de oogst,
dan werd ut opgesloage.
Want swijters was de noood ut hoogst,
in al die hongerugge moage.

Zo kon ut dus gebeure,
dat de sloop op onze slee,
deur d'ouwerdom begon te scheure,
zodat ut groan pardoes de weg op glee.

Drie jongus zijn toen truggegoan,
ze hoalde un beeter sloop.
De rest veeegde ut besneeeuwde groan,
mit un beezum op un hoop.

Zo ging die zak mit etenswoar,
vol groan en sneeeuw durbij,
weer op de slee en brachte hoar,
bij van Edens moalerij!

We hebbe num wel schoai gedoan,
want we hebbe niks gezegd.
Er werd un zak gemoale groan,
op onze ouwe slee gelegd,

En wij naar huis!

Wie herkent wie?

Door:
Hennie Henzen

Gelukkig is er weer ruimte om een aantal foto's aan u voor te leggen en de resultaten van onze zoektocht van de vorige plaatsing met u te delen. Op foto 31 hebben wij helaas geen reactie gehad maar van foto 32 en 33 is duidelijk geworden wie en waar het is.

Foto 32 is het waterpolo team, het eerste dames zevental van VZC in de jaren 60. Op de voorste rij tweede van links Joanne Slotboom, haar nichtje Janneke Slotboom, die met Wim van de Meer van de Bergweg is getrouwd. Hij zit naast haar; op de achterste rij Ankie Knipmeijer, links achteraan Jantina Imbos, daarnaast Dorian van de Meer en rechtsboven Annemarie Lichtenberg.

Foto 33 is de tennisbaan van VTC in de jaren zestig. Het gaat om een van de competitieteam van VTC. Achterste rij v.l.n.r: Henk (werd in zijn schooltijd Heinz genoemd) van Schuppen van huize Zuiderhorst, Dieke de Rooder van de

Kerkewijk, Dinie de Haas, Jan Bekker. Middelste rij v.l.n.r: Josje Jansen, dochter van leraar Frans van het CLV, Marinus de Kleuver van de Kerkewijk, Henk Bekker en Hannie de Haas van de Kerkewijk. Voorste rij v.l.n.r: De enige "vreemdeling" in dit gezelschap, René Lodder uit Rhenen, Wilma de Haas van De Korenbeurs, Joanne Slotboom, Egbert Borg van de Bergweg. De reacties komen van Wim Takken, Jan van Den Bosch, Mieke Wienecke, Wim Kroesbergen, Job van Hardeveld, Teun Hoekstra, Jannie Uri, Jan Bekker en Jan Huibers.

Op foto 34 staat een hoofdagent maar wie is hij, met wie staat hij op de foto en waar is deze genomen? Foto 35 is een postkaart die verzonden is op 11-12-1930 naar de heer H. de Koning, Davidstraat in Veenendaal. De afzender is een dienstplichtig grenadier, barak 5, Waalsdorp, Den Haag.

Foto 36 is ook een postkaart, die als militaire post verzonden is in 1917 aan de heer W. Kroesbergen, Boveneind 17N in Veenendaal. Ik denk dat op deze foto's een of meerdere Veenendaalers zouden kunnen staan. Bij foto 37 twijfel ik of het wel in Veenendaal is. Op de achterzijde van foto 38 staat Artifoto en foto 41

Van Son, van de foto's 39, 40, 42, 43, 44 en 45 is niets bekend. Ik hoop dat u een aantal namen weet te vermelden.

Uw reactie van de nu geplaatste foto's graag per mail naar info@oudveenendaal.nl of per post aan Ineke van Schuppen, Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal.

38

39

Jaarverslag Historische Vereniging Oud Veenendaal 2019

Het jubileumjaar 2020, waarin we ons zevende lustrum hadden willen vieren, zal de annalen in gaan als een zeer bijzonder jaar. Het Covid 19 virus dat heel Nederland op zijn kop zette, had uiteraard ook invloed op het reilen en zeilen van de HVOV.

Door:
Ineke
van Schuppen

Daar de bijeenkomsten en dus ook de jaarvergadering in de maartbijeenkomst niet door konden gaan, kon het bestuur niet officieel afscheid nemen van bestuurslid Ab van Kooten en kon de toetreding van de nieuwe bestuursleden Thijs van Dijk en Hennie Henzen niet officieel worden bekrachtigd. Toch hebben zij voor zover mogelijk dit jaar meegedraaid. Ook de novemberbijeenkomst, waarin aandacht zou worden geschonken aan ons 35-jarig

bestaan en waarin het jubileumboek *Vijftig Veense Verhaaltjes* aan de leden zou worden uitgereikt, ging niet door. Gelukkig stelde Albert van Kooten zijn winkel op 14 november beschikbaar, zodat de leden het boek met hun bon konden afhalen. Op de bon dienden de leden ook hun e-mailadres in te vullen, zodat de vereniging een digitaal bestand kan opbouwen.

Redactie

Het blad *Oud Veenendaal* verscheen zoals gewoonlijk vier maal. Cor Slok verliet de redac-

tie en zijn plaats werd ingenomen door Wouter Berkhof.

Cultuurfabriek

De HVOV heeft een aandeel geleverd in de ver-soberde viering van het tienjarig bestaan van de Cultuurfabriek op 10 oktober. Ook tijdens de Dag van de Geschiedenis op 31 oktober was de HVOV vertegenwoordigd. Op beide bijeenkomsten werden films gedraaid. Helaas lag een aantal commissies stil vanwege het coronavirus.

Werkgroepen

Documentatiecentrum

Daar het documentatiecentrum een aantal keren gesloten is geweest, kon slechts mondjesmaat worden gearhiveerd. Toch hebben we wel een aantal schenkingen in ontvangst kunnen nemen en hebben veel mensen foto's ter beschikking gesteld om scans van te maken. Als alle stappen naar een nieuw archiveringssysteem genomen zijn, worden meer werkplekken gecreëerd om te archiveren. Ook het afgelopen jaar hebben we aan veel verzoeken voor beeld en informatie kunnen voldoen. Het project over de Tweede Wereldoorlog voor groep zeven en acht van het basisonderwijs wordt dit jaar opnieuw opgestart, omdat corona vorig jaar behoorlijk roet in het eten strooide.

Vrienden van Gedenkpark

De Oude Begraafplaats

Sinds de zomer van dit jaar vormen de "Vrienden van Gedenkpark de Oude Begraafplaats van 1829" een nieuwe werkgroep binnen de HVOV. Begin augustus jl. nam een aantal vrijwilligers het initiatief om het groen- en grafonderhoud van de oude gemeentelijke begraafplaats (Weverij/ Kostverloren) van de gemeente Veenendaal over te nemen en er voor te zorgen dat alles er voortaan weer

netjes bij komt te liggen. De gemeente heeft een financiële bijdrage verleend in de aanschaf van het nodige tuingereedschap. Inmiddels telt de werkgroep zo'n tien vrijwilligers die elke maand aan het werk zijn om de begraafplaats netjes te houden. Op de website www.oudebegraafplaatsveenendaal.nl is alle informatie te vinden. Meer informatie over de werkgroep is verkrijgbaar bij Henk Roor (06-41813767) of Aart Aalbers (06-21909790). Of mailen naar: info@oudebegraafplaatsveenendaal.nl

Werkgroep voormalig kerkje in de Zandstraat:

Dit jaar kon in verband met Covid19 slechts één vergadering worden gehouden. Goede contacten waren er met de projectontwikkelaar en de gemeente Veenendaal om tot restauratie van het kerkje en het gebied er omheen te komen. In het voorjaar van 2021 wordt met het project een aanvang gemaakt. Intensief overleg is er nog met huidige eigenaar van een deel van het kerkje. Voor een goede voortgang van het project is te hopen dat spoedig tot overeenstemming kan worden gekomen over de aankoop van dat deel.

Graven Munnikenhof

In het jaarverslag over 2019 vertelden we over de energie die dat jaar al was gestopt in de voorbereidingen voor het "tijdelijk Ereveld 2020", de plaatsing van ongeveer 230 kruizen en Davidsterren. Wel, uiteindelijk waren we blij dat we nog in de gelegenheid waren op 4 mei, samen met de Wethouders Strooboscher en Verloop, bloemen te leggen bij het graf van het oudste en jongste oorlogsslachtoffer.

Monumenten

De werkgroep monumenten heeft zich in 2020 onder andere beziggehouden met historisch onderzoek naar panden die in de loop der jaren verloren zijn gegaan. Dit onderzoek richtte zich in hoofdzaak op het voormalige Suikervat. Nieuwe projecten konden in verband met Covid19 niet ter hand worden genomen. Dat is ook de reden dat de werkgroep slechts tweemaal kon vergaderen. Positief nieuws is te melden over de heroprichting van het mozaïek van de voormalige Talmaschool. Een goede locatie voor dit kunstwerk is inmiddels gevonden in een nieuw te bouwen kantoorpand in het centrum. Over enkele monumenten werd advies uitgebracht aan de monumentencommissie van de gemeente.

Kweern

Dit jaar vierde Molen De Vriendschap het 25-jarig jubileum van de gerenoveerde molen en de HVOV bestond 35 jaar. Ter gelegenheid van beide jubilea bood de HVOV een handmolensteen, de zogenaamde kweern, aan aan het bestuur van de molen. Met deze gift draagt de HVOV bij aan het in stand houden van een Veens rijksmonument.

Open Monumentendag

Zaterdag 12 september was een prachtige zonnige dag voor Open Monumentendag en met inachtneming van de beperkte mogelijkheden hebben we een mooie opkomst gehad. Alleen molen De Vriendschap en het CLV waren toegankelijk. We hebben kunnen zien hoe mooi de nieuwe ruimtes gaan worden. Ondanks de beperkingen in verband met corona hebben we in totaal 266 bezoekers gehad op de opengestelde locaties. De OMD krant met de flets- en wandelroute is goed ontvangen bij de deelnemers. We kijken ondanks de beperkingen terug op een geslaagde Open Monumentendag 2020.

Tot slot

Het jaar 2020 zal de annalen ingaan als een bijzonder jaar in negatieve zin. Een jaar waarin het bestuur gedwongen werd niet alleen de vier bijeenkomsten te annuleren, maar waarin ook veel andere activiteiten werden lamgelegd. We spreken de hoop uit dat we in 2021 onze activiteiten voor de HVOV weer ouderwets kunnen hervatten.

Het laatste woord

Wat hebben we met elkaar een vreemd en moeilijk jaar achter de rug. Het coronavirus had duidelijk de overhand en bepaalde in belangrijke mate wat er allemaal wel en niet mocht.

Door:
Het bestuur

Op momenten dat we dachten dat het ergste achter de rug was stak het virus de kop weer op en moesten we weer genoeg nemen met zwaardere maatregelen. Het is gebleken dat velen van ons zich aan de maatregelen hielden maar er waren ook heel veel mensen die daar grote moeite mee hadden en hebben. Vanaf eind januari zijn de maatregelen nog zwaarder geworden en we weten niet precies hoe de situatie is als u dit leest. Laten we hopen dat de maatregelen dan hun vruchten hebben afgeworpen en ook de inmiddels aanwezige vaccins hun uitwerking niet hebben gemist.

daar zijn we heel erg blij mee. In deze moeilijke tijd kan dit boek voor vele uren leesplezier zorgen. Geniet er daarom van.

De komende bijeenkomst staat gepland voor 18 maart a.s., maar zal, om de bekende redenen rondom het coronavirus, waarschijnlijk nog niet doorgaan. Mocht dit anders zijn houdt u dan onze publicaties in de Rijnpost goed in de gaten! Onderstaand treft u de andere geplande data voor dit jaar aan en laten we hopen dat corona dan zover onder controle is dat die bijeenkomsten wel door kunnen gaan.

Wij als bestuur blijven proberen op de achtergrond zoveel mogelijk dingen wel te laten doorgaan. We blijven een actieve vereniging die bezig blijft zoveel mogelijk van haar doelstellingen te realiseren. Sterkte de komende periode en blijf gezond!

Markt (collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

Corona had ook gevolgen voor ons vereniging. Geen enkele van de geplande ledenbijeenkomst kon in het afgelopen jaar doorgang vinden en zoals het er nu naar uitziet zal dat met de geplande bijeenkomst in maart ook het geval zijn. Maar wie weet!!

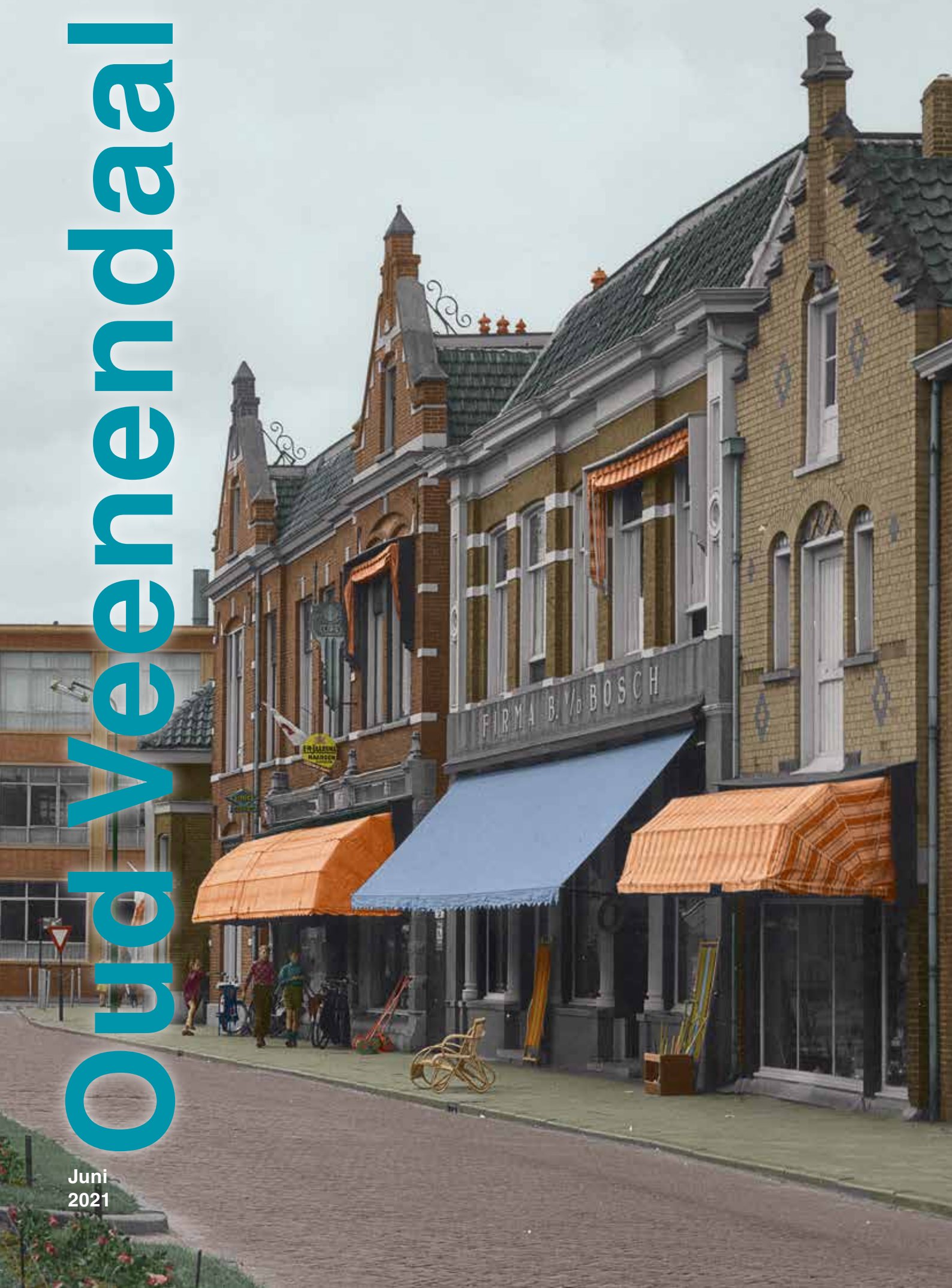
Wat gelukkig wel doorgang kon vinden was de uitgave van het jubileumboek ter gelegenheid van ons 35-jarig jubileum. Boekhandel van Kooten was ons zeer ter wille om het mogelijk te maken dat ons jubileumboek in zijn boekhandel kon worden opgehaald. Meer dan 600 leden hebben hiervan inmiddels gebruik gemaakt en

Volgende bijeenkomsten staan gepland voor:

- **Donderdag 18 maart 2021**
- **Donderdag 17 juni 2021**
- **Donderdag 23 september 2021**
- **Donderdag 16 december 2021**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Oud Veenendaal

Juni
2021

Inhoud

29

De redactie

Om te beginnen

30

E.J. van Beek

Anna Abrahamsz, het
nichtje van Multatuli

34

J. Pilon

Rapport jeugdenquête
1962-1964

41

M. van Santen

De wedstrijd van
de eeuw

46

J. van den Berg-van Wakeren

'Als een vis in het
water, een soort
stekelbaarsje'

52

K. Floor

Kuyperkaartjes van
Veenendaal

58

H.C. de Kleuver

Financieel verslag 2020

60

Het bestuur

Het laatste woord

Colofon

36^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg
Ineke van Schuppen
Wouter Berkhof
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
D.G. van Dijk
H. Henzen
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

H. Henzen
Componistensingel 107
3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Hoogstraat (Collectie HVOV)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:
Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel
naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending
en het uitkomen van het nummer waarin het artikel
wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een
jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad
artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden
artikelen kunnen door de redactie worden aangepast.
Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt
door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden
artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de
redactie.

Om te beginnen

Het is weer juni en daarmee valt er weer een nieuwe uitgave van Oud Veenendaal op de mat. Dankzij onze scribenten hebben we weer een gevarieerd blad kunnen samenstellen.

In deze uitgave betreden we minder bekend gebied uit de Veenendaalse geschiedenis. In de jaren '60 leidde de vernoeming van een flat naar de schrijver Multatuli tot stevige discussies in de raad, maar wist u dat er ook nog ander klein lijntje van deze schrijver naar Veenen-

Nog een bijzondere Veenendaler was Henny Buddingh-de Vries Lentsch, de eerste vrouw in de Veenendaalse gemeenteraad. Ze overleed in januari op de leeftijd van 91 jaar. Over haar raadlidmaatschap en tijd als wethouder schrijft Janneke van den Berg.

Door:
De redactie

Brouwersstraat, ca. 1990. Nu de Brouwersgracht met links het J.G. Thoomesplein en rechts het Kees Stipplein (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

daal loopt? Evert-Jan van Beek ontdekte in de archieven dat Multatuli's nichtje Anna Abrahamsz in Veenendaal woonde, en schreef een levensbeschrijving.

Van de 19de eeuw gaan we naar de jaren '50 en '60 van de 20ste eeuw. In 1964 verscheen een rapport over de jeugd in Veenendaal. Wat hield hen bezig? Wat was er in Veenendaal te doen? Jaap Pilon zocht het uit.

In het decembernummer stond een klein krantenknipseltje over een wedstrijd van de Voetbal Vereniging Veenendaal, dat bracht Marinus van Santen op het idee om wat uitgebreider stil te staan bij de geschiedenis van deze club. En dan met name bij de beroemde wedstrijd van 19 maart 1950 tegen Vitesse, waarin Veenendaler Wim Bleijenberg een bijzondere rol speelde.

Het aanzien van Veenendaal werd lange tijd bepaald door gemeente- en provinciegrenzen. Om die grenzen goed te kunnen bepalen, zijn goede kaarten van belang. Kees Floor beschrijft het belang van de zogenaamde 'Kuyperkaartjes' uit de Gemeenteatlas van 1864.

En zoals beloofd in de vorige uitgave, presenteren we in dit nummer ook de jaarcijfers van 2020. Een raar maar ook historisch jaar, wat ook terug te zien is in de cijfers.

Tenslotte blijven we op zoek naar mensen die wat willen schrijven over de geschiedenis van Veenendaal. Misschien heeft u een vraag over een straat waar u graag een antwoord op wilt hebben. Of gaat er een verhaal in de familie waarvan u denkt: zou het waar zijn? We ontvangen uw bijdragen graag. Met elkaar kunnen we de rijke geschiedenis van ons mooie dorp vastleggen.

Anna Abrahamsz, het nichtje van Multatuli

Op 17 februari 2020 onthulde Zijne Majesteit koning Willem Alexander een Multatuli-gedenksteen in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Dit naar aanleiding van de tweehonderdste geboortedag van Multatuli op 2 maart. Via een nichtje van Multatuli, Anna Abrahamsz, loopt er een lijn naar Veenendaal.

Door:
Evert Jan van
Beek

De families Douwes Dekker en Abrahamsz

Anna Abrahamsz werd op 16 november 1837 in Amsterdam geboren als derde kind in het gezin van Cornelis Abrahamsz en Catharina Dekker. Cornelis Abrahamsz voer eerst als stuurmansleerling onder scheepskapitein Engel Douwes Dekker. Cornelis Abrahamsz klom op tot gezagvoerder en heeft vele tochten naar Nederlands-Indië gemaakt. Hij trouwde op 20 juli 1832 in Amsterdam met Catharina 'Kaatje' (Douwes) Dekker, dochter van de scheepskapitein en door zijn huwelijk werd hij een zwager van Multatuli. De verstandhouding tussen de zwagers was slecht. Cornelis Abrahams was een 'streng gelovig' man en zijn zwager een vrijdenker. Contact tussen de families was er dan ook niet. Uit het huwelijk werd op 3 oktober 1834 een dochter geboren die de naam Anna kreeg. Zij is jong overleden. Op Eerste Kerstdag het jaar daarop werd in Amsterdam opnieuw een dochter geboren, Catharina en op 16 november 1837 zag de hoofdpersoon van dit artikel, Anna, het levenslicht in Amsterdam. De familie Abrahamsz verhuisde vervolgens naar Middelburg waar een zoon en een dochter werden geboren, Cornelis op 31 oktober 1839 en Sietske op 14 januari 1842. Cornelis overleed op 7-jarige leeftijd. Het overlijden van Cornelis was een moeilijke periode voor het gezin. Voor gezagvoerder Abrahamsz was dit de reden om bij zijn eerstvolgende tocht in 1847 naar Nederlands-Indië zijn vrouw en kinderen mee aan boord te nemen. Deze reis werd ondernomen met de bark Urania. Op zee werd, terwijl zij ter hoogte van Mauritius voeren, op 4 maart 1848 een broertje geboren, Theodorus. Van deze reis heeft de toen tienjarige Anna een reisjournaal bijgehouden. Dit journaal is bewaard gebleven en is nu eigendom van het Scheepvaartmuseum in Amsterdam. In 1849,

het jaar na terugkomst in Nederland, werd de moeder van Anna ziek en kwam te overlijden. Dit betekende dat het gezin van Cornelis Abrahamsz jr. uiteenviel. Anna werd bij grootvader Abrahamsz ondergebracht.

Anna Abrahamsz (dbnl.org)

Tantes

Eerst kijken we nu naar het kerkelijk milieu van de familie Abrahamsz waarbij onze aandacht met name uitgaat naar enkele tantes van Anna. Grootvader Abrahamsz was cargadoor en trouwde met Anna Swart. Uit dit huwelijk werden in ieder geval dertien kinderen geboren waarvan de vader van Anna de vierde was. Het gezin woonde tot 1808 in Amsterdam en daarna in Alphen aan de Rijn en later weer in Amsterdam.

Als eerste noemen we tante Antje, geboren in 1805 in Amsterdam. Zij is ongehuwd gebleven en heeft op diverse plaatsen als hoofd van de huishouding gewerkt. Bekend is dat zij de zorg van het huishouden van Abraham Capadose op zich heeft genomen na het overlijden van zijn eerste vrouw. Tijdens haar verblijf bij Capadose kwam haar jongere zusje, tante Hendrika Jacoba Abrahamsz, logeren wat er uiteindelijk op uitliep dat zij met Capadose trouwde. Uit de boeken van C. Smits over de Afscheiding is op te maken dat tante Antje contacten onderhield met figuren uit de Réveilkring en met Afscheidenen. Zo correspondeerde zij met de bekende afgescheiden predikant H.P. Scholte. Opmerkelijk is hetgeen Smits heeft geschreven in De Afscheiding van 1834 Deel 9: Provincie Gelderland waar hij de leden noemt van de Afscheiden gemeente van Ommeren in de Betuwe. Bij de leden noemt hij ook: Anna (Antje) Abrahamsz, afgescheiden van Veenendaal en overleden in 1856 in Tiel. Wat hiermede precies bedoeld wordt is niet helemaal duidelijk. Heeft tante Antje ook ergens in Veenendaal in de huishouding gewerkt en is zij lid geweest van de Afscheiden gemeente van Veenendaal en later in Ommeren? Hierbij moeten we bedenken dat er in het midden van de negentiende eeuw veelvuldig contact was tussen de afgescheidenen aan beide zijden van de Rijn. Een andere tante van Anna, Elizabeth Bregitta Anthonia Abrahamsz, hertrouwde na het overlijden van haar eerste man met Mathilde Jacques Chevallier, een echte vertegenwoordiger van het Réveil.

Uit dit alles is de voorzichtige conclusie te trekken dat er invloeden vanuit het Réveil en vanuit de Afscheiding geweest zijn op het ouderlijk gezin van Anna. De vader van Anna was Waals Hervormd gedoopt en Nederlands Hervormd opgegroeid. Haar moeder was Doopsgezind en de kinderen, waaronder Anna, stonden als Doopsgezind ingeschreven in de gemeentelijke administratie.

Multatuli

Vader Cornelis Abrahamsz was dus getrouwd met een dochter van de Amelandse koopvaardijkapitein Engel Douwes Dekker. Een zuster van Cornelis, Maria Abrahamsz, trouwde met een broer van zijn vrouw, de predikant Pieter Douwes Dekker. De grootste bekendheid van de kinderen van de Amelandse familie Dekker kreeg echter Eduard Douwes Dekker, alias Multatuli.

Eduard Douwes Dekker, alias Multatuli
(A. en H. Algra, Dispereert niet, deel 4)

Na het overlijden van zijn zuster ging Multatuli zich bemoeien met het gezin van zijn zwager. Hij bracht vooral de hoofden van zijn nichtjes Anna en Sietske op hol. Met Sietske heeft Multatuli ongeveer een jaar een relatie gehad. In een van zijn brieven schreef Multatuli: 'Die Sietske is een engel van een meisje, ik heb plezier om met haar te spreken. Zij is lief en hartelijk'. Hij spiegelde haar voor dat als hij 'Keizer van Insulinde' zou worden zij als titel 'Hertogin van Sumatra' zou krijgen. Over Anna is Multatuli duidelijk minder positief: 'Anna is ten huwelijk gevraagd, door een jongen dominé maar 't is afgesprongen ik geloof door haar weifelen. Zij weet niet wat zij wil. Ja, neen, neen, ja. Zij is gedecideerd de minste van de drie, zoowel in kennis als oordeel'. Enkele dagen later schreef hij: 'Die Anna is waarachtig in de war, ik geloof nu met Siet en Catharina dat er een streep doorloopt. Zij heeft mij een brief geschreven die wel lijkt te wezen van een kind van tien jaar'. Anna was toen 23 jaar. De ideeën van Multatuli gingen dwars in tegen wat zijn nichtjes van huis uit hadden meegekregen. Multatuli dreef, tegen de wil van de vader van Anna in, door dat Anna en Sietske een opleiding tot onderwijzeres gingen volgen. Voor Anna werd dit alles haar te veel en zij moest in een psychiatrische inrichting in Utrecht worden opgenomen. De vader van Anna is altijd van mening gebleven dat het instorten van Anna gekomen is door de invloed die Multatuli op haar heeft uitgeoefend. Na het verblijf van Anna in Utrecht heeft zij een tijd in een boerengezin in Veenendaal gewoond.

Sietske Abrahamsz (heemkunderenkum.nl)

In Gelders Veenendaal

We waren uiteraard benieuwd in welk boerengezin dat geweest is. Was het misschien in de Middelbuurt, de Haspel of aan het Boven- of Benedeneind? Een onderzoekje jaren geleden in het bevolkingsregister van de gemeente Stichts Veenendaal over de periode 1861-1870 leverde geen aanknopingspunten op. Dit is op zich ook niet verwonderlijk want Anna zou niet als gezinshoofd geregistreerd staan en dan is het moeilijk zoeken.

Later kwamen we in een oud nummer van Gens Nostra het reisjournaal van Anna weer tegen. Reden om opnieuw op zoek te gaan en dit keer met succes. In het Multatuli jaarboek 2015 wordt de naam van dit boerengezin genoemd, namelijk Pieter Roodhuijzen in Gelders Veenendaal. Volgens de vader van Anna was dit Ede en volgens anderen was het Veenendaal. In werkelijkheid woonde Roodhuijzen in het toenmalige Gelders Veenendaal, te weten aan de huidige Griftweg. In 1960 is het grootste gedeelte van Gelders Veenendaal samengevoegd met Stichts Veenendaal en daarmee ontstond 'Groot Veenendaal'. Later, in 1998 heeft er opnieuw een grenscorrectie plaatsgevonden en toen is een kleiner gedeelte bij Veenendaal gekomen. Dit betrof met name het gebied bij de

Buurtlaan-Oost en de Dragonderweg en deze verplaatsing van de provincie- en gemeentegrens was nodig om de nieuwe woonwijk Veenendaal-Oost te kunnen realiseren. Maar een gedeelte van het Gelders Veenendaal van vóór 1960 is tot op de dag van vandaag tot de gemeente Ede blijven behoren. We hebben het dan o.a. over de omgeving van de Griftweg en de Kade. Wat de grenzen van Gelders Veenendaal precies waren is nog niet zo eenvoudig te zeggen. Mogelijk vielen zij samen met de kadastrale gemeente Gelders Veenendaal. De woning van het boerengezin waar Anna Abrahamsz tijdelijk heeft gewoond is dus zowel tot Ede als tot Veenendaal te rekenen.

Boerengezin

De aanduiding boerengezin moeten we denk ik niet al te letterlijk opvatten omdat Roodhuijzen geen traditionele boer was. Pieter Roodhuijzen was in 1826 in Amsterdam geboren in een familie met verschillende onderwijzers en kostschoolhouders. Hij trouwde in 1856 in Zeist met Maria Versteeg en de eerste jaren woonden zij in Apeldoorn. In 1861 verhuisde de familie Roodhuijzen naar Gelders Veenendaal. In Apeldoorn had Roodhuijzen een 'Inrigting voor opleiding in den practischen landbouw' en deze werd in Gelders Veenendaal voortgezet. Al heel snel werd Roodhuijzen tot ouderling

Pieter Roodhuijzen (J.W. Boelens e.a., tot tijd en wijle 1887 1987. Een eeuw gereformeerd in Veenendaal)

gekozen in de Hervormde Gemeente van Veenendaal. Tijdens haar verblijf in Gelders Veenendaal zal Anna waarschijnlijk de diensten in de Oude Kerk op de Markt hebben bezocht waar Roodhuijzen ambtsdrager was. Hij was een figuur met een duidelijke mening die hij ook nadrukkelijk ventileerde. Roodhuijzen is raadslid en wethouder in de gemeente Ede geweest en hij werd op een haar na verkozen tot lid van de Provinciale Staten van Gelderland. Na zijn verhuizing naar Zeist aan het einde van de negentiende eeuw is hij acht jaar statenlid in Utrecht geweest. Hij was lid van de Anti Revolutionaire Partij en correspondeerde met Abraham Kuiper. In Veenendaal heeft hij een belangrijke rol gespeeld bij de stichting van de Vrije Christelijke School en hij was de eerste voorzitter van het bestuur van die school. Ook was hij één van de leidende figuren bij de Doleantie in Veenendaal.

Waarom naar Gelders Veenendaal?

De vraag waarom Anna Abrahamsz in Gelders Veenendaal is terechtgekomen, is moeilijk te beantwoorden. Het vroegere verblijf van tante Antje in Veenendaal zou hierbij een rol gespeeld kunnen hebben. Maar ook de Amsterdamse afkomst en contacten van Roodhuijzen zouden doorslaggevend geweest kunnen zijn. In het midden van de negentiende eeuw waren er sowieso diverse Amsterdamse invloeden in Veenendaal. Hendrik van de Poll, geboren en getogen in Amsterdam, was de oprichter van de Eerste Veenendaalsche Stoomweverij in het Achterkerk in Veenendaal. Van de Poll is ook burgemeester van Stichts Veenendaal geweest. De gebroeders Bottenheim, de medeoprichters van de VSW, waren Amsterdammers. Ook op kerkelijk terrein waren er veelvuldige contacten tussen Veenendaal en Amsterdam.

Reisjournaal

Anna Abrahamsz moest op een gegeven moment weg uit Gelders Veenendaal en heeft daarna op veel plaatsen in Nederland gewoond. Een beroep heeft ze nooit uitgeoefend en zij bleef lang financieel afhankelijk van haar vader die daardoor genoodzaakt was om langer te blijven varen dan de bedoeling was. Haar laatste woonplaats was Rheden en zij is in 1908 in Haarlem overleden. Anna Abrahamsz is 70 jaar geworden.

Hoewel zij volgens haar oom Multatuli de minst intelligente van de kinderen Abrahamsz was, is zij niet in de vergetelheid geraakt. Haar

reisjournaal voorzien van een toelichting is in 1993 bij uitgeverij Terra Incognita in Amsterdam verschenen. Het verhaal van Anna heeft de schrijfster Inez van Loon geïnspireerd voor haar boek Anna's grote reis. Van Loon won er de Jonge Beckmanprijs mee.

Het boekje van Inez van Loon over de grote reis van Anna Abrahamsz.

Rapport Jeugdenquête Veenendaal 1962-1964

‘Wat houdt de jeugd bezig?’ Met die vraag in het achterhoofd werd er begin jaren ’60 een enquête afgenomen onder Veense jongeren. De totstandkoming daarvan had echter heel wat voeten in aarde.

Door:
Jaap Pilon

Begin 1962 staken een aantal Veenendalers, dat geregeld in contact kwam met de jeugd in het dorp, de koppen bij elkaar. Om meer voor de jeugd te kunnen betekenen, hadden zij meer informatie nodig. Zij wilden wel eens weten waar de jongens en meisjes van 15 tot 20 jaar in hun vrije tijd mee bezig waren. Wat waren hun leefgewoonten, hoe was hun gezinssituatie, naar welke scholen gingen zij? Hoeveel van de jongeren gingen na de lagere school aan het werk? Gingen zij naar de kerk? Hoeveel zakgeld kregen de jongens en de meisjes en waar gaven zij dat aan uit?

Om goed geïnformeerd te worden, vatten zij het idee op om de Veenendaalse jongeren zelf te ondervragen. Een groot-scheepse enquête onder de jeugd zou antwoord kunnen geven op de talloze hierboven gestelde vragen. Met de antwoorden van de jongeren zou de grondslag kunnen worden gelegd voor eigentijds jeugdwerk en wellicht zou op basis van de uitkomsten van de enquête door het gemeentebestuur een jongerenbeleid kunnen worden geformuleerd.

De Veenendalers namen contact op met de plaatselijke stichting “Evangelie en Industrie”, die het initiatief toejuichte. Deze stichting, een schakel tussen industrie en een groot aantal Veenendaalse kerkgenootschappen, had als doel om de christelijke arbeider in het bedrijf te helpen om daar zelf als christen te leven en het christen zijn in deze wereld uit te dragen. Daarnaast hield de stichting zich onder andere bezig met het bestuderen van het jeugdvraagstuk en het vrijetijdsprobleem. “Evangelie en Industrie” wilde graag meewerken, maar was van mening dat het gemeentebestuur het voortouw zou

moeten nemen. De gemeente zou een enquête op moeten stellen, deze moeten (laten) uitvoeren en bekostigen.

De initiatiefnemers van het jeugdonderzoek wendden zich met succes tot de gemeenteraad. De raad besloot uitvoering te geven aan het initiatief om een enquête op te stellen en de kosten te dragen. Voorwaarde was echter wel dat de enquête door de initiatiefnemers zelf zou worden uitgevoerd en verwerkt. En zo gebeurde het. Een aantal personen uit verschillende levensbeschouwelijke groeperingen in Veenendaal ontwierp een vragenformulier. Er werden maar liefst 65 vragen geformuleerd die in een enquêteformulier aan de Veenendaalse jeugd

Omslag van het Rapport Jeugdenquête Veenendaal, 1964 (Collectie Gemeente-archief Veenendaal)

van 15 tot en met 20 jaar werden toegestuurd. Zodoende werden 2705 jongeren bereikt, 1345 jongens en 1360 meisjes. Uiteindelijk werden 1182 formulieren aan de initiatiefnemers gere-tourneerd (608 van de jongens en 574 van de meisjes). De verwerking van de antwoorden op de vragen uit het enquêteformulier nam

meer dan een jaar in beslag. De uitwerking werd immers door vrijwilligers in hun vrije tijd ter hand genomen.

Uiteindelijk zag het "Rapport Jeugdenquête Veenendaal" het licht in juli 1964. In haar inleiding memoreren de samenstellers van het rapport: "Wij spreken de hoop uit, dat het rapport in een behoefte zal voorzien en zal kunnen bijdragen tot een bezinning bij diegenen, die verantwoordelijkheid (willen) dragen voor de jeugd in Veenendaal. Een bezinning die leidt tot het nemen van beslissingen en het treffen van voorzieningen die in de zich wijzigende maatschappelijke omstandigheden in deze groeiende leefgemeenschap noodzakelijk mogen worden geacht".

Een gebrek aan jeugdbeleid

Dat een dergelijke oproep noodzakelijk was, moge blijken uit het feit, dat het gemeentebestuur tot dan toe geen enkele verantwoordelijkheid voor het jeugd- en jongerenwerk in Veenendaal wilde nemen. Dit kwam tot uiting in een schrijven van de "Nederlandse Jeugdgemeenschap" aan het college van Burgemeester en Wethouders van Veenendaal op 8 april 1947 met het verzoek een vragenlijst in te vullen met betrekking tot datgene, wat er in Veenendaal op het gebied van jeugdvorming was bereikt. De antwoorden van het college op de gestelde vragen spreken boekdelen. Van "Vrije Jeugdvorming", zoals dat toen heette, was in ons dorp geen enkele sprake. Vraag: "Is er in uw gemeente een Inspecteur voor de Vrije Jeugdvorming?" Antwoord: "Neen". Vraag: "Wordt aan personeel in gemeentedienst extra verlof verleend voor het volgen van jeugdleiderscursussen?" Antwoord: "Is nog niet voorgekomen". Vraag: "Verleent uw gemeente financiële steun aan het plaatselijk jeugdwerk?" Antwoord: "Neen". Vraag: "Verleent u ook andere dan direct geldelijke steun aan het jeugdwerk, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van gebouwen of lokalen, etc.?" Antwoord: "Beschikbaar stellen van gymnastieklokalen en terreinen". Vraag: Heeft uw gemeente bijzondere maatregelen genomen ter bestrijding van de baldadigheid? Kinderpolitie, bijzondere bevoegdheden voor onderwijzers, speciale jeugdverordening, enz.?" Antwoord: "Neen". Twee jaar later, in 1949, vraagt de "Opbouwstichting voor Maatschappelijk Werk in de Provincie Utrecht" het gemeentebestuur, of er voldoende verenigingsgebouwen, jeugthuizen

en speelvelden voor de jeugd in Veenendaal beschikbaar zijn. Een antwoord van het college is in de archieven niet terug te vinden, maar wel een handgeschreven notitie van toenmalig burgemeester Bakker. Hij maakt een karige inventarisatie en concludeert, dat "een uitbreiding van deze centra, die grotendeels onder kerkelijke voogdij vallen, vooralsnog niet noodzakelijk lijkt".

De provincie doet echter een dringend beroep op het gemeentebestuur extra ruimte voor de jeugd te creëren: "Met een beetje fantasie", zo schrijft de provincie, "zijn vaak oplossingen te vinden. Zo gebruikt men in Nijkerk de Eierhal voor massa-jeugdwerk, in IJsselstein is het Gemeentemuseum ervoor ontruimd en in Leersum heeft een huisvrouw haar bijkeuken voor de Nutsbibliotheek afgestaan".

Burgemeester A. Bakker (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bij de Scheepjeswol werden er cursussen aangeboden voor werkende jongeren (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Christelijk Sociale Jeugdorganisatie “Werkende Jeugd”

Een laatste voorbeeld om te illustreren dat het gemeentebestuur rond het midden van de vorige eeuw geen boodschap had aan bemoeienis met jeugdbeleid is te vinden in het verslag van de raadsvergadering van 28 maart 1956. Een verzoek van de Christelijk Sociale Jeugdorganisatie “Werkende Jeugd” wordt behandeld. De overlegde begroting van de organisatie vertoont voor het jaar 1956 een tekort van f 316,-. Op grond hiervan verzoekt de vereniging een eenmalige subsidie uit de

Jongeren in gesprek bij het Centrum voor werkende jongeren op de Scheepjeswolfabriek (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

gemeentekas tot dit bedrag “waardoor dan de gelegenheid wordt geboden, het jeugdwerk in Veenendaal nog krachtiger dan voorheen ter hand te nemen”. Het gemeentebestuur staat hier in eerste instantie sympathiek tegenover, maar komt met een raadsvoorstel voor een eenmalige subsidie van f 200,-, hetgeen volgens het gemeentebestuur ruim voldoende is. Tijdens de raadsvergadering van 28 maart 1956 ontspint zich een discussie over de werkzaamheden van de jeugdorganisatie en de noodzaak van subsidiëring: Raadslid Van Galen (CHU) is van mening dat: “Wanneer de gemeente alle verenigingen, die zich ten doel stellen de jeugd van de straat te houden, subsidiëren moet, dat de gemeente dan nog wel een paar centen kwijt kan raken”. Raadslid Slok (AR): “Het is de bedoeling dat er voorlichting gegeven wordt op sociaal en maatschappelijk terrein. Het is toch al zo moeilijk voor het verenigingsleven te trekken. Daarom heeft men er een sjoelbak en enige andere spellen aan

verbonden”. De heer Van Hardeveld (PvdA) (in Veenendaal in die tijd als raadslid beter bekend onder de “uitschel” Hans Beertje) wijst op de consequenties van het toestaan van subsidie. “Er zijn in deze gemeente meer jeugdverenigingen die op dergelijk terrein werken. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer dit verzoek wordt ingewilligd, een verzoek van een andere vereniging niet kan worden afgewezen. Dan is het hek van de dam”. Na discussie wordt het voorstel van burgemeester en wethouders teruggenomen om er in een volgende vergadering op terug te komen.

Rond 1956 is een groot gedeelte van de jeugd van Veenendaal bij geen enkele jeugdorganisatie aangesloten. Door het georganiseerde jeugdwerk wordt hooguit 20% van de jongeren bereikt, waarbij er nog rekening mee moet worden gehouden, dat het ledental van de christelijke jeugdorganisaties slechts voor een klein deel uit arbeidersjeugd bestaat. De Christelijke Sociale Jeugdorganisatie “Werkende Jeugd” wil de jeugd van het eigen milieu, komende vanuit de eigen gezindtes dienen, terwijl de algemene christelijke jeugdorganisaties veel tijd aan de beginselen van de Bijbel besteden. Slechts zeer zelden worden sociaaleconomische of maatschappelijke onderwerpen behandeld. “Werkende Jeugd” wil deze onderwerpen juist als regel aan de orde stellen.

In juni 1956 gaat het college van B&W plots honderdtachtig graden om. Na een wederom langdurige discussie, alles overwegende, besluit zij, dat het niet tot de taak van de gemeente behoort om subsidie te verlenen aan de Christelijke Sociale Jeugdorganisatie “Werkende Jeugd”. Op 19 juni blijkt de gemeenteraad tijdens een gehouden gemeenteraadsvergadering de mening van het college in meerderheid te steunen: van de 15 raadsleden stemmen 13 voor het collegevoorstel en 2 leden stemmen tegen. Raadslid Verkuijl (PvdA) verzucht tijdens de raadsvergadering: “... Gaat de gemeente de Jeugdorganisatie “Werkende Jeugd” subsidiëren, dan kan de gemeente alle catechisaties, welke in Veenendaal gehouden worden, feitelijk wel gaan subsidiëren”. Het behoeft, na de voorgaande voorbeelden, geen verdere toelichting dat het jongerenwerk in Veenendaal midden jaren vijftig van de vorige eeuw, in financiële zin, geen enkele steun hoefde te verwachten van het gemeentebestuur.

De achtergrond van de enquête

Terug naar het “Rapport Jeugdenquête Vee-

Bouw van het Franse Gat, 1955 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

nendaal” van 1964. De samenstellers van het rapport geven, alvorens in te gaan op de uitkomsten van de enquête onder de jongeren, een historische schets van het industriedorp Veenendaal. Zij constateren, dat er begin jaren zestig van de 20ste eeuw niet veel meer over is van het oude Veenendaal. De kanalen zijn gedempt en er zijn brede straten voor in de plaats gekomen. Nieuwe en ruime woonwijken zijn verrezen, daar waar vroeger 's winters werd geschaatst. Natuurlijk wordt hier verwezen naar onder andere het Franse Gat en de Schrijverswijk. Het was, volgens de schrijvers van het rapport, nog niet zo lang geleden dat Veenendaal een nog vrijwel gesloten gemeenschap was met een sterke belangstelling voor het eigen dorp en voor de eigen gemeenschap. De levensstijl werd hierdoor sterk traditioneel bepaald.

Na de Tweede Wereldoorlog was dit traditionalisme radicaal veranderd. “Een sterkere uitbouw van het maatschappelijk leven bracht mee dat veel import een plaats moest krijgen”. Mensen met andere ideeën en een andere levensstijl vestigden zich tussen de autochtone bevol-

king. Dingen die tijdenlang als gewoonte en traditie in de gemeenschap golden, begonnen hun kracht te verliezen. Tradities die voorheen het levenspatroon bepaalden, verbleekten of verdwenen. Moderne communicatiemiddelen als de televisie deden hun intrede en daarmee ontstond de mogelijkheid de levensgewoonten en ideeën van anderen in zich op te nemen en over te nemen.

De opstellers van het “Rapport Jeugdenquête Veenendaal” stelden: “De veranderingen, die zich in het huidige maatschappijbeeld voordoen gingen niet aan Veenendaal voorbij, maar doen hun invloed terdege voelen. Positief en negatief. Eén van de belangrijkste vraagstukken hierbij zal telkens weer blijken te zijn in hoeverre het nieuwe beleefd gaat worden. Dit geldt niet alleen voor de gewijzigde arbeidsverhoudingen, waardoor voor velen de vrije tijd een probleem ging worden, maar het geldt ook voor het beleven en aanvaarden van alles wat zich, in die vrije tijd, aan ons voordoet als mogelijkheid”. Zij beschrijven in een notendop de geschiedenis van Veenendaal en concluderen onder andere, dat de Veenendalers tot eind jaren vijftig van vader op zoon naar dezelfde fabrieken gingen en dat zich sedertdien nieuwe fabrieken in het dorp hebben gevestigd.

Met de komst en uitbreiding van nieuwe industrieën heeft de ontwikkeling van woningbouw, cultuur en recreatie geen gelijke tred gehouden. De levensstijl van velen kan, zonder te generaliseren, als materialistisch bestempeld worden. De besteding van de tijd wordt bepaald door de arbeid die men moet verrichten voor het levensonderhoud. De vraag naar culturele en creatieve mogelijkheden is minder groot dan men in een zo levendige plaats zou kunnen en moeten verwachten. Dat gericht zijn op het materiële door de bevolking heeft gevolgen voor de vrijetijdsbesteding.

De Sionskerk aan de Adriaen van Ostade-
laan in aanbouw, 1964 (Collectie Gemeen-
tearchief Veenendaal)

De uitkomsten van de ondervraging

De onderzoekers willen met behulp van de enquête er achter zien te komen hoe het zit met de vrijetijdsbesteding van de Veenendaalse jeugd begin jaren zestig. Graag wil ik een aantal uitkomsten van het "Rapport Jeugdenquête Veenendaal" van 1964 de revue laten passeren. Van de 1182 geënquêteerde jongeren waren 845 jongeren (71.5%) afkomstig uit gezinnen van 5 of meer personen. Van de gezinshoofden in 1964, werkte 50.2% in de nijverheid en ambacht, 24.2% in de handel, 8.8% in de dienstverlening, 4.2% in de land- en tuinbouw en 4.6% elders. Uit de enquête blijkt, dat het overgrote deel van de jongeren op een bepaald tijdstip thuis moet zijn. Op dit punt heerst dus stellig nog een bepaalde, door de ouders, ingestelde orde. Van de 1182 ondervraagde jongeren vierten 1156 hun verjaardag thuis. Er mag dus gesteld worden, dat men op dit punt dus nog de gezelligheid thuis vindt. Wat

het verdiende loon betreft, concluderen de onderzoekers, dat het overgrote deel van de jongeren, namelijk 81.6% van de jongens en 68.0% van de meisjes, het loon geheel aan de ouders afdraagt.

De Veenendaalse jongeren komen hoofdzakelijk uit protestants-christelijke gezinnen. In 1962 is 57% van de jongeren lid van het Nederlands Hervormde kerkgenootschap, 15% is lid van de Gereformeerde Kerk, 12.5% van de Christelijk Gereformeerde Kerk, en 3.5% van de Gereformeerde Gemeente. 5.0% is lid van de R.K. Kerk, 3.0% van een ander dan de genoemde kerkgenootschappen en 4.0% is geen lid van een kerkgenootschap. De tradities spelen ook in het kerkelijk leven nog een belangrijke rol. Het blijkt, dat van de jongeren een groot deel geregeld naar de kerk gaat. Van de jongens is dat 72% en van de meisjes 76%. Gingen de jongeren vrijwillig naar de kerk? Niet allemaal. 60% van hen volgde uit eigen beweging de kerkdiensten.

Opvallend is wel, dat het percentage jongeren dat geregeld een bezoek bracht aan de kerkelijke jeugdverenigingen veel lager lag. Van de jongens nam 20% deel aan het verenigingsleven, van de meisjes slechts 17%. De opstellers van het "Rapport Jeugdenquête Veenendaal" stellen, dat het tijd wordt, dat in kerkelijke kringen een bezinning op het functioneren van de kerk in de veranderende samenleving plaatsvindt op de methodiek van de catechisatie als op het invulling geven van het jeugdwerk.

Van de ondervraagde jongeren volgt 45.8% dagonderwijs. Van de overige jongeren mag worden aangenomen, dat met name de oudere jeugd voor een deel reeds vervolgonderwijs heeft genoten. Uit de enquête blijkt, dat de scholieren 1 tot 4 uur per dag aan hun huiswerk besteden. Het merendeel van de jongeren gaf aan, dat zij niet voldoende tijd heeft om hun hobby uit te oefenen. Van de werkende jongeren bleek een groot deel nog cursussen te volgen, in hoofdzaak gericht op een vakopleiding. Het merendeel van de jongeren, 308 jongens en 331 meisjes, werkt op de fabriek of bij een bedrijf. Het werk wordt door bijna alle jongeren belangrijker gevonden dan de beloning. Volgens de onderzoekers speelt hierbij een zeker statussymbool een belangrijke rol. Van de werkende jongeren heeft 80% plezier in het werk. Zoals reeds opgemerkt, dragen de meeste jongeren het verdiende loon aan de ouders af. Het zakgeld dat zij ontvangen varieert van f. 2.50 tot f. 10.—per week.

Contact met leeftijdgenoten is voor de jongeren van groot belang. De bekende ontmoetingsplekken in Veenendaal zijn de Hoofdstraat, waar met name tijdens het weekend wordt geflaneerd en met brommers door “de straat”

Jongeren in De Soos naast de Brugkerk (Collectie HVOV-Nel van Reenen)

gereden; onder aan “de Berg”, nabij hotel-café-restaurant “La Montagne” en op landgoed Prattenburg. De samenstellers van het rapport zijn van mening, dat de contacten in de buitenlucht noodzakelijk zijn voor een goede ontwikkeling

en vorming van de jeugd. Zij vinden het dan ook noodzakelijk, dat er aandacht wordt besteed aan de mogelijkheden die er zijn, of zouden moeten worden gecreëerd tot het gezamenlijk beleven van de vrije tijd. Opmerkelijk is, dat uit de gehouden enquête onder de jongeren blijkt, dat de vereniging als ontmoetingsplaats een zeer bescheiden rol speelt. Jongeren ontmoeten elkaar blijkbaar het liefst in de openbare ruimte en niet als lid van een jeugdvereniging. “Het is zaak voor de verenigingen om zich hier eens op te bezinnen. Met name zou moeten worden nagegaan, wat daarvan de oorzaken kunnen zijn. Programmering, accommodatie, sfeer?” Jongeren geven in de gehouden enquête aan, dat er meer voorzieningen voor vrijetijdsbesteding in Veenendaal zouden moeten komen. De sportvoorzieningen staan daarbij het hoogst genoteerd. Misschien ingegeven door het tijdens het afnemen van de enquête aangelegde sportcomplex op het Panhuis. Het “Rapport Jeugdenquête Veenendaal” eindigt met een oproep aan het gemeentebestuur en aan de instellingen die zich met jeugd in Veenendaal bezighouden: “Voor het eventueel creëren van nieuwe voorzieningen is ons inziens nauwkeurige bezinning nodig, waarbij het zeker aanbeveling verdient representanten van de jeugd in het overleg te betrekken”. Het zou nog drie jaar duren voordat gehoor werd gegeven aan dit dringende verzoek van de schrijvers van het rapport op basis van de gehouden jeugdenquête.

Op brommers door de Hoofdstraat rijden was een geliefd tijdverdrijf (Collectie HVOV-Co Keulstra)

Een teach-in over jeugdwerk

Op maandagavond 13 november 1967 werd in de bovenzaal van de brandweerkazerne aan de Industrielaan een teach-in over het jeugdwerk in Veenendaal gehouden. Doel van de bijeenkomst was om tot een nauwere samenwerking te komen tussen de diverse organisaties die zich in Veenendaal met het jeugdwerk, in welke vorm dan ook, bezighielden. Behalve jongerenwerkers, politie, gemeentebestuurders,

schooldirecteuren, maatschappelijk werkers en vertegenwoordigers van diverse kerkgenootschappen, waren ook jongeren in het forum en het publiek uitgenodigd om deel te nemen aan de discussie.

terecht kan”.

De teach-in over het jeugdwerk trok zoveel jeugdige bezoekers, dat de zaal hen nauwelijks kon bergen. Er was veel kritiek van de jongeren op de bouw van het nieuwe raadhuis.

Krantenkop uit *De Vallei* van 10 november 1967
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Jeugdwerker G. van der Schee van “De Instuif” stelde dat “...de jeugd van Veenendaal door eigen inbreng het belang van de avond zal moeten waarmaken”. Drs. H. Hiensch, conrector van het Christelijk Lyceum Veenendaal, staat persoonlijk met veel begrip tegenover de teach-in. “Wij ouderen moeten de jeugd aanhoren, zoveel mogelijk verantwoordelijkheid geven, maar tegelijkertijd er bij zijn. Ik hoop van harte dat er op zijn minst meer begrip zal komen voor de jonge mens, die zich een eigen weg wil banen naar de volwassenheid”. Diezelfde jongeren lieten zich tijdens de forumdiscussie bij de teach-in niet onbetuigd. Evelien van Aller, gymnasiaste van het Christelijk Lyceum was er van overtuigd, dat er iets in Veenendaal moest gebeuren voor de jeugd: “Er is al zo lang behoefte aan iets eigens, wat dan ook al gebleken is met de komst van ’t Dingetje. Maar er moet meer komen van dat soort dingen, want het is nog maar een kleine groep die daar naar toe gaat. En laten we ook de culturele kant niet vergeten. Waarom is er wel het U.S.O. en nooit eens een toneelstuk?”

Leeftijdgenoot en bestuurslid van beatclub N.V. ’t Dingetje, Fred Bruitsman, sloot zich aan bij de opmerking van Evelien van Aller, dat er “meer moet komen”. “De accommodaties van bijvoorbeeld “De Instuif” en “De Ruif” zijn beslist onvoldoende om aan de vraag naar gezonde ontspanning voor de jeugd te voldoen. Onze plannen die al in een vergevorderd stadium zijn, gaan uit naar een jeugdsociëteit, groot genoeg voor iedereen, waar men iedere dag

“De gemeente heeft zogenaamd geen geld ter beschikking voor de jeugd, maar men kan wel een raadhuis van bijna 6 miljoen laten bouwen...”. Daarnaast was er kritiek op een onlangs door de directie van het Christelijk Lyceum verboden dansavond op de school en het gebrek aan accommodaties voor de jeugd. Maar bovenal droegen de aanwezige jongeren positieve aanbevelingen aan, gericht met name aan het gemeentebestuur. Aan het slot van de drie uur durende discussieavond konden de aanwezigen zich opgeven voor een werkcommissie. Er werden 14 namen genoteerd, van zowel ouderen als jongeren. De werkcommissie had als belangrijkste opdracht vanuit de teach-in meegekregen om de oprichting van een Veenendaalse Jeugdraad voor te bereiden. Deze toekomstige Jeugdraad zou de basis moeten gaan leggen voor breed gedragen gemeentelijk jongerenbeleid. Beleid dat tot dan toe in Veenendaal stiefmoederlijk bedeed was en maar niet van de grond wilde komen.

Gebruikte bronnen:

Rapport Jeugdenquête Veenendaal, Veenendaal, juli 1964
Schrijven / vragenlijst Nederlandse Jeugdgemeenschap, 8 april 1947
Schrijven / vragenlijst Opbouwstichting voor Maatschappelijk Werk in de Provincie Utrecht, 1949
Notulen Gemeenteraadsvergadering Veenendaal d.d. 28 maart 1956
Notulen B&W-vergadering d.d. juni 1956
Notulen Gemeenteraadsvergadering Veenendaal d.d. 19 juni 1956
Dagblad De Vallei, 14 november 1967
Dagblad De Vallei, diverse artikelen m.b.t. Rapport Jeugdenquête Veenendaal, 1962-1964
Bronnenboek bevattende gegevens ten grondslag liggend aan Rapport Maatschappelijke verwildering der jeugd. In opdracht van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen samengesteld. 's-Gravenhage 1953

De wedstrijd van de eeuw

Veenendaal kent een rijke voetbaltraditie met meer dan een handvol verschillende clubs. Over de oudste nog bestaande club, V.V. Veenendaal, gaat dit artikel, met speciale aandacht voor één van de historische hoogtepunten uit haar bestaan.

In het eerste deel van 'Geschiedenis van Veenendaal' wordt het begin van de plaatselijke voetbalsport gedateerd in het jaar 1918. Toen werden er in Veenendaal twee teams gevormd, 'Excelsior' en de 'Veenendaalsche Voetbal Club'. In datzelfde jaar kwam er een einde aan de Eerste Wereldoorlog. Hoewel hun gelijktijdigheid het enige lijkt te zijn dat beide gebeurtenissen onderling verbindt, is er toch meer waardoor ze met elkaar in verband kunnen worden gebracht.

Gedurende het bloedige conflict dat de wereld

een belangrijke stimulans, die ervoor zorgde dat voetbal tijdens en na afloop van de Eerste Wereldoorlog in Nederland uitgroeide tot een populaire volkssport. Een sprekend voorbeeld van deze ontwikkeling was het landskampioenschap dat de vereniging 'Go Ahead' uit Deventer in 1917 veroverde als eerste voetbalclub zonder elitaire achtergrond.

Het voetbal ontstaat in Veenendaal

Kort nadat in Veenendaal de eerste voetbalwedstrijden gespeeld werden aan de Kerkewijk

en de Cuneraweg, ontstond begin jaren twintig elders in de gemeente spontaan het populaire buurtvoetbal. 'Ajax' speelde aan de Nieuweweg, en 'Veenendaal-Noord' vond zijn oorsprong aan de Buurtlaan. 'De Rovers' kwamen uit de Gortstraat en de aangrenzende Munnikenweg, terwijl 'VOP' ('Voor Ons Plezier') de Achterkerkstraat als domicilie had. 'Patria' werd opgericht rondom de Patrimoniumlaan. Geen van alle betrof het buurten die gekenmerkt werden door een overwegend

welgestelde bevolking. Het waren vooral jonge arbeiders die in spontaan teamverband samen tegen een bal gingen trappen. Daarom is het geen gewaagde conclusie om het buurtvoetbal te beschouwen als een duidelijk bewijs van naoorlogse emancipatie op sportgebied in Veenendaal.

In 1927 richtte een aantal spelers van VOP de eerste geregistreerde plaatselijke voetbalclub op onder de naam 'Voetbalvereniging Veenendaal'. Voorzitter en jarenlange aanvoerder van het team was de legendarische Jos van de Loosdrecht.

Ondanks de gekozen naam en het feit dat men speelde in een voetbalshirt in de blauw-gele kleuren van de gemeente, kon de V.V. Veenen-

Door:
Marinus van
Santen

Het team van het seizoen 1927-1928 van voetbalclub De Rovers uit de Gortstraat (Collectie Marinus van Santen)

gedurende de jaren 1914-'18 in zijn greep hield, wist ons land als één van de weinige Europese staten neutraal te blijven. Niettemin werd het Nederlandse leger gemobiliseerd om zich tegen een eventuele vijandelijke inval te kunnen verweren. Meer dan 200.000 dienstplichtige jongemannen droegen vervolgens gedurende meerdere jaren het militaire uniform. De legerleiding wilde de onvermijdelijke verveling onder de eindeloos wachtlopende soldaten tegengaan door onder andere op grote schaal voetballen onder hen te verdelen. Dit bleek

daal niet op veel medewerking van de plaatselijke overheid rekenen. De belangrijkste reden hiervoor was, dat de club zijn wedstrijden op zondag wenste te spelen. Het door strenge protestanten gedomineerde gemeentebestuur was niet bereid om een terrein ter beschikking te stellen aan de club. Op zoek naar een voetbalveld was men daarom genoodzaakt om telkens uit te wijken naar terreinen die op het grondgebied van de buurgemeenten lagen. Vlakbij hotel 'La Montagne' bevond zich het eerste voetbalveld, letterlijk op een hellend vlak gelegen. Na korte tijd werd daarom gekozen voor een betere locatie langs de Cuneraweg, op de plek waar zich later het zusterhuis van het Julianaziekenhuis bevond. Beide terreinen lagen binnen de grenzen van de gemeente Rhenen. Vervolgens maakte de club gebruik van een veld aan de Munnikenweg op het grondgebied van Renswoude. En in Ede hadden de autoriteiten blijkbaar geen bezwaar om de V.V. Veenendaal enige tijd aan de Klompersteeg te laten voetballen. Daarna werden de wedstrijden gespeeld bij 'Berg en Bosch' (later 'Het Koetshuis' en tegenwoordig 'Residence Rhenen' geheten), behorend tot

Bergweg. Dit werd uiteindelijk gedurende tientallen jaren de thuisbasis van de club. Langs twee zijden van het hoofdveld bevond zich een talud, waardoor het mogelijk was om een groter aantal toeschouwers te ontvangen. Wegens gemeentelijke bouwplannen moest de V.V. Veenendaal in 2009 tenslotte verhuizen naar het sportcomplex 'De Groene Velden'.

Het team van V.V. Veenendaal in het seizoen 1949-1950. De foto is waarschijnlijk genomen op 23 januari 1950. Voorste rij: van links naar rechts : Arie van Barneveld, Jelis Leppers, Bobby Heikamp, Bertus van Soest, met daarachter Cor van de Broek, Evert Davelaar, Wim Bleyenbergh, Joop Merlijn en Cees Heemsbergen. Staand: Ab Rebergen en Wim Kanis. Op de achtergrond wedstrijdleader Cees Henzen (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ansichtkaart uitgegeven ter gelegenheid van het winnen van het kampioenschap in 1936 (Collectie vv Veenendaal)

de gemeente Rhenen. Dat laatste gold, tot de gemeentelijke herindeling in 1960, ook voor de velden op de Salamanderheide, nabij de

Een club in opkomst, uiteindelijk onder druk

Gedurende de eerste jaren van zijn bestaan, speelde de V.V. Veenendaal onder de naam 'VOP' in de regionale UPVB (Utrechtsche Provinciale Voetbal Bond). Toen de KNVB vanaf het seizoen 1936-'37 een extra 4e klasse aan de oostelijke competitie toevoegde, ging ook de V.V. Veenendaal daarvan deel uitmaken onder aanvoering van Jos van de Loosdrecht en behaalde aan het einde van het seizoen meteen het afdelingskampioenschap. Daardoor promoveerde de club naar de 3e klasse van de KNVB. In het seizoen 1940-'41 werd het team ook daar afdelingskampioen (na het winnen van alle wedstrijden!), wat leidde tot promotie naar de 2e klasse. Dat betekende toentertijd dat men in de op één na hoogste afdeling van de Nederlandse voetbalcompetitie ging spelen. In 1944 eindigde de club zelfs als derde in de oostelijke klasse 2C. In het laatste oorlogsjaar

werd de competitie vervolgens stilgelegd. Gedurende de eerste jaren na 1945 haalde de V.V. Veenendaal zich in de 2e klasse, met wisselend resultaat. En dat, terwijl het eerste elftal inmiddels werd versterkt met een jeugdig talent, Wim Bleijenberg. De 'uitschel' die Wim in het dorp met zich meedroeg, dankte hij volgens eigen zeggen aan zijn grootvader, een kleermaker die draaiend met zijn achterwerk door de Hoofdstraat liep. Maar de meeste voetbalsupporters associeerden zijn bijnaam 'Wim de Kont' met de karakteristieke wijze waarop hij gewend was om handig weg te draaien bij de verdedigers van de tegenstander die hem moesten bewaken, waarna hij het vijandelijke doel onder vuur kon nemen. Bovendien was hij een kopsterke 'midvoor', zoals de aanvalsleider van een voetbalelftal toen werd genoemd. Dankzij de doelpunten van Bleijenberg werd menige overwinning behaald, hoewel hij af en toe de grilligheid van een vedette liet zien, tot ongenoegen van zijn teamgenoten.

Wim Bleijenberg in het tenue van het Nederlands Elftal (Collectie Nationaal Archief)

Tijdens het seizoen 1949-'50 naderde voor de V.V. Veenendaal het spook van de dreigende degradatie. Het team was lange tijd hekkensluiter van de ranglijst. Hoewel men erin slaagde om in de laatste wedstrijden de rode lantaarn over te dragen aan 'Gelria' uit Velp, zou dat niet voldoende zijn om zich rechtstreeks te verzekeren van klassenbehoud. Het spelen van degradatiewedstrijden was niet te vermijden.

Sport

Veenendaal—Vitesse.

Veenendaal speelt a.s. Zondag te half drie op haar terrein aan de Bergweg de laatste wedstrijd in dit seizoen tegen het Arnhemse Vitesse. Vitesse kan door een gelijk spel zich kampioen noemen van de tweede klasse Afd. C. en daardoor opnieuw proberen het verloren terrein in de eerste klasse te heroveren.

Zou Vitesse verliezen en TEC haar wedstrijd tegen Ede weten te winnen, dan zal een beslissingswedstrijd tussen deze twee elftallen nodig zijn.

En Vitesse heeft nog niet gewonnen in Veenendaal. Het Veenendaal-elftal komt er in de laatste wedstrijden steeds beter in en men kan gevoegelijk aannemen, dat de spelers stuk

voor stuk alles in het werk zullen stellen om Vitesse met lege handen naar huis te zenden. En daar Vitesse zeker alles in het werk zal stellen om het niet tot een beslissingswedstrijd te laten komen, kan een zeer spannende strijd verwacht worden.

De belangstelling voor deze wedstrijd is uit de aard der zaak zeer groot. In Veenendaal-kringen verwacht men minstens 10.000 bezoekers, een aantal dat nog nimmer bereikt is. Maar als men weet, dat in Arnhem alleen reeds 6000 kaarten in voorverkoop zijn, dan zal het aantal bezoekers wel niet ver van dit aantal af zijn.

Veenendaal speelt a.s. Zondag in de volgende samenstelling:

Doel: A. Dillen; achter: Joh. Bleyenbergh en A. van Soest; midden: C. Heemsbergen, J. Merlijn (aanv.) en R. G. Hey; voor: C. v. d. Broek, E. Davelaar, W. Bleyenbergh, A. Rebergen en G. J. Rebergen.

Als scheidsrechter fungeert de heer Crabbenman uit Amsterdam.

Voor de aanvang van deze wedstrijd zal in de kleedkamer officieel afscheid genomen worden van de oud-aanvoerder A. Noortman.

Voorts zal men trachten voor de aanvang van de wedstrijd een voorwedstrijd te spelen tussen jeugdelftallen van Veenendaal en Vitesse.

Voorbeschouwing op de wedstrijd in De Vallei van 17 maart 1950 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

In deze benarde situatie vond de laatste ontmoeting van de competitie plaats. Koploper 'Vitesse' kwam op bezoek in Veenendaal. De Arnhemmers hadden nog slechts één punt nodig om na een gedwongen verblijf van twee jaar in de tweede klasse definitief als kampioen naar de begeerde hoogste afdeling te kunnen terugkeren. In Arnhem werden in de voorverkoop maar liefst 6000 kaarten voor de aanstaande kampioenswedstrijd verkocht, terwijl niet minder dan 5000 Veenendaalse supporters zich via de aangekondigde voorverkoopadressen van een toegangsbewijs wisten te verzekeren.

Er zou dus een ongekend aantal toeschouwers op de wedstrijd afkomen. Terwijl in Arnhem de bloemen voor het onvermijdelijk geachte kampioenschap al werden aangeschaft, sloot Wim Bleijenberg op zijn werk weddenschappen af met de collega's. Zijn team zou volgens hem gaan winnen en wel dankzij meerdere doelpunten van hemzelf...

De wedstrijd van de eeuw

En zo begon op 19 maart 1950 wat voor Veenendaal met recht de 'Wedstrijd van de Eeuw' mag worden genoemd. Er waren zelfs extra noodtribunes gebouwd om de te verwachten 11.000 belangstellenden te kunnen ontvangen. Zij moeten die zondag voor een verkeersinfarct op de Bergweg hebben gezorgd, massaal op weg naar het voetbalterrein op de Salamanderheide.

Het elftal van Veenendaal bestond uit: doel: A. Dillen, achter: Joh. Bleijenberg, J. Merlijn (aanvoerder), en A. van Soest; midden: C. Heemsbergen en R.H. Hey; voorhoede: C. van de Broek, E. Davelaar, W. Bleijenberg, A. Rebergen en G.J. Rebergen.

Geheel volgens de journalistieke gewoonte van die tijd, gaven zowel *De Arnhemsche Courant* als het plaatselijke nieuwsblad *De Vallei* naderhand een uitvoerig ooggetuigenverslag, waardoor het verloop van de wedstrijd nauwkeurig kan worden gevolgd.

'Vanaf de aftrap flitste de Vitessevoorhoede reeds op het Veenendaaldoel af, waar Dillen reeds direct een hard schot van Faber onschadelijk moest maken'. Aldus las men enkele dagen later in *De Vallei*. Het wedstrijdverloop kantelde echter weldra dankzij Wim Bleijenberg. De Veenendaalse spits, die deze middag kennelijk onnavolgbaar was, passeerde enkele minuten later 'in zijn eentje de gehele Vitesse middenlinie en achterhoede en voordat doelman

Iking zich kan realiseren wat er zal geschieden, is de bal reeds langs hem gegaan'. *De Arnhemsche Courant*, waaruit dit voor huidige lezers wellicht plechtstatig aandoende citaat afkomstig is, oordeelde vervolgens naar aanleiding van het vroege doelpunt, dat 'Vitesse de morele klap kreeg, die zij de hele wedstrijd niet meer te boven is gekomen'. Bleijenberg troefde vervolgens vlak voor rust de Arnhemse stopperspil Hendriks af en scoorde de tweede treffer voor Veenendaal. *De Arnhemsche Courant* schreef dat 'de in vele worstelingen beproefde verdediging niet in staat was gebleken die gevaarlijke Veenendaalse midvoor te houden!'.

De fotograaf van *De Vallei* legde een belangrijk moment van de wedstrijd vast: de kopbal van Bleijenberg (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Na de rust probeerde Vitesse de bakens te verzetten, maar zonder succes. Het werd zelfs nog uitzichtlozer voor de Arnhemmers. *De Vallei* meldde dat de Veenendaalse linkshalf Heemsbergen een voorzet gaf, waardoor Bleijenberg zijn derde treffer via een kopbal kon scoren. Maar *De Arnhemsche Courant* geeft gedetailleerd een geheel andere versie van het tot stand komen van het doelpunt. Het begon met een uittrap van de Arnhemse doelman Iking.

'Toen een niet best genomen doelschop door Heij hoog werd teruggeschoten, rende Bleijenberg onmiddellijk in de richting van Iking, die de bal tegemoet liep, maar geen rekening hield met de aansnellende Veendendaler. Voor de Arnhemse doelman kon reageren, was Bleijenberg hoog opgesprongen: over de verbluffte Iking heen ging de bal in het ledige doel: 3-0.' De krant filosofeerde verder: 'Vitesse zag nu het kampioenschap tot verdamping overgaan: vaarwel mompelden enkele Arnhemmers al en...gingen beter spelen'.

Dankzij een door de Veenendaalse verdediger Merlijn veroorzaakte strafschoot, mocht Vitesse-speler Sjef Dorpmans, die later als voetbalscheidsrechter landelijk bekend zou worden, aanleggen vanaf 11 meter en de stand een draaglijker aanzien geven: 3-1. Een nieuw ingebrachte Arnhemse verdediger kon echter niet verhinderen dat Wim Bleijenberg de Veenendaalse voorsprong weer op drie doelpunten bracht, nadat hij een kopduel met een tegenstander had gewonnen. Het feit dat een Vitesse-aanvaller met een 'zeldzaam mooi schot' de stand nog op 4-2 wist te brengen, deed niets af aan de einduitslag van deze zinderende voetbalwedstrijd. De objectieve verslaggever van *De Arnhemsche Courant* kon zich met deze constatering verenigen: 'Die 4-2 is precies hetgeen beide partijen verdienen'. En hij ging verder met: 'Het was voorts een sportief treffen, waarbij het wel eens wat hard toeging, doch nimmer rauw of ruw. Dat was vroeger wel eens anders'.

Hoe het verder ging

Vitesse promoveerde uiteindelijk toch, na het winnen van een beslissingswedstrijd. Met de V.V. Veenendaal liep het helaas minder gunstig af. De club eindigde als laatste bij de degradatiewedstrijden en keerde terug naar de derde klasse. Wim Bleijenberg vertrok in 1951 naar voetbalclub Wageningen. Tussen 1951 en 1954 kwam hij driemaal uit voor het Nederlands elftal. Vanaf 1956 stond hij, inmiddels profvoetballer, onder contract bij Ajax. Tijdens de beslissingswedstrijd om het landskampioenschap die de club in 1960 in het Amsterdamse Olympisch Stadion tegen Feyenoord speelde, scoorde Bleijenberg maar liefst drie goals. Op internet kan men de betreffende wedstrijd opzoeken en hem op karakteristieke wijze zijn doelpunten zien maken. In 1966 beëindigde de succesvolste sportman van Veenendaal op 36-jarige leeftijd zijn carrière. Rijk was hij er overigens

niet van geworden, verzekerde hij later de journalist van het dagblad *Tubantia*, die hem in 1970 interviewde. Hij had zelfs nog de overwinningspremie tegoed vanwege het behalen van de landstitel door Ajax. 'Kan ik naar fluiten. Jaap van Praag (voorzitter van Ajax, MvS) maakte zich er van af met de opmerking dat die kwestie

Doelman Dillen stopt een van de weinige gerichte schoten van Vitesse

In *De Arnhemsche Courant* van 20 maart 1950 is deze actie van de Veenendaalse doelman Dillen vastgelegd (Bron: delpher.nl)

voor zijn tijd heeft gespeeld. Daaraan zie je weer, dat ik toch niet link genoeg ben geweest'. Wat de gewonnen weddenschappen op zijn werk naar aanleiding van de legendarische zege op Vitesse hem hebben opgeleverd, vermeldt de geschiedenis helaas niet. Het moet, volgens zeggen, in ieder geval op z'n minst om een groot aantal sigaretten zijn gegaan.

Bronnen

Broek, F. van den, F. van den Nieuwenhof, J. Schoenmakers, *Encyclopaedia of Football in Holland since 1888*, dl. 6 (1948/1949- 1953/1954) (1999)
 Groothoest, A.C. van en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (Veenendaal, 2000), blz. 346-348.
 Slotboom, A., R. Rossmeisl, H. Starink en M. Pot, *Kampioenen '14-'18, voetbal in neutraal Nederland* (Just Publishers, BBNC, Amersfoort, 2018).
 Voetbalarchieven.nl
 Voetbalnederland archief, Oost (www.voetbalooost.nl)
 Arnhemsche Courant, 20 maart 1950.
 Nieuwsblad de Vallei, 17 en 24 maart 1950.
 Algemeen Dagblad, 14 mei 1966.
 Dagblad Tubantia, 21 april 1970.
 Voetbalvereniging Veenendaal, diverse jubileumkranten (1977, 1987, 2002, 2017)

'Als een vis in het water, een soort van stekelbaarsje'

De meeste oudere Veenendalers weten nog wel dat Henny Buddingh-de Vries Lentsch de eerste vrouw in de gemeenteraad was. Ze heeft vijftien jaar lang als enige vrouw tussen de mannen gezeten, als raadslid en als wethouder.

Op 10 januari overleed ze op de leeftijd van bijna 92 jaar.

Door:
Janneke van
den Berg-van
Wakeren

In 2003 mocht ik haar interviewen naar aanleiding van een onderzoek naar Veense vrouwen. Dit artikel is een bewerking van dat interview, aangevuld met informatie uit de raadsnotulen en kranten uit haar periode als raadslid en wethouder.

Henny de Vries Lentsch werd geboren op 16 februari 1929 in Amsterdam, waar haar vader een scheepswerf had. Na de HBS ging ze naar de Academie voor Lichamelijke Opvoeding

Henny Buddingh-de Vries Lentsch, 1961
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

en haalde daar haar MO-diploma lichamelijke opvoeding, heilgymnastiek en massage. In 1952 trouwde ze met de Veenendaler Jan Buddingh, die ze had leren kennen op een feestje bij burgemeester A. Bakker. Het echtpaar ging dan ook in Veenendaal wonen.

Van huis uit was ze gewend VVD te stemmen.

De VVD had echter geen Veenendaalse afdeling. In 1955 nam de Edese afdeling van de VVD het initiatief voor de oprichting van een afdeling in Veenendaal. Jan Buddingh vond dat zijn vrouw best wat meer mocht weten van de politiek en op zijn aanraden bezocht zij deze oprichtingsvergadering. Hij waarschuwde wel dat zij waarschijnlijk meteen in het bestuur zou komen. "Dat is onmogelijk, ik weet helemaal niets van politiek!", meende ze, maar hij kreeg gelijk. Ze werd gekozen tot secretaresse, tot groot vermaak van haar man.

Verkiezingen

Voor de verkiezingen van 1958 moest er een lijst samengesteld worden. Verschillende mensen weigerden het lijsttrekkerschap, totdat Bergamin, de voorzitter van de plaatselijke VVD, aan Henny Buddingh vroeg of zij het wilde doen. "Want er zit geen vrouw in de raad, wie weet trekt dat". Ze verwachtte niet gekozen te worden, maar stemde toe. Op de avond van de verkiezingen ging ze niet naar het gemeentehuis om de uitslagen te horen, maar bleef thuis en nam een warme douche. Ze was nog maar nauwelijks aangekleed toen de bel ging. Ze keek even boven uit het raam en zag Bergamin staan: "Mevrouw Buddingh, u zit in de raad, u bent verkozen!". Toen ze beneden kwam, zat de kamer reeds vol met partijgenoten die haar feliciteerden.

Hoewel Henny Buddingh-de Vries Lentsch wel als eerste vrouw in de raad gekozen is, was zij niet de eerste vrouw die zitting nam in de raad. Dat was P.J.B. Scholte-Bleuel, die namens de PvdA geïnstalleerd werd in de laatste raadsvergadering in de oude samenstelling. Ze heeft dus slechts één raadsvergadering bijgewoond.

Afwachtend

Op 2 september 1958 vergaderde de raad voor

Kennisgeving van het aannemen van de benoeming in de raad (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

de eerste maal in de nieuwe samenstelling. Evenals mevrouw Scholte een maand eerder, ontving mevrouw Buddingh een bloemstukje vanwege het feit dat zij als eerste vrouw in de gemeenteraad zat. Verder waren de reacties afwachtend, de andere raadsleden wilden eerst weten wat voor vlees zij in de kuip hadden. "Ook de burgemeester was op zijn qui-vive, want die wist dat ik niet op mijn mondje gevallen was!". De houding van de ambtenaren vond ze "een beetje neerbuigend".

Vanaf het begin nam zij actief deel aan de raadsvergaderingen. In de vergadering van 23 februari 1959 gooide ze de knuppel in het hoenderhok. Aan de orde was de aanschaf van een mobilofoon voor de twee politiemotoren, ter waarde van f11.000. Mevrouw Buddingh

Gemeenteraadsverkiezingen vanwege de samenvoeging van Stichts en Gelders Veenendaal, 1959 (Collectie Nationaal Archief)

was van mening dat men voor elf gulden beter een wekker voor de korpschef kon kopen, aangezien hij maar moeilijk uit zijn bed kon komen. Deze uitspraak leverde haar wel kritiek

van andere raadsleden op. Met het advies van haar man in gedachten, was zij daar niet van onder de indruk. "Henny, je mag zeggen wat je denkt dat nodig is, wij zijn niet afhankelijk van Veenendaal". In 1960 waren er tussentijdse verkiezingen vanwege het samengaan van Stichts en Gelders Veenendaal. Hoewel sommigen in Veenendaal in 1958 dachten dat de VVD wel geen blijvertje zou zijn, werd Henny Buddingh toch herkozen. Pas later ontdekte ze dat ze de eerste restzetel gekregen had. F.P. Stal, raadslid voor de Katholieke Volkspartij en evenals mevrouw Buddingh een eenling in de raad, kreeg de tweede. Daar was ze erg blij mee, omdat ze tijdens de vergaderingen naast hem zat en altijd prettig met hem samenwerkte.

In 1961 besteedde *Het Utrechts Nieuwsblad* aandacht aan de enige vrouw in de Veenendaalse raad (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Vrouw in de raad

In mei 1960 werd de derde telg in de familie Buddingh geboren. Tijdens de zwangerschap had ze geen enkele vergadering hoeven missen en ook de eerstvolgende vergadering daarna was ze weer aanwezig. De andere raadsleden vonden haar zwangerschap heel gewoon. "Ik was tenslotte een vrouw en ze waren christen, dus ze vonden het wel goed".

Ook op andere manieren merkten de raadsleden dat zij een vrouwelijke collega erbij gekregen hadden. Op verzoek van mevrouw Buddingh werd er in de garderobe van het oude gemeentehuis bijvoorbeeld een spiegel opgehangen. Of het college van burgemeester en wethouders werd tijdens een vergadering verrast met een vaas vol bloesemtakken van de omgehakte kastanjebomen aan de Kanaalweg. Daarmee wilde zij de dankbaarheid van de bewoners tonen dat deze weg verbreed werd. In 1963 had de gemeente per ongeluk de Zandheuvelweg verbeterd, die nog niet het eigen-

dom van de gemeente was. Volgens het college was de logische consequentie dat de gemeente die weg nu moest blijven onderhouden. Daarom werd voorgesteld de weg dan maar voor het symbolische bedrag van f1,- over te nemen van de eigenaar. Zo logisch vond raadslid Buddingh dat niet, maar "dit zal misschien komen, omdat spreekster alleen maar vrouwelijke logica bezit", merkte zij op. Ook een voorstel voor subsidiëring van jeugdsport later dat jaar was volgens haar "vrouwelijk van opzet", omdat het van inconsequenties aan elkaar hing. De

Burgemeester A. Bakker en H. Buddingh-de Vries Lentsch in het gebouw van de Waterleiding Maatschappij Midden Nederland aan de Kanaalweg (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

burgemeester vroeg de bijzondere aandacht van de raad voor deze uitspraak. Mevrouw Buddingh zei aan te nemen dat die uitspraak algemeen bekend was. Zij deed het voorstel om het stuk terug te nemen en met een "kort, bondig en mannelijk" voorstel terug te komen. Eind jaren vijftig en begin jaren zestig hadden Veenendaal te maken met een grote woningnood. Het aantal huizen dat jaarlijks gebouwd werd kon maar amper in de behoefte voorzien. Daarnaast moest de raad ook regelmatig huizen onbewoonbaar verklaren. Toen in september 1962 de ontruimingstermijn van een aantal onbewoonbaar verklaarde woningen aan de Van de Pollstraat verlengd zou worden,

richtten de bewoners een brief aan "de enige huisvrouw in de raad" met uitnodiging de situatie zelf eens te komen bekijken. Na haar bezoek legde zij in de vergadering nog eens de nadruk op de woonomstandigheden van de overgebleven bewoners. De raad stond echter met de rug tegen de muur, omdat er nog geen andere woningen gereed waren. Hoewel zij begreep dat er niet direct een oplossing was, stemde mevrouw Buddingh in een symbolisch gebaar toch tegen het voorstel, iets dat zij nog verschillende malen zou doen.

In die tijd zijn de Vrouwenadviescommissies ingesteld, die onpraktische punten ("mannenfouten") in de ontwerpen van nieuwe huizen moeten opsporen. Reeds kort na de instelling van een Veenendaalse Vrouwenadviescommissie in 1961, pleitte mevrouw Buddingh ervoor deze te betrekken bij de woningbouw. Bij het bestuderen van de tekeningen van de flats in de Schrijverswijk was haar gebleken dat dit ook wel nodig was. De waslijst van fouten die zij opnoemde, bracht de heer van Ojik van de CHU tot de conclusie dat Patrimoniums Bouwvereniging misschien beter een vrouwelijke architect in dienst kon nemen, dan was de Vrouwenadviescommissie meteen overbodig. De adviezen van de commissie waren welkom, maar theedrinken moesten de dames volgens raadslid Verkuijl van de PvdA maar op eigen kosten doen.

In de loop van de jaren brak zij regelmatig een lans voor het vrouwelijk geslacht. Zo vond zij het jammer dat onder de schrijvers die in de straten flatnamen in de Schrijverswijk vernoemd werden, geen enkele vrouw voorkwam. Ook in de adviescommissie voor volkshuisvesting zat geen vrouw. Het voorstel om daar verandering in te brengen, kreeg bijval van raadslid Scholten van de CHU. "Mannen werken meer met het hoofd en een vrouw met het hart" en dat leek hem een ideale combinatie. In het belang van de huisvrouwen leek het mevrouw Buddingh handig in de plannen voor de nieuwe wijk 'De Engelenburg' een aantal winkels voor noodzakelijke levensbehoeften op te nemen. De voorgestelde straatnamen voor deze wijk vielen bij de raad niet in goede aarde. Henny Buddingh schreef er zelfs een gedicht over, tot groot vermaak van de overige raadsleden en het aanwezige publiek.

Vanavond heb ik mijn betoog op een papier gezet

Dat wordt hier een gewoonte, heb 'k wel opgelet
En heel bekend in ons zo menselijk bestaan
Slechte gewoonten slaan al heel gemakkelijk
aan

Voor 't nu nog Holle Goed zijn namen dus
bedacht
Maar dit zo bont hadden wij niet verwacht
Voor deze nieuwe wijk van Duizend Roeden
Had zelfs de wildste fantasie dit niet kunnen
bevroeden

Beginnen we aan De Start en landen dra op 't
Spanjaardsgoed
Een naam die zo op 't oog aan lang vervlogen
tijden denken doet
Maar 'k vrees de VSW denkt bij deez' naam:
Ons Veens product heeft immers ook een
goede faam
Waarom het goed van Spanjaard te vernoe-
men?
Reden genoeg om 't eigen goed te roemen

[...]

Het stadspark draagt de naam De Groene
Velden
Wel, daarbij heb ik niets nog te vermelden
De naam is toepasselijk, nog jaren
Zal men weemoedig over 't veld hier kunnen
staren
O, wanneer zult gij, ouders, met uw bloed
Eens kunnen wand'len op 't toekomstig Boom-
pjesgoed?

Maar waarom zou u daar ook rond gaan hollen?
Wij krijgen een Palmen Grift, ja waarlijk zonder
dollen
Hier zal men zich dus ook kunnen vermeien
Wellicht zult u er nog eens ricksja kunnen rij'en
Hoewel, de palmen, moet u er natuurlijk maar
bij dromen
Die zullen aan de noordzij van de wijk wel
nimmer tot gedijen komen
Wij zijn er aan gewend om met illusies hier te
leven
Ondanks, college, uw zo naarstig streven

[...]

Dan rest ons nog De schothoek, 'k hoop dat 't
Schothoek blijft
En dat men er niet na verloop van tijd de spot
mee drijft

College, 'k hoop dat de gehele wijk
Weldra verrijzen zal uit 't zand en 't slijk
Maar dan, zo mogelijk, zonder deze namen,
alstublieft
Daar men de Engelenburgers hiermee niet
gerieft
Hoewel de Engelsman zegt: "What's in a name"
Voor de bewoners schept u een probleem
Wat mij betreft, o edelachtb're heren,
Gaat u maar weer opnieuw aan 't prakkizeren"

Verhoudingen

Burgemeester A. Bakker werd in 1961 gedeputeeerde voor de provincie Utrecht. Zijn opvolger was burgemeester J. Hazenberg, voormalig raadslid en wethouder in Wassenaar. Hij was ondernemend en doortastend van karakter, "een vuurvreter" volgens mevrouw Buddingh. Onder zijn leiding kwamen een aantal grote projecten zoals het nieuwe gemeentehuis en het politiebureau van de grond. In de raad botste het wel eens tussen hen, maar tot ernstige problemen heeft dat nooit geleid. "Na de raadsvergadering was het weer even goeie vrienden, want we bleven allebei correct. Dat waardeerde hij zeer. Het was een man die tegenspel hebben kon". In 1969 kreeg zij een motie van afkeuring van de raad, naar aanleiding van beschuldigingen

Burgemeester J. Hazenberg (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

die zij uitsprak tijdens een raadsvergadering. Zij protesteerde vaak tegen de onderhandse aanbesteding van bouw- en wegenbouwprojecten. Toen er in maart 1968 echter een openbare aanbesteding plaats vond, deden zich volgens haar "vreemde zaken" voor, zoals het opkopen van bestekken. In de vergadering van 27

Het nieuwe gemeentehuis aan het Raadhuisplein, 1968 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

juni merkte ze op dat gemeentebambtenaren steekpenningen hadden aangenomen in ruil voor opdrachten van de gemeente. De andere raadsleden verzochten haar de kaarten open op tafel te leggen en met namen en bewijzen te komen. Ze verklaarde dat de genoemde praktijken waarschijnlijk moeilijk te bewijzen zouden zijn, maar haar woorden nam ze in geen geval terug. Na aanleiding van haar beschuldigingen vond er een gerechtelijk onderzoek plaats, maar er kwam geen bewijs boven water en de zaak werd geseponneerd. Volgens mevrouw Buddingh had niemand de moed om te getuigen. Na afloop van het onderzoek stelde raadslid Van Remmerden van de PvdA een aantal vragen over het gedrag van mevrouw Buddingh en vroeg haar haar uitspraken te herroepen. In de daaropvolgende vergadering kreeg zijn motie van afkeuring ruime steun van de raad, met 18 stemmen voor en 3 stemmen tegen. Ze voelde zich echter vrij om deze motie

naast zich neer te leggen en nam haar woorden niet terug.

Wethouderschap

In april 1973 werd wethouder G. van den Berg benoemd als burgemeester in Sint Phillipsland. Henny Buddingh kreeg de vrijgekomen wethouderszetel aangeboden, maar sloeg het aanbod in eerste instantie af. Zij stelde voor haar fractiegenoot H. de Ruiter kandidaat te stellen, maar deze was voor de andere partijen in de raad niet aanvaardbaar omdat hij voor zijn werk vaak naar het buitenland moest. Kort daarna bezocht ze een landelijke vergadering van de VVD. Professor Oud, de landelijke voorzitter van de partij bond zijn toehoorders op het hart: "Denk erom, nooit een wethouderszetel afslaan!". Met die gedachte nam mevrouw Buddingh het aanbod alsnog aan en in de vergadering van 22 mei 1973 werd zij unaniem verkozen als wethouder voor onderwijs, cultuurbeleid en sport. Achteraf begrijpt ze deze verkiezing wel: "Ze dachten: mevrouw Buddingh heeft geen baan, die kan er rustig over twee jaar weer uit. Want het was usance in Veenendaal dat als je eenmaal wethouder was en je had je baan opgegeven en je deed het behoorlijk, dan bleéf je het". Haar man gaf haar wel het advies dat ze zich als wethouder minder moest aantrekken van publicaties

Henny Buddingh- De Vries Lentsch en wethouder Henk de Ruiter aan de bar van uitgaansgelegenheid Suzy Q (foto Cord Otting, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

in de plaatselijke kranten. Ze aanvaardde haar verkiezing met de woorden "Ik heb me aan de grote tafel altijd gevoeld als een vis in het water. Aan deze tafel zal ik me voorlopig wel voelen als een vis in het aquarium". Er was veel te doen. Sinds het vertrek van Van

den Berg had het werk zich opgehoopt, en een aantal dingen moesten direct aangepakt worden. Ondanks een waarschuwing van de dokter dat ze het eigenlijk te druk had, stak zij haar volle energie in de nieuwe taak. Het wethouderschap omvatte veel publieke taken, zoals openingen van gebouwen en evenementen. Dat slokte veel van haar tijd op. Ook het zilveren jubileum van koningin Juliana zou groots gevierd worden. Hoewel de spoorlijn naar Kesteren al sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer gebruikt werd, kreeg zij het via contacten binnen de VVD voor elkaar om op die dag een speciale trein te laten rijden. Door alle drukte begon ze slecht te slapen. "Ik sliep twee uur in één nacht en als ik een pilletje had ingenomen vier uur. En meer sliep ik niet. En daar ga je langzamerhand aan stuk".

Ze had altijd een goede relatie met de pers gehad, maar in de tijd van haar wethouderschap veranderde dat. Zelf zei ze achteraf dat dat kwam door een nieuwe journalist bij een van de plaatselijke kranten. Toen iemand bij haar verhaal kwam halen over een onderwijzeres op een kleuterschool die ontslagen zou worden, nam zij het op voor het College van Burgemeester en Wethouders dat het meisje aangesteld had. Daarna verscheen er een artikel in de krant, dat haar beleid in die kwestie bekritiseerde. Ook werd in een krantenartikel gesuggereerd dat de werkverhouding tussen haar en PvdA-wethouder Koppenberg ernstig verstoord zou zijn. Zij ontkende dit echter: "Koppenberg was een goede vriend!".

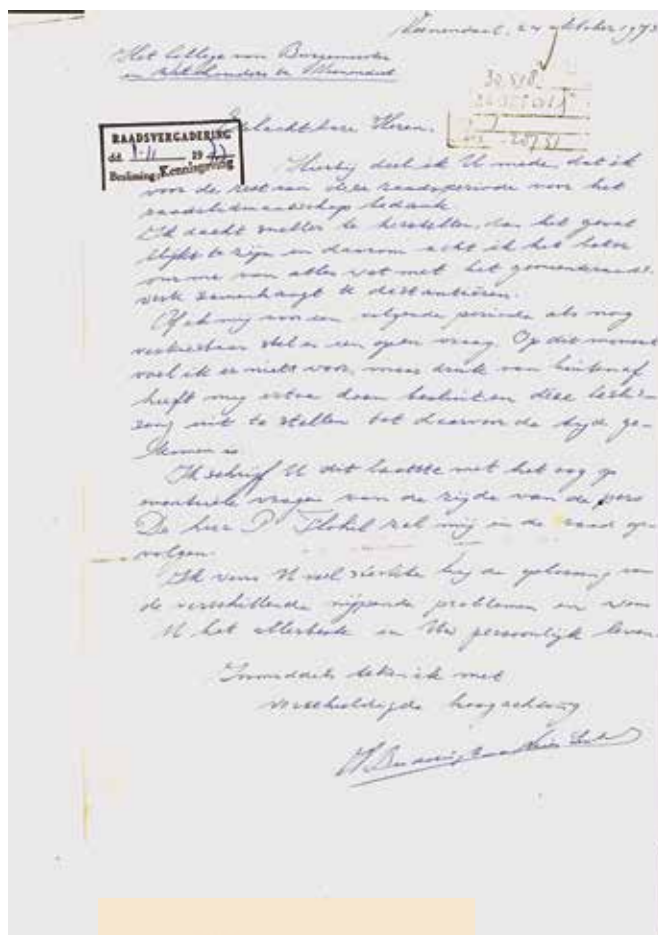
Afscheid van de politiek

Na vier maanden was de maat vol, ze raakte overspannen. Ze besloot het wethouderschap neer te leggen en haar plaats als raadslid weer in te nemen. In de vergadering van 25 september lichtte ze haar besluit toe en gaf een waarschuwing aan haar mederaadsleden: "In het raadhuis is er geen tijd en plaats voor bezinning". Ze besloot met de woorden:

"Ik geloof dat de gemeente meer heeft aan een strijdvaardig raadslid dan aan een gebroken wethouder en ik zal me daar weer voelen als een vis in het water, een soort van stekelbaarsje, moet u maar denken".

Het raadslidmaatschap zou echter nog maar van korte duur zijn. In een van de eerstvolgende vergaderingen ging ze eerder naar huis omdat ze zich helemaal niet goed voelde.

"En ik ontdekte tijdens die raadsvergadering dat ik niet eens had gemerkt dat ik de stukken niet

In oktober 1973 besloot ze ook het raadslidmaatschap op te zeggen (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

goed had bestudeerd. Toen wist ik: het is veel beter als je er helemaal mee stopt. Dit kan niet meer, dit wordt niet beter. Als jij nu blijft, word jij nooit meer beter!".

Ze was dusdanig overspannen dat ze besloot het raadslidmaatschap ook op te zeggen. Het viel echter niet mee om van de ene op de andere dag weer thuis te zitten. "Die raad was m'n leven", zei ze achteraf. Kort na haar vertrek als raadslid schreef ze een brief aan de VVD om haar lidmaatschap op te zeggen: "Niet omdat jullie veranderd zijn, maar ik ben zelf veranderd".

Vijftien jaar lang heeft Henny Buddingh-de Vries Lentsch een zeker stempel gezet op de raadsvergaderingen en daarmee ook op de Veenendaalse samenleving. Dertig jaar later vond ze dat zelf echter niet zo belangrijk meer. "Het is allemaal al zo lang geleden. Toch had ik het niet graag gemist!".

Bronnen en literatuur

- Gemeentearchief Veenendaal, raadsnotulen 1958-1973
- Interviews met mevrouw H. Buddingh-De Vries Lentsch, 10 januari 2003 en 9 juli 2003
- Diverse artikelen in *De Vallei*, *Nieuw Utrechtsch Dagblad* en *Utrechts Nieuwsblad* 1958-1973

Kuyperkaartjes van Veenendaal

In tijden van TomToms en Google Maps is het haast niet meer voor te stellen dat kaarten ooit met de hand moesten worden getekend. Een bekende serie kaarten zijn getekend door Jacob Kuyper en ook Veenendaal is in die serie vertegenwoordigd.

Door:
Kees Floor

Op 16 juni 1864 plaatste de *Oprechte Haarlemse Courant* een advertentie van Hugo Suringar uit Leeuwarden. De uitgever, die in zijn woonplaats ook een boekhandel, drukkerij en veilinghuis had, stelde daarin de intekening open op een door hem uit te geven Gemeente-atlas van Nederland. De kaartjes uit de atlas, waaronder die van de gemeenten Veenendaal en Ede, kwamen onder andere beschikbaar gebundeld per provincie, maar waren ook los verkrijgbaar. Uiteindelijk zou de complete atlas van heel Nederland meer dan 1200 kaartjes gaan

Hugo Suringar (1834-1911), uitgever te Leeuwarden, in 1881 (collectie Allard-Pierson/UvA)

bevatten. Ze werden ontworpen en getekend door Jacob Kuyper. Kuyper was aardrijkskundige, cartograaf, tekenaar-redacteur en medeoprichter van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. Zijn kaartjes van destijds genieten nog steeds grote bekendheid. Het grondgebied van Veenendaal werd in Kuypers tijd doorsneden door de provinciegrens.

Het Utrechtse deel vormde een zelfstandige gemeente Stichts Veenendaal; Geldersch Veenendaal maakte deel uit van de gemeente Ede. In principe werd elke gemeente getekend op één blad van de atlas. Sommige belangrijke gemeenten, zoals Utrecht en Arnhem, kregen twee plattegronden: één voor het stadscentrum en één voor het gehele grondgebied van de gemeente. In de provincie Gelderland werden daarnaast voor verscheidene gemeenten met een groot grondoppervlak de kaartjes getekend per zogeheten kadastrale gemeente. Zo omvatte de omvangrijke gemeente Ede de kadastrale gemeenten Ede, Geldersch Veenendaal, Bennekom, Lunteren en Otterlo. Ede en Geldersch Veenendaal werden gezamenlijk weergegeven op één kaartje; één van de illustraties op deze pagina bevat daarvan een uitsnede met daarop het grondgebied van Geldersch Veenendaal.

Bronnenmateriaal

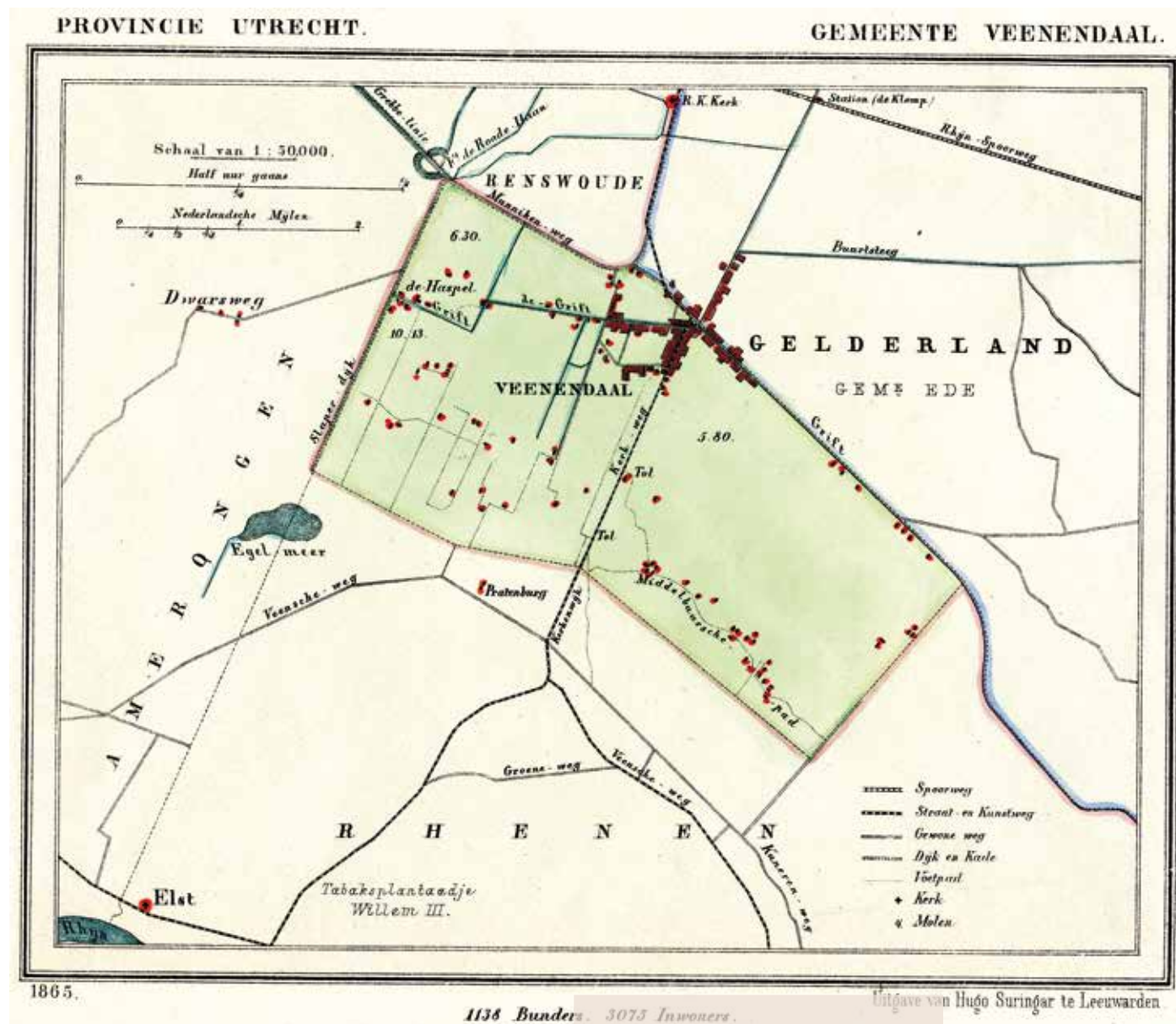
Kuyper baseerde zich bij het vervaardigen van de kaartjes voor de gemeenteatlas op reeds bestaande kaarten, zoals de topografische kaart en de provinciekaarten. Hij maakte daarvan naar eigen zeggen een verbeterde kopie, waarbij hij de opmerkingen van burgemeesters, die een concept-kaartje toegezonden hadden gekregen, zoveel mogelijk benutte. Overigens was het lang niet in alle gevallen gemakkelijk om van die 'drommelsche burgemeesters' antwoord te krijgen op de verzoeken om duidelijke verbeteringsuggesties aan te leveren.

Kuyper noteerde op zijn kaartjes onder andere wegen, spoorwegen (Rijn Spoorweg), stations (de Klomp), dijken en kades, voetpaden, waterwegen (Grift) en sluizen. Bij wegen maakte hij een onderscheid tussen gewone wegen, destijds zandwegen, en zogenoemde kunstwegen met een verharding van straatstenen, puin of grind. Voor het gebruik van verharde wegen moest veelal tol worden betaald als bijdrage in de kosten van aanleg en onderhoud. Ook die tollens werden op de kaartjes vermeld.

De plattegronden geven tevens een beeld van de bestaande bebouwing. Volgens recensies uit die tijd werden leerlingen van scholen die de kaartjes in hun lessen gebruikten, heel enthousiast als ze hun eigen woning op een kaartje konden terugvinden. Speciale tekens

Datering en kaartschaal

De kaartjes uit de gemeenteatlas zijn veelal voorzien van een jaartal. Deskundigen leggen kaarten zonder jaartal als spelerei naast zich neer. 'Het jaartal is een ijkteken, dat op zulke blaadjes als de gemeente-atlas ternauwernood

zijn er voor kerken en molens. Bij buurgemeenten is vaak alleen de kerk ingetekend, zoals bijvoorbeeld is te zien op het kaartje van Stichts Veenendaal, waarop de kerken van Elst en Renswoude zijn aangeduid. Op de drie hierbij afgebeelde Kuyperkaartjes uit 1865 is ook de Nieuwe of Gelderse molen aangeduid; de Oude of Stichtse molen was in 1860 stukgewaaid en de molen De Vriendschap dateert van 1872, dus van na de publicatie van het kaartje in de gemeenteatlas. Verdedigingswerken zijn eveneens aangegeven, zoals de Grebbelinie, het Fort de Roode Haan en het Fort Buursteeg.

Kaartje van de gemeente Veenendaal uit de Gemeente-atlas van Nederland. Datering: 1865 (atlas1868.nl)

mag ontbreken', zo schreef Kuyper aan zijn uitgever om hem van het belang daarvan te overtuigen. De kaartjes van Veenendaal en van de Utrechtse buurgemeenten Renswoude, Amerongen en Rhenen zijn van 1865; die van Ede (met onder andere Geldersch Veenendaal en Bennekom) uit 1867. De meeste kaartjes uit de gemeenteatlas bieden meer details binnen de gemeente-

grenzen dan daarbuiten; daarmee krijgen we ook een duidelijker beeld van wat tot het grondgebied van een gemeente hoort en wat ressorteert onder buurgemeenten. Zo toont het kaartje van Stichts Veenendaal weinig details in Geldersch Veenendaal of in Renswoude en omgekeerd.

De kaartschaal van de plattegronden varieert. De gemeenten zijn namelijk niet even groot en alle kaartjes moesten binnen het kader passen dat standaard werd gehanteerd. De gemeenten Stichts Veenendaal en Renswoude werden getekend op een schaal van 1:50.000; de schaal van het combinatiekaartje van de kadastrale gemeenten Ede en Geldersch Veenendaal bedraagt 1: 60.000.

Om bij het gebruik van een variabele schaal toch een indruk te kunnen krijgen van de grootte en het belang van de gemeenten, werden steeds de oppervlakte en het aantal inwoners vermeld. De oppervlakte was te vinden

Jacob Kuyper (1821-1908), cartograaf en auteur van de Gemeente-atlas van Nederland.

in gegevens van het kadaster. Inwoneraantallen waren gebaseerd op informatie van burgemeesters of op de resultaten van de volkstelling van 1859, waarbij in het laatste geval de getallen doorgaans naar boven werden afgerond of bijgesteld. Bij Veenendaal ging het om 3075 zielen. De inwonertallen werden opgegeven per 'gewone', gemeente; onder alle vier kaartjes van Ede stond het inwonertal voor Ede ca.

32.926 genoteerd.

Vanuit zijn woonplaats Amsterdam stuurde Kuyper de gereed gekomen kaartjes in pakketjes naar zijn uitgever in Leeuwarden; hij kreeg f 2,50 per kaartje, ook voor en weinig bewerkelijk kaartje als dat van Stichts Veenendaal. De kaartjes werden in koper gegraveerd en gedrukt in zwart-wit.

Inkleuren

Het gebruik van kleur had voor zowel de auteur ('het zal wonderen doen voor het oog') als voor de uitgever een hoge prioriteit. Suringar had

Uitsnede uit het Kuyperkaartje van de gecombineerde kadastrale gemeenten Ede en Geldersch Veenendaal, onderdeel van de burgerlijke gemeente Ede. Datering: 1867 (collectie Beeldbank Gelders Archief)

eerst nog onderzocht of de inkleuring mechanisch kon geschieden, maar commercieel haalbare druktechnieken die de gewenste kwaliteit leverden, waren destijds nog niet beschikbaar. Daarom moest het inkleuren met de hand gebeuren. Daartoe werden de gedrukte kaartjes vanuit Leeuwarden opgezonden naar een kleurderij in het westen van het land, bijvoorbeeld die van G.J. Geestman uit Amsterdam of van J.J. Sleijser uit Leiden. Geestman rekende f 2,25 per duizend gekleurde exemplaren, Sleijser was nog iets duurder.

Kinderarbeid

Het inkleuren met penseel en waterverf werd

veelal gedaan door kinderen. Eerst in 1874, na het verschijnen van de delen Utrecht en Gelderland van de Gemeente-atlas van Nederland, trad het kinderwetje van Van Houten in werking; de Arbeidsinspectie die op naleving ervan toe moest zien, werd pas ingesteld in 1890. Wie alleen producten wil kopen die op een menswaardige manier, zonder kinderarbeid, zijn vervaardigd, moet dus de Kuyperkaartjes links laten liggen. Suringar en Kuyper waren overigens lang niet altijd te spreken over de 'soms grenzeloze slordigheid' waarmee werd ingekleurd, het beperkt aantal gebruikte kleuren en de vele gevallen waarin de aanduiding van de grenzen afweek van het meegeleverde voorbeeld.

Na het inkleuren gingen de pakketten kaartjes weer terug naar Leeuwarden, van waaruit ze werden verspreid aan de intekenaren of verzonden naar nieuwe klanten: ambtenaren en besturen, particulieren en andere geïnteresseerden, maar ook scholen, die losse kaartjes van de eigen gemeente tegen een gereduceerde prijs konden inkopen. De volledige atlas met 1205 kaartjes kostte in 1871 ongeveer zeventig gulden. Een atlas van de provincie Gelderland met 156 kaartjes kwam op zo'n twaalf gulden; die van de provincie Utrecht met 74 kaartjes kostte ongeveer zes gulden. Tegenwoordig zal men voor dergelijke uitgaven aanzienlijk dieper in de buidel moeten tasten.

Gemeentegrenzen

Kuyper besteedde veel aandacht aan de gemeentegrenzen; de inkleuring van de kaartjes was mede bedoeld om de gemeentegrenzen te accentueren. Meestal ging het om twee kleuren. Grenzen met gemeenten in een andere provincie kregen op eenzelfde kaartje aan de buitenzijde echter een andere kleur dan grenzen met buurgemeenten in de eigen provincie en bevatten daardoor doorgaans drie kleuren. Zo is bijvoorbeeld op de kaartjes van Stichts Veenendaal en van Renswoude de kleur aan de binnenzijde van de gemeentegrens groen. De buitenzijde van de grenzen met de Utrechtse gemeenten Amerongen en Rhenen is aangegeven in rood; voor buitengrenzen met de Gelderse gemeente Ede is op de kaartjes van Veenendaal en Renswoude blauw respectievelijk geel gebruikt. Bij het kaartje van de kadastrale gemeenten Ede en Geldersch Veenendaal is deze 'provincieregel' overigens niet toegepast. De buitengrenzen van het gecombineerde grondgebied van de twee

kadastrale gemeenten zijn aangegeven met de kleurencombinatie geel-blauw. De derde kleur, in dit geval rood, markeert de grens tussen de beide kadastrale gemeenten.

De grenzen van Veenendaal en de aangrenzende Utrechtse gemeenten waren officieel vastgelegd onder Nederlands bestuur in 1818. Bij die grensbepalingen ging de voorkeur uit

Uitsnede uit het Kuyperkaartje van de gemeente Renswoude. Datering: 1865 (collectie Regionaal Archief Zuid-Utrecht)

naar grensscheidingen die gemakkelijk in het landschap terug te vinden waren, zoals bijvoorbeeld de Grift, de Munnikenweg en de Slaperdijk.

Grensdetails

De schaal waarop Kuyper zijn kaartjes vervaardigde en de gekozen manier van presenteren van de verschillende elementen waren niet geschikt voor een gedetailleerde weergave van de grenzen. Een onderscheid tussen grenzen door het midden van een weg of waterloop en grenzen die de randen daarvan aanhielden, was meestal niet te maken of kon gemakkelijk verkeerd uitpakken. De Slaperdijk en de Munnikenweg ressorteerden onder de buurgemeenten Amerongen, respectievelijk Renswoude, daar zijn de kaartjes het over eens. Op het kaartje van Stichts Veenendaal lijkt de Grift echter in zijn geheel binnen de eigen gemeentegrenzen te liggen, terwijl het kaartje van Geldersch Veenendaal suggereert dat de Grift in Geldersch Veenendaal ligt. Volgens de officiële grensbeschrijvingen liep de grens echter door het midden van de Grift. Diezelfde documenten geven aan dat de Nieuweweg van Fort Buursteeg zuidwaarts langs de 'Nieuwe of Gelderse molen' ressorteerde onder Geldersch Veenendaal; de kaartjes van Renswoude en Geldersch Veenendaal geven de indruk dat de weg onder Renswoude en Stichts Veenendaal zou vallen.

Nieuwe versie

In 1888 werden de kaartjes van verscheidene gemeenten opnieuw uitgegeven. Daarbij werd onder andere weer gebruik gemaakt van informatie die burgemeesters aanleverden in antwoord op een aan hen verzonden vragenlijst.

zodat de nieuwe aanduiding 'voormalig Egelmeer' moest worden. Een van de twee tollën aan de Kerkweg diende te vervallen; hij was opgeheven of er misschien wel nooit geweest. In te tekenen bospercelen werden op het werkkaartje groen gemarkeerd.

Kuyperkaartje van Veenendaal met daarop de door Kuyper aangegeven noodzakelijke aanvullingen en verbeteringen (collectie Universiteit van Amsterdam)

Het eindresultaat, een vernieuwd Kuyperkaartje van de gemeente Veenendaal uit 1888, was op internet nog niet te vinden, maar zal ongetwijfeld een keer ergens opduiken.

De kaartjes werden niet meer ingekleurd. De bunder en de Nederlandse mijl hadden plaatsgemaakt voor hectare en kilometer.

Een van de gemeenten die een nieuwe versie van hun kaartje kregen, was Veenendaal. De illustratie op deze pagina toont de voorgaande versie uit 1865 met daarop de door Kuyper aangegeven noodzakelijke aanvullingen en verbeteringen. Zo moest het aantal inwoners volgens de concept-kaartjes worden opgehoogd van 3075 naar 4381 of naar 4500. Ter vergelijking: volgens de volkstelling van 1889 telde Veenendaal 4650 zielen. Verder moest de in 1886 in gebruik genomen spoorlijn Kesteren-Amersfoort erop komen, evenals het in 1866 aangelegde Omleidingskanaal. Ook molen 'De Vriendschap', gebouwd in 1872, ontbrak nog op de vorige editie van het Kuyperkaartje. Inmiddels was ook het Egelmeer, op de grens van Rhenen en Amerongen en niet ver van de gemeentegrenzen van Veenendaal, leeggelopen,

Tot slot

Rond 1868 tekende Jacob Kuyper de kaartjes van alle gemeenten in Nederland. In totaal ging het om 1205 tekeningen, waarvan de provincie Utrecht er 74 voor haar rekening nam en Gelderland 156. De kaartjes worden nog steeds vaak gereproduceerd en gedeeld in zwart-wit, maar de auteur en de uitgever hechtten destijds sterk aan het gebruik van kleur. De Kuyperkaartjes tonen veel details, maar lenen zich niet altijd voor het exact vaststellen van de ligging van de gemeentegrenzen.

Bronnen

1. Archief van G.T.N. Suringar en Hugo Suringar, Allard Pierson/UvA.
2. Keyser, M.: De laatste kleurders. Kleurinrichtingen in Nederland in de tweede helft van de 19e eeuw, Caert-Thresoor 11 (4), p81-86, 1994.
3. allemolens.nl

Wie herkent wie?

Ook deze keer is er weer ruimte om een tweetal foto's aan u voor te leggen en de resultaten van onze zoektocht van de vorige plaatsingen met u te delen. Helaas hebben we alleen op foto 37 reactie gehad, Joop van Voorthuysen, Wies van Dijk en Dirk den Hartog herkende meteen de Geerseweg met op de achtergrond de woningen aan de Molenstraat. Joop is de jongen die de omvallende zeepkist afduwt en erachter zichtbaar is. De bestuurder van de rechtse zeepkist

is Hans van de Haar toentertijd woonachtig op de Kastanjelaan. De plaats waar dat gebeurde noemde men vroeger ook het "Geerse Huchie". Geheel rechts staat politieagent Prins. Joop denkt dat de foto waarschijnlijk is gemaakt op Koninginnedag 1957 of 1958.

Uw reactie van de nu geplaatste foto's graag per mail naar info@oudveenendaal.nl of per post aan Ineke van Schuppen, Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal.

Door:
Hennie Henzen

Financieel verslag 2020

Onze penningmeester Henk de Kleuver heeft ook dit jaar samen met administrateur Berry Henzen goed op de portemonnee van de vereniging gepast. Op deze twee pagina's vindt u de cijfers van het afgelopen jaar. Tevens presenteert Henk de begroting voor 2021.

Door:
Henk de Kleuver

Resultatenrekening per 31-12-2020

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019	Begroting 2021
BATEN				
Subsidie documentatiecentrum	29.157	29.325	28.726	29.594
Contributies	19.920	20.000	19.236	20.000
Sponsorbijdragen/donaties	793	-	20	-
Opbrengst verkopen boeken	1.342	1.300	898	1.000
Opbrengst jubileum boek	10.473	-	-	-
Kosten jubileumboek	-14.943	-	-	-
Bankrenten/kosten	-315	-300	-302	-300
	46.427	50.325	48.578	50.294
LASTEN				
Blad Oud Veenendaal	7.791	8.000	6.826	8.000
Porti/envelop blad Oud Veenendaal	3.059	2.800	2.728	2.800
Boeken	-	-	645	-
Afschrijving boekencollectie	2.405	2.405	1.843	2.405
Lezingen/bijeenkomsten	-	500	494	500
Jubileumbijeenkomst	-	-	-	-
Vakgroepen/commissies	498	200	467	500
Administratiekosten	399	200	-	400
Kantoorartikelen/huishoudelijke lasten	-	300	246	200
Bestuurskosten	509	500	465	500
Contributies/lidmaatschappen	-	25	-	-
Website	421	425	421	425
Open monumentendag	-1.657	-	-	-
Oude begraafplaats	-	-	-	-
Publiciteit	-	500	369	500
Automatisering	500	500	500	500
HIP	563	600	938	600
Programmacommissie	300	500	863	300
Huur documentatiecentrum	29.157	29.325	28.726	29.594
Overige exploitatielasten doc. centrum	536	3.000	2.673	1.000
Onvoorzien	-	250	-	2.000
	44.481	50.030	48.204	50.224
RESULTAAT BOEKJAAR	1.946	295	374	70
Naar voorz open monumentendag	-1.657	-	-	-
Van voorz. Boekuitgaven	4.470	-	-	-
Van algemene reserve	-	-	-	-
	-	-	-	-
SALDO	2.813	-	-	-
	4.759	295	374	70

Balans per 31-12-2020

	31-12-2020	31-12-2019
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Boekcollectie	7.327	9.732
Depot TPG-Post	133	133
	7.460	9.865
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. Bedragen	930	-
Vooruitbetaalde kosten	445	445
	1.375	445
Liquide middelen		
Kas	211	488
Rabobank rek.courant(.106)	12.835	9.305
Rabobank rendement (.603)	50.000	43.000
	63.046	52.793
	71.881	63.103
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	32.418	32.044
Resultaat lopend boekjaar	4.759	374
	37.177	32.418
Voorzieningen/reserveringen		
Voorziening vervanging pc's	2.250	1.750
Voorziening open monumentendagen	6.452	4.795
Voorz. Boekuitgaven	8.530	13.000
	17.232	19.545
Schulden		
Nog te betalen bedragen	1.762	-
Nog te betalen huur	-	70
Vooruitontvangen bedragen	3.750	-
Vooruitontv. Contributies	11.960	11.070
	17.472	11.140
	71.881	63.103

Het laatste woord

We beleven met elkaar nog steeds een hele vreemde periode.
Het coronavirus heeft duidelijk de overhand en bepaalt in belangrijke mate wat er allemaal wel en niet mag.

Door:
Het bestuur

En dat is nog niet veel op het moment dat we dit laatste woord schrijven. Weliswaar wordt er nu volop gevaccineerd, maar ook dat loopt dan soms weer vertraging op omdat bepaalde vaccins aan een nader onderzoek moeten worden onderworpen. Velen van ons houden zich aan de maatregelen, anderen hebben daar steeds meer grote moeite mee. Niemand weet precies hoe snel we door deze moeilijke periode heen zijn. Dat maakt het voor ons als vereniging ook heel erg moeilijk om een goede planning te maken voor de activiteiten die we met elkaar voor ogen hebben. De ledenbijeenkomst van maart jl. kon nog niet door gaan en

bezit te krijgen. Als u het betreffende kaartje invult kunt u contact met ons opnemen en wij zorgen dat u het boek alsnog krijgt. Van belang is daarbij dat u wel uw e-mailadres op het kaartje invult. Gelukkig hebben velen dat al gedaan maar we missen nog steeds zo'n 200 e-mailadressen en het zou fijn zijn als we ons bestand snel compleet krijgen. Wij roepen dan ook iedereen op die zijn/haar e-mailadres nog niet aan ons doorgaf dat alsnog te doen. Wij kunnen u dan veel makkelijker op de hoogte houden van alle nieuwe ontwikkelingen en u informeren over zaken die van acuut belang zijn voor u en onze mooie vereniging.

Levensboom, klein monument (foto Aart Albers)

ook voor juni ziet het er niet naar uit dat onze geplande bijeenkomst door gaat. Het lijkt dan voor alle zekerheid ook verstandig om onze eerste gezamenlijke bijeenkomst te plannen voor september a.s. We hopen van harte dat we dan veel ellende achter ons hebben en we de draad weer "normaal" kunnen oppakken.

Eind vorig jaar en aan het begin van dit jaar konden we ons jubileumboek uitgeven. Heel veel van onze leden hebben dit boek inmiddels opgehaald en van veel leden kregen we goede reacties op deze uitgave. Dank daarvoor. Voor degenen die het boek nog niet hebben is er nog steeds de mogelijkheid om het boek in je

De komende bijeenkomst staat gepland voor 17 juni a.s., maar zal, om de bekende redenen rondom het coronavirus, waarschijnlijk nog niet doorgaan. Mocht dit anders zijn, houdt u dan onze publicaties in de Rijnpost of een eventuele mail goed in de gaten! Onderstaand treft u de andere geplande data voor dit jaar aan en laten we hopen dat corona dan zover onder controle is dat die bijeenkomsten wel door kunnen gaan.

Voor de komende periode wensen wij u veel sterkte en wij hopen van harte dat u allemaal gezond deze moeilijke periode door komt.

Volgende bijeenkomsten staan gepland voor:

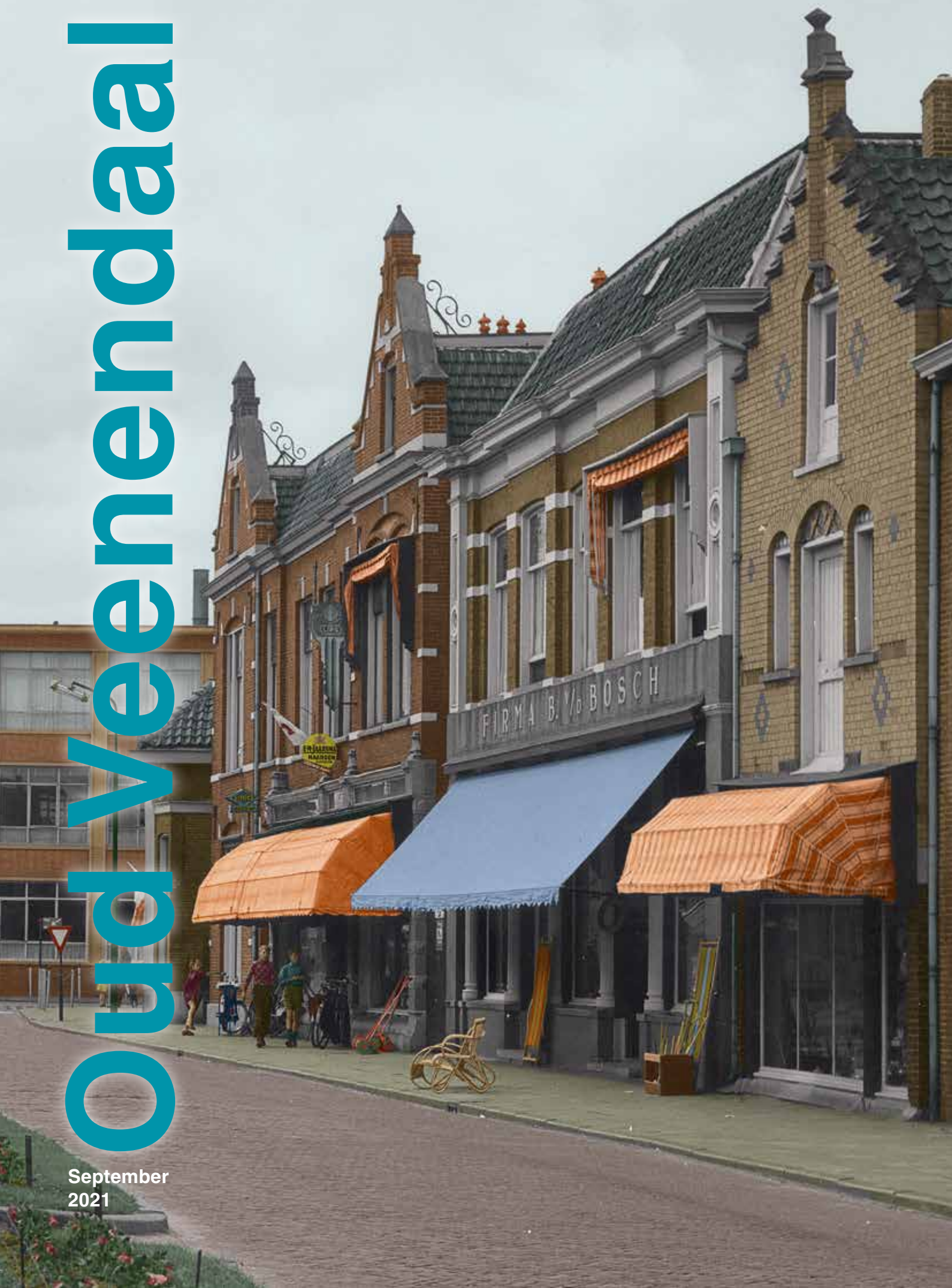
Donderdag 23 september 2021

Donderdag 16 december 2021

- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Oud Veenendaal

September
2021

Inhoud

61

De redactie

Om te beginnen

62

J. Pilon

Van Sola Fide tot
Suzie-Q

71

J. van den Berg en I. van Schuppen

Herinneringen aan het
Petenbos

74

J. van den Berg

Uit het archief van de
Gemeente Veenendaal

75

D. Philips, bewerkt door I. van Schuppen

Het slot "De Horst"
tussen Veenendaal en
Achterberg

79

E. Brouwer

Krasnapolsky

81

C. van Silfhout

Verdreven van huis en
haard

84

W. Berkhof-van Amerongen

Van thuis in Spanje
naar La Casa in
Veenendaal

88 Het laatste woord

Colofon

36^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg
Ineke van Schuppen
Wouter Berkhof
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
D.G. van Dijk
H. Henzen
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

H. Henzen
J.G. Sandbrinkstraat 120
3901 EZ Veenendaal
Telefoon 06 54 91 19 91

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Hoogstraat (Collectie HVOV)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel
naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending
en het uitkomen van het nummer waarin het artikel
wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een
jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad
artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden
artikelen kunnen door de redactie worden aangepast.
Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt
door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden
artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de
redactie.

Om te beginnen

In het derde nummer van dit jaar is weer genoeg variatie te vinden. Van de 15de naar de 20ste eeuw, van Achterberg naar Amsterdam, maar vooral heel veel Veenendaalse geschiedenis.

Jaap Pilon vertelt opnieuw over de ontwikkeling van het jeugdwerk in Veenendaal. Hoe ging het verder na de teach-in van 1967? Beroemde en beruchte uitgaansgelegenheden passeren de revue.

Naar aanleiding van eerdere artikelen over vv Veenendaal mochten twee redactieleden op stap met mevrouw Taverne-Blankenspoor. Ze kon precies aanwijzen waar het oude veld was en wist nog veel meer te vertellen over het Petenbos. En dat hebben we natuurlijk weer verwerkt in een artikel. Ook in het verleden is er al veel geschreven over de geschiedenis van Veenendaal. Iemand die zijn sporen op dit gebied zeker verdiend heeft is David Philips. Van zijn hand is een artikel over slot De Horst. Al eerder gepubliceerd, maar nog steeds het lezen waard! Nog een verhaal uit de oude doos komt van Evert Brouwer, die op de Ritmeester werkte. Het personeel ging ook wel eens uit, onder andere naar hotel Krasnapolsky in Amsterdam. Hij vertelt vol smaak over deze belevenis en ook over hoe hij zich uit een penibele situatie wist te redden...

Corrie van Silfhout beschrijft lief en leed van een Veenendaalse familie die naar Amsterdam trok en wat dat verhaal te maken heeft met het verdwijnen van het Veenendaalse doopboek. In de 20ste eeuw kreeg Veenendaal met een ander soort migranten te maken, namelijk Spaanse gastarbeiders. Wouter Berkhof-van Amerongen beschrijft wat dat teweeg bracht in het dorp.

De vaste rubrieken mogen natuurlijk ook niet ontbreken. U wordt bijgepraat over de gang

van zaken in het gemeentearchief, er zijn weer zoekplaatjes uit het documentatiecentrum en het bestuur heeft het laatste woord.

En dan willen we ook nog even aandacht vragen voor de Dag van de Geschiedenis. Oktober is landelijk de maand van de geschiedenis en in Veenendaal zijn de meeste activiteiten gepland op 30 oktober in de Cultuurfabriek. De HVOV

Door:
De redactie

Sigarenmakers aan het werk bij de Ritmeester
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

heeft hiervoor de handen ineen geslagen met het museum, de bibliotheek en het gemeentearchief. Het thema is dit jaar "Aan het werk", een thema dat veel raakvlakken heeft met de Veense geschiedenis. Natuurlijk is er dan aandacht voor de verdwenen fabrieken, maar er zijn ook demonstraties van oude ambachten.

Van Sola Fide tot Suzie-Q

Over jeugdwerk, nozems en popmuziek in Veenendaal in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.

Door:
Jaap Pilon

Gedurende de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw is de grondslag gelegd voor het huidige jongerenwerk en de jongerencultuur in Veenendaal. Twee decennia lang werd er een strijd gestreden tussen de jongeren enerzijds en de gevestigde instituten: de lokale politiek, de kerken, de scholen en de fabrikanten anderzijds. In deze bijdrage een bloemlezing over het gevecht tussen lokaal conservatisme en revolutionaire jongeren in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Van jaar tot jaar.

1953 – Straatlopen, omfietsen en hangen bij “De Berg”

In 1953 verschijnt in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het *Bronnenboek, bevattende gegevens ten grondslag liggend aan rapport maatschappelijke verwildering der jeugd*. In het rapport wordt aandacht besteed aan de jeugd in verschillende industrieplaatsen in Midden-Nederland. In één van de hoofdstukken wordt uitgebreid stilgestaan bij de Veenendaalse jeugd. Met name

aan het dorp gebonden. En dat was in 1953 nog steeds grotendeels het geval. Wat kon de jongere anders worden dan een “fabrieker”? Waar anders kon de jeugd haar vrije tijd doorbrengen dan in het gezin of bij de kerkelijke verenigingen?

De sociale controle in het industriedorp maakte het afwijken van de bestaande lokale regels voor de jeugd uiterst moeilijk. Door de week waren de meisjes nog sterk aan huis gebonden, terwijl de jongens met vrienden op straat te vinden waren. Op de zaterdag- en zondagavond nam al wat jong was deel aan de traditionele “pantoffelparade”: slenteren langs de winkels in de Hoofdstraat en langs de villa’s aan de Kerkewijk. Zondagmiddag vertoefde jong Veenendaal aan “De Berg” op landgoed Prattenburg, dat met een wandeling vanuit het centrum bereikt werd via het Beukenlaantje.

Tegenwoordig wordt in de literatuur en op televisie veel aandacht besteed aan de opstandige jeugd in de jaren zestig van de vorige eeuw. Maar vlak de jeugd uit de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog en vlak daarna niet uit. Ook niet die uit Veenendaal. Hoewel men anders zou vermoeden, werden de catechisatielessen en de (kerkelijke) verenigingen door de jongeren in Veenendaal slecht bezocht en was hun gedrag vaak ruw en onverschillig. Weliswaar gingen zij iedere zondag naar de kerk, daar was geen ontkomen aan. Maar boven op de galerij van de Hoofdstraatkerk of de Julianakerk of achter in de kerk waar zich geen galerij bevond, in de Gereformeerde kerk (de latere Brugkerk) bijvoorbeeld, daar kwamen stiekem de kaarten tevoorschijn of knepen de jongeren er handig tussenuit, zodra de kerkgangers binnen waren. Aan het eind van de dienst mengden de spijbelaars zich onder het kerkvolk, alsof zij juist de kerk hadden verlaten. De tekst van de preek werd hen door vrienden in het oor gefluisterd. Dan waren zij volkomen “gedekt”.

En om van baldadigheid op straat maar niet te spreken. Bijna niets in de openbare ruimte in Veenendaal was in die jaren veilig voor de jongeren. Vernielingen aan de muzikentent op de

Hotel-restaurant La Montagne, onderaan de “De Berg”, ca. 1955 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

de arbeidersjeugd. In de jaren twintig van de 20ste eeuw, zo lezen we in het rapport, was de Veenendaalse jeugd in vrijwel alle opzichten

Markt in de jaren twintig tot aan het ingooien van 300 ruitjes van de Salvatorkerk aan de Adriaen van Ostadelaan in 1958 zijn slechts voorbeelden van de talloze vernielingen die hun

De Markt met op de voorgrond de muziektent, ca. 1920 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

sporen in het dorp van week tot week nalieten. Van een eigenlijk zinvolle vrijetijdsbesteding door de jeugd was 100 jaar geleden in Veenendaal geen enkele sprake.

Na de Tweede Wereldoorlog traden er allerlei maatschappelijke veranderingen in die (ook) het leven van de Veenendaalse jeugd nieuwe mogelijkheden boden. Vooral de sport, maar ook het vermaaksleven oefenden nu een sterke aantrekkingskracht op haar uit. De bioscoop aan de Vendelseweg was nog een "vreemde" nieuwigheid, waar een jongere zo nu en dan naartoe ging. Geregeld naar de bioscoop gaan "hoort" niet volgens de Veense opinie. Daarom gingen de jongelui geregeld naar Ede of Wageningen. De opkomende busdiensten van de N.V. Wed. A.W. de Haas (de rooie Weduwe) en de NBM (de groene bussen) maakten deze korte reisjes naar de omliggende plaatsen mogelijk. Niet speciaal voor de film, maar meestal om ook daar wat rond te slenteren, te fietsen, naar meisjes te kijken en wat te "beleven".

De grootste aantrekkingskracht op de jongens had wel het voetbalveld. Er vormde zich in Veenendaal een flinke laag sportjeugd vanuit zowel onkerkelijke als kerkelijke gezinnen. Deze jongens voetbalden op zondag of zij gingen met honderden naar het voetballen kijken. De onderzoekers van het "rapport maatschappelijke verwildering der jeugd" constateren dat de voetbalsport voor de Veenendaalse jongens "een levensvervulling is, waarin zij opgaan en waaraan zij hun normen ontleen, zoals vrientrouw, fairplay en onderlinge hulpvaardig-

heid. En op de fabriek, waar de ouderen nog wel eens preek of dominee bespreken, bepraten zij de gespeelde of de komende wedstrijd".

Daarnaast was dansen, met name na de oorlogsjaren immens populair. Er waren in Veenendaal talloze (vaak heimelijke) clubjes waar de jongelui aan elkaar de eerste beginselen van het dansen leerden bij grammofoon- of radiomuziek. Even buiten de Veenendaalse grens bevond zich café-restaurant "La Montagne" waar geregeld dansles en gelegenheid tot dansen gegeven werd.

Het hierboven genoemde "Bronnenboek" uit 1953 concludeert aan het einde van het hoofdstuk over Veenendaal: "Zoals wij reeds zagen is de huiselijkheid in Veenendaal nog groot. Vooral de meisjes zijn nog sterk aan huis gebonden. Naast de werkzaamheden in het gezin houden zij zich bezig met naaien, handwerken of lezen. De lectuur, meest meisjesboeken, staat doorgaans nog op een behoorlijk peil. De jongens zijn minder aan huis gebonden. Zij zijn dan ook niet vaak thuis. Aan een eigen kamertje hebben zij weinig behoefte. Hun avonden zijn vaak bezet door vereniging en omgang met kamera-

Voetbalwedstrijd bij vv Veenendaal in de jaren '50 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

den. Doch als zij thuis zijn, zijn ze met vrienden of "meisje" in de familiekring opgenomen. Voor alleen-zijn met boek of ontwikkelingscursus hebben zij weinig tijd en gelegenheid. Hun lectuur beperkt zich in hoofdzaak tot wildwestverhalen en detectives. De vrije tijd staat bij alle jongeren in het teken van het samenzijn met anderen: het straatlopen vooral op zaterdag

en zondagavond, wat omfietsen en dergelijke meer". De schrijvers van het rapport trekken tot slot een duidelijke conclusie en geven een waarschuwing mee aan de bestuurders van het kleine industriedorp: "Een verantwoorde en voor de jeugd aanvaardbare vulling van de vrije tijd is dan ook voor Veenendaal een van de meest dringende opgaven".

1959 – Sola Fide kaapt het jeugdwerk

Blijkbaar heeft het "rapport maatschappelijke verwildering der jeugd" uit 1953 zijn uitwerking in Veenendaal niet gemist. Midden jaren vijftig van de vorige eeuw kwam namelijk het jeugdwerk in Veenendaal zoetjes aan van de grond. Onder auspiciën van de Nederlands Hervormde Kring "Sola Fide" en onder leiding van de heer A.H. van Pijpen kreeg het jeugdwerk alom waardering. Nou ja, alom... In de gemeenteraadsvergadering van januari 1959 werd een voorstel van het college van B&W besproken om het jeugdwerk een subsidie van fl. 2000.- toe te kennen voor het verenigingsjaar 1958-1959. Geen der raadsleden stak het waardevolle element van het jeugdwerk onder stoelen of banken, maar niet iedereen kon zich verenigen met de manier waarop de jeugd werd beziggehouden. Er zat een principiële kante aan het voorstel. Zo verklaarden de beide

dergelijke kerkelijke jeugdverenigingen om subsidie zouden komen vragen. En dat zou heel wat geld gaan kosten en een behoorlijke aanslag op de gemeentelijke begroting betekenen.

De heer Van Deelen opende de discussie in de raad door te stellen dat kerkenwerk een andere opvoedende strekking had dan houtbewerken en toneel. Voor de kerk blijft er op die manier, zo stelde hij, bijna geen plaats meer over. "De

Raadsvergadering eind jaren '60 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

jeugd wordt zo juist van de kerk afgetrokken. De kerk is niet op haar plaats met de jeugd toneel te leren". Het katholieke raadslid Stal had moeite met het feit dat het jeugdwerk in Veenendaal op protestantse, of meer speciaal, op hervormde grondslag werd gegeven. Al was het in de praktijk wel zo dat alle jongeren, ongeacht kerkelijke richting of in het geheel geen kerkelijke richting er gebruik van konden maken.

Mevrouw H. Buddingh-de Vries Lentsch (VVD) was van mening dat het Veenendaalse jeugdwerk van "Sola Fide" een stap in de goede richting was om de jeugd van de straat te houden en raadslid Verkuijl (PvdA) herinnerde zijn collega's in de gemeenteraad er nog eens fijntjes aan dat drie jaar eerder, in 1956, het jeugdprobleem uit en te na besproken was op een interkerkelijke bijeenkomst. "Er waren toen plannen gemaakt, maar er is niets van terechtgekomen. "Sola Fide" heeft inmiddels een jeugdleider, die zich intensief op dit werk heeft gegooid. En al vindt men dit nu uit bepaalde kringen maar "zo zo", het is toch een stap in de goede richting". Van Galen (CHU): "We moeten ons in deze discussie losmaken van de naam "Sola Fide" en de zaak objectief bekijken. Het gaat om het belang van de jeugd. Het lijkt wel

Verenigingsgebouw Sola Fide aan de Eikenlaan in de jaren '50 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

SGP-raadsleden G.J. van Deelen en G. Vos en raadslid P.G. van Ojik (CHU) zich tegen het onderdeel toneel dat op het programma van het jeugdwerk stond. Daarnaast waren andere raadsleden, onder wie Jac. Slok (AR), F.P. Stal (KVP) en Joh. van Hardeveld (PvdA), bezorgd dat dit voorstel er toe zou leiden dat meer van

of verschillende leiders en kerken niet goed weg weten met de jeugd. Dat is te betreuren. Inderdaad zijn de kerk, de catechisatie, de jongens- en meisjesverenigingen belangrijk. Maar dat is niet genoeg om de jeugd vast te houden. Er is altijd nog een randjeugd, een asfaltjeugd, de nozems”.

1960 – 1965 Nozems terroriseren de Hoofdstraat

Raadslid Van Galen had het goed gezien. De Veenendaalse jeugd was niet over één kam te scheren. Er waren jongeren die wegliepen met hun kerkelijke vereniging, waar voordrachten gehouden werden, gezongen, gelezen en gesjoeld werd, er waren jongeren die met vrienden en vriendinnen vertier zochten in de huiselijke kring en er waren de zogenaamde nozems. Deze laatste groep jongeren zorgde voor toenemende overlast in het centrum van het dorp. Zij scheurden op hun Zündapp en Kreidler, in de volksmond “buikschuivers” genoemd, door de Hoofdstraat en maakten de drukke winkelstraat met name in het weekend steeds onveiliger voor het winkelend publiek. De bromnozems namen in groten getale met hun bromfietsen de parkeerplaatsen van de auto's in beslag. Een doorn in het oog van de automobilisten en van de winkeliers, die zich ook ergerden aan de zedeloosheid van de

van hun winkels, vóór openingstijd te zuiveren van de talrijke “dingies” (condooms), de stille getuigen van een stiekem vrijpartijtje na een avondje slenteren van Pauk naar Zents.

Die nozems waren niet alleen voor de winkeliers een ware plaag, maar ook voor de politie en het gemeentebestuur. In april 1963 sturen een aantal centrumbewoners een verzoekschrift aan het gemeentebestuur in de hoop dat er krachtdadig wordt opgetreden tegen de bromfietsenplaag. In deze alarmerende brief wordt gesproken over “een bepaald gedeelte jongelui dat er kennelijk genoeg in schept in de weekenden doelloos door het centrum te scheuren. Groten-deels zijn het knapen die niet eens uit Veenendaal afkomstig zijn, doch uit de omgeving en in het centrum neerstrijken”. Bij de politie is men een tik-keltje verwonderd over de felle reactie van de bewoners. Er is namelijk bij de opstelling van de nieuwe politieverordening al rekening gehouden met het verschijnsel dat Veenendaal in de zomermaanden het trefpunt zal worden van

Jeugdleider A.H. van Pijpen (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

de “bromfietsnozems”. Dat dit juist gezien is blijkt uit het feit dat het grootste gedeelte van de jongelui dat zich op deze wijze in het centrum ophoudt, afkomstig is uit Rhenen, Elst, Wageningen, Renswoude, Ederveen en zelfs uit Amersfoort. “Twee weekenden geleden begon het pas goed”, aldus inspecteur van politie W.C.H. Dekker. “Het werd mooi weer en wij zijn onmiddellijk tot tegenacties overgegaan. Hier aan het bureau staan al zo’n vijftien bromfietsen, waaronder splinternieuwe, die voor dit feit in beslag genomen zijn met de

nodige verbalen”.

Dagblad *De Vallei* constateert in 1963 dat Veenendaal meer dan andere plaatsen bekend staat om het feit dat er op zaterdag- en zondag-avonden drommen jongelui door het centrum slenteren. In de wintermaanden heeft men hier weinig last van, maar zodra de lente zich aankondigt en het beter weer wordt, gaan de

De winkel van Pauk in de Hoofdstraat in de jaren '70 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

vetkuiven en hun vriendinnen met opgestoken haardracht, bijeengehouden door haarlak, en met hun knalrode lippen, die de portieken van de winkels bevolkten. Iedere maandagmorgen werden de winkeliers gedwongen de portieken

jongeren “de straat in”. In verschillende (landelijke) maatschappelijke rapporten hebben psychologen dit verschijnsel breedvoerig besproken en veelal luidt dan de slotconclusie dat de jongelui in Veenendaal te weinig goede ontspanningsmogelijkheden geboden worden. Blijkbaar is er sedert het verschijnen van het “rapport over de maatschappelijke verwildering der jeugd”, tien jaar eerder en het initiatief van het jeugdwerk door “Sola Fide” weinig vooruitgang geboekt in Veenendaal ten aanzien van het gemeentelijk jongerenbeleid.

1966-1968 Dansen op de middelbare school? Geen sprake van!

Elf jaar na het verschijnen van het *Bronnenboek, bevattende gegevens ten grondslag liggend aan de maatschappelijke verwildering der jeugd* in 1953 en de aanbeveling van de onderzoekers om aandacht te besteden aan de vrije tijd van de jeugd, werd er wederom een onderzoek gedaan naar het wel en wee van de jeugd in Veenendaal. In 1964 verscheen nu, na twee jaar onderzoek, de *Jeugdenquête Veenendaal*. Het initiatief tot de enquête en het daarmee samenhangende onderzoek werd genomen door een aantal Veenendalers die nauw betrokken waren bij de jongerenproblematiek in hun gemeente: A. H. van Pijpen, toenertijd jeugdleider in Veenendaal, W.R. Monhemius, chef sociale zaken van de gemeente Veenendaal, drs. J. Rutten, personeelschef van de Scheepjeswolfabriek, H. Bekker, voorzitter van de stichting “Evangelie en Industrie” en wethouder C.N. van Kuyk.

De 1182 geënquêteerde jongeren gaven te kennen dat zij vonden dat er nog steeds te weinig voorzieningen voor vrijetijdsbesteding in Veenendaal te vinden waren. Net als bij het rapport over de maatschappelijke verwildering der jeugd uit 1953 pleitten de opstellers naar aanleiding van de uitkomsten van de enquête ervoor, dat er meer en nieuwe voorzieningen voor de jeugd in Veenendaal gecreëerd dienden te worden. Enige verschil met 1953 was dat er nu gepleit werd om de jongeren zelf in het overleg te betrekken wat tot nieuwe initiatieven zou moeten leiden. Op maandagavond 13 november 1967 werd er daarom een bijeenkomst belegd in de bovenzaal van de brandweerkazerne aan de Industrielaan. Doel van deze teach-in was om tot een nauwere samenwerking te komen tussen alle organisaties in Veenendaal die met de jeugd van doen hebben. Een forum van sprekers bestaande uit jongerenwerkers,

gemeentebestuurders, politie, dominees en schooldirecteuren was uitgenodigd om met jongeren in discussie te gaan. En dat gebeurde. Er werd stevig gediscussieerd. De kritiek die de jongeren die avond over het jeugdbeleid in Veenendaal naar voren brachten, was niet van de lucht. Volgens de jongeren was er nog steeds “niets” voor hen te doen in Veenendaal. Een heikel actueel punt was het feit dat de twee middelbare scholen in Veenendaal het dansen binnen de schoolmuren hadden verboden. Zowel het Christelijk Lyceum Veenendaal (CLV) als de Christelijke ULO-school kregen de wind van voren. Dr. J.G. Thoomes, directeur van de Christelijke ULO-school aan de Kerkewijk, zou later in een interview in Dagblad *De Vallei* op de dansavonden op “zijn” school terugkomen. Hij stak zijn mening, zoals hij te doen gebruikelijk was, niet onder stoelen of banken. “De klasse-avonden op school zijn reeds lang afgeschaft, want ik vond ze waardeloos. Vroeger hadden ze

Dr. J.G. Thoomes in 1967 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

mijn instemming. Toen begonnen deze avonden met een korte meditatie van de onderwijzer. Daarna was er pauze met wat cola. De avond werd besloten met het gezamenlijk zingen van Christelijke liederen. Een soort community-singing. Dat was mijn stijl. Tegenwoordig is er maar weinig overgebleven in de gezinnen van deze

Christelijke levensstijl. En dat betreurt ik zeer. Het schijnt niet meer te willen. Ook de N.C.R.V. raakt deze stijl kwijt.” Op de vraag van de verslaggever of er op de ULO-school wel eens dansavonden georganiseerd werden, zoals beweerd werd, antwoordde Thoomes: “Als iemand dat zegt, is dat een infame leugen. Wel heb ik me verbaasd bij de bevrijdingsfeesten in Veenendaal, dat hier al die “fijnen”, die zich zo zwaar voordoen, dansten als libellen. Het was een gehos en een geschreeuw, dat ik bij mijzelf dacht: Ben ik hier in Veenendaal...?”.

Thoomes verwoordde met zijn mening wat nog veel notabelen en beleidsmakers in Veenendaal dachten. De nog heersende conservatieve opvatting over vrijetijdsbesteding van de jeugd, leidde ertoe dat initiatieven die aansloten bij de leefwereld van de moderne jeugd uitbleven en dat de jongeren (dan maar) zelf op zoek gingen naar mogelijkheden om zich te vermaken. De teach-in van 13 november 1967 leidde uiteindelijk tot de oprichting van de “Jeugdraad Veenendaal”. De jeugdraad had tot doel om op onafhankelijke wijze de belangen van de jeugd van Veenendaal te bevorderen. Met het college van B&W van Veenendaal was een gesprek gevoerd over de samenstelling en werkwijze van de toekomstige jeugdraad en over een verzoek een gebouw voor de jeugdraad beschikbaar te stellen als jeugdsociëteit en als werkruimte. De notabelen, de bestuurders, wilden toch wel een vinger in de (jongeren)pap en aan de pols van de pubers houden. Daarom werd de raad samengesteld uit zowel jongeren als volwassenen, onder wie jongerenleider A.H. van Pijpen en hoofdcommissaris W.C.H. Dekker.

De gemeente wenste (vooralsnog) geen financiële bijdrage te leveren en dus moest de toekomstige jeugdraad zelf een startkapitaal zien te verkrijgen. Het plan was om een grote jeugdmanifestatie te organiseren waar topartiesten uit de Nederlandse showwereld aan zouden deelnemen. De Veenendaalse kunstenaar Hedda Buys, lid van de voorbereidingscommissie van de “Jeugdraad Veenendaal i.o.”, ontwierp de plannen voor de manifestatie. Onder de naam “Stick tot sticks” presenteerden Hedda Buys en Mik Thoomes, eveneens kunstenaar uit Veenendaal op 31 mei 1968 een beatfestijn in de Eierhal. “De jeugd van Veenendaal heeft het nu in eigen hand”, aldus Mik Thoomes in Dagblad *De Vallei*. “Als de jongeren nu niet naar het beatfestival komen, hebben ze niets meer te

zeggen over het feit dat hier in Veenendaal niets te doen is”. De jongeren kwamen wel naar het beatfestijn, maar er kwamen er veel minder dan waar de organisatoren op hadden gerekend. En tot grote frustratie van jeugdraadslid Hedda Buys staken enkele jongelui joelend en tierend de bijzonder brandbare kunstvezel in brand, waarmee de wanden van de Eierhal waren bedekt. Mik Thoomes was meer dan tevreden over de optredens, maar was erg teleurgesteld over de houding van de jongeren. “Dat we zo weinig medewerking van de jeugd hebben gekregen begrijp ik niet. Nu was er eindelijk wat te doen in Veenendaal en dan reageren ze zo negatief”.

Advertentie voor beatfestijn 'Stick to Sticks' in de Eierhal, 1968 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Maar zowel Hedda Buijs als Mik Thoomes waren niet van plan om de aspiraties van de “Jeugdraad Veenendaal i.o.” zomaar op te geven. Zij gaven beiden te kennen met de jeugdraad door te willen gaan. Maar ondanks de goede wil van de beide enthousiaste Veenendaalse kunstenaars ging de jeugdraad in Veenendaal als een nachtkaaars uit. Het waren uiteindelijk de initiatieven van een aantal Veense bandjes en vriendenclubjes die de Veenendaalse jeugd vanaf midden jaren zestig van de vorige eeuw aan zich wisten te binden. Geen bemoeienis van notabelen, van

het gemeentebestuur of van de kerk. Meer dan tien jaar onderzoeken en rapporten konden de jongeren niet geven waar zij in Veenendaal naar op zoek waren: een eigentijdse cultuurbeleving. Er zat niets anders op: "We doen het zelf wel...!"

Hedda Buijs (Foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

moeten zij gedacht hebben. En zo gebeurde het... Het vertrouwen van de jongeren in het gemeentebestuur, de fabrikanten en de kerk om hen te faciliteren met modern eigentijds jongerenwerk en een bijbehorend jeugdhonk was tot een minimum gedaald.

1965-1970 We doen het zelf wel...! Van het Zoldertje tot Suzie Q

De druppel die de emmer deed overlopen was het "gedoe" rond de Willibrordusschool aan de Nieuweweg. Veenendaler Henk van de Berg heeft geen goed woord over voor de wijze waarop het gemeentebestuur met hem en zijn

vrienden is omgegaan. "Aan de lopende band heeft men ons toezeggingen gedaan dat de Willibrordusschool zou worden bestemd voor de plaatselijke jeugd.... Twee jaar lang hebben we bij de gemeente aangeklopt en besprekingen gevoerd om eindelijk de beschikking te krijgen over een jeugdcentrum en wat blijft nu? Men heeft ons al die tijd aan het lijntje gehouden". Dagblad *De Vallei* schrijft op 14 juli 1970: "Veenendaal zit deze winter nog steeds zonder jeugdhonk, zodat de jeugd zoekende blijft. Maar ja, de gemeente heeft het zelf zo gewild. De brommers zullen nu weer knallen in de Hoofdstraat en de portieken worden stevast weer overbevolkt, want de Veenendaalse jeugd moet het weer eens in andere plaatsen en op de straat gaan zoeken".

De teleurstelling en verontwaardiging van Henk van de Berg waren alleszins begrijpelijk. Samen met zijn vrienden, Han op de Woert en Jan Veenhof, had Van de Berg twee jaar geknokt om een eigen honk voor de Veenendaalse jeugd te realiseren. "We hebben de afgelopen jaren popfestijnen georganiseerd in de garage van Van Schoonhoven aan de Industrielaan, in het NVV-gebouw aan de Tuinstraat, één keer in een grote tent en een keer in jeugdhierberg "De Eikelkamp" in Elst en steeds klonk het als een klok. Bij het organiseren van de festivals kregen we bijzonder veel medewerking van burgemeester Bode en hoofdinspecteur Huiskamp, de vroege vaders en de raadsleden vonden het allemaal geweldig. Men deed ons allerlei toezeggingen dat het spoedig voor elkaar zou komen met ruimte, maar het vreemde is dat, toen de gemeenteraadsverkiezingen eenmaal achter de rug waren, we niets maar dan ook niets meer hoorden. Voordien zat men beleefd ja te knikken, maar toen was het plotseling afgelopen", zegt Van de Berg tegen de verslaggever van Dagblad *De Vallei*. Hij waarschuwt ervoor dat de Veenendaalse jeugd het niet langer zal slikken. "We hebben nu niets meer, geen bioscoop, geen... och, wat is er eigenlijk wel voor ons? We moeten weer naar Rhenen, Leersum (De Weerwolf), Amerongen (Het Dorpshuis) en Scherpenzeel. En dat voor een plaats van 30.000 inwoners... belachelijk".

En zo dachten heel wat Veenendaalse jongeren erover. Met name een aantal jongeren die elkaar hadden gevonden in de beatmuziek namen ondertussen het voortouw om geheel op eigen houtje ontmoetingsplekken voor de jeugd te realiseren. Zonder hulp van het gemeente-

bestuur. En zo ontstonden Het Zoldertje en Het Keldertje aan de Hoofdstraat. Gevolgd door N.V. 't Dingetje, ook aan de Hoofdstraat (116). Tot 1966 speelden een groot aantal Veenendaalse

Samenwerking met of hulp van de gemeente was bij het oprichten van Het Zoldertje en Het Keldertje in de Hoofdstraat niet aan de orde. Ook de oprichters van beatclub N.V. 't Dingetje

organiseerden hun eigen beatclub in de voormalige Kokse-school aan de Hoofdstraat 116. Wel werd er een huurovereenkomst met de gemeente gesloten, maar van bemoeienis van gemeentewege over het programma voor de jeugd was geen sprake. Het zag er naar uit dat de jongeren van Veenendaal zich na een jarenlange strijd met gezagsdragers uit kringen van de kerken, de fabrieken en de gemeentepolitiek hadden bevrijd van betutteling.

Betutteling over de invulling van hun vrije tijdbesteding. De als revolutionair bestempelde vrijheidsgedachte van de jeugd van de jaren zestig was ook in Veenendaal doorgedrongen.

De eerste schuchtere aanzetten van jongereninitiatieven die leidden tot Het Zoldertje, Het Keldertje en N.V. 't Dingetje resulteerden in 1970 tot de oprichting door Veenendaalse jongeren

Jeugdherberg de Eikelkamp in Elst (bron: veenslawaaai.blogspot.com)

bandjes nog in diverse gelegenheden die in Veenendaal door "anderen" waren opengesteld om muziek- en dansavonden te organiseren. Zo werd er opgetreden door The Blue Sharks, The Rubies, The Rainbow Rockets, The Valley Stars, Snowy Wood, The Strangers en As2O3 in jongerencentrum De Ruif aan de Nieuweweg,

De Weerwolf in Leersum (bron: veenslawaaai.blogspot.com)

in het Verenigingsgebouw aan de Eikenlaan, in het NVV-gebouw aan de Tuinstraat, In Het Trefpunt achter de Petrakerk, in de kantine van de Scheepjeswolfabriek, in de garage van Van Schoonhoven aan de Industrielaan en in Gebouw Eltheto aan de Fluitersstraat. Maar vanaf 1966 creëren jongeren hun eigen beatclubs, zoals deze nu genoemd werden.

Beatclub Suzie Q aan de Oranjestraat in de jaren '70 (Foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van de grootste beatclub die Veenendaal ooit zou kennen: Suzie Q. Twee van de oprichters van Suzie Q, Henri Bruitsman en Gert Schoonderbeek zijn er maar wat trots op dat er zonder

een cent subsidie van de gemeente iedere vrijdagavond, zaterdagavond en zondagmiddag honderden jongelui zich vermaakten in het voormalige atelier van de VSW-fabriek aan de Oranjelaan. “De enige bemoeienis van de gemeente was het toewijzen van een gebouw dat zich in deplorabele toestand bevond, dat

gaan, van de gemeente Veenendaal in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw niet aan bij de belevingswereld van de Veense jongeren in die tijd. Het gapende gat tussen de, in de ogen van de Veenendaalse jongeren, ouderwetse opvattingen van de notabelen en de door de jaren zestig gevoede belevingswereld van de

Relkende jongeren in de Hoofdstraat op Lampegiersavond, ca. 1970 (Foto Cord Otting, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

wij zelf hebben opgeknapt en waarvoor wij een lening zijn aangegaan met een behoorlijke rente. Die lening werd snel afgelost en hulp van wie dan ook hadden we niet meer nodig”, aldus Gert Schoonderbeek. Met de komst van Suzie Q in 1970 werd een periode in de geschiedenis van Veenendaal afgesloten, waarin het gemeentebestuur decennia lang zoekende is geweest naar invulling van de vrijetijdsbesteding van de Veenendaalse jongeren. Gevangen in lokaal conservatisme en in de eigen tradities wisten de gemeentebestuurders, gesteund door predikant en fabrikant, slechts beleid te formuleren in rapporten en kwamen zij niet verder dan het houden van enquêtes. Zo nu en dan kwam het tot daadwerkelijk concrete uitvoering van ad hoc collegeplannen die ternauwernood de discussie in de gemeenteraad hadden overleefd. In het algemeen sloot het jongerenbeleid, of wat daar voor door moest

jongeren, leek moeilijk te dichtten. De Veenendaalse jongeren waren onder invloed van de wereldwijde revolutie van maatschappelijke emancipatie de tradities en het conservatisme van het kleine industriedorp ontgroeid. Geheel in de lijn van die emancipatiegedachte nam de jeugd van Veenendaal het heft in eigen handen. Sola Fide werd verruild voor Suzie Q.

Bronnen:

Bronnenboek, bevattende gegevens ten grondslag liggend aan rapport maatschappelijke verwildering der Jeugd, 's-Gravenhage 1953.

Veens Lawaai, 11 december 2018, “Suzie Q, de Veenendaalse Jongerensociëteit “volwassen””.

Rapport Jeugdenquête Veenendaal, Veenendaal, 1964

Dagblad De Vallei, 9 september 1960, 12 april 1961, 6 oktober 1961, 24 april 1963, 21 augustus 1964, 28 september 1965, 23 september 1966, 5 oktober 1966, 7 oktober 1966, 8 mei 1967, 27 september 1967, 11 oktober 1967, 14 oktober 1967, 20 oktober 1967, 31 oktober 1967, 14 november 1967, 2 april 1968, 2 mei 1968, 14 mei 1968, 4 juni 1968, 13 september 1968, 10 december 1969, 14 mei 1970, 15 mei 1970, 14 juli 1970, 17 juli 1970.

Veenendaalse Courant, 23 juni 1964.

Veens Lawaai, 16 juli 2014.

Herinneringen aan het Petenbos

Naar aanleiding van een artikel over vv Veenendaal in Oud Veenendaal, juni 2021, belde mevrouw Taverne-Blankenspoor naar Ineke van Schuppen. Volgens haar plaatst de schrijver van het artikel het veld van de voetbalclub aan de verkeerde kant van de Cuneraweg. Om een en ander ter plekke te kunnen bekijken, zijn we met haar naar Petenbos gegaan. Daar vertelde ze over dit stukje Veenendaal waar ze zelf opgroeide. Een aantal gegevens zijn aangevuld vanuit de bevolkingsregisters en akten van de burgerlijke stand.

Rooie Marie

We wandelden vanaf het punt waar de Boslaan de Middellaan kruist verder het fietspad op. Mevrouw Taverne vertelde op dit kruispunt over de boerderijen die in haar jeugd aan de Middellaan stonden. Dat waren er vier rechts van het fietspad, één stond er direct naast. Aan de linkerkant stond ook een boerderij. Daar is inmiddels een nieuw huis gebouwd. Naast dat

ze niet alleen te danken aan haar achternaam, maar ook aan haar rode krullende haar. Ook op oudere leeftijd was ze nog een knappe verschijning. Haar man was veel ouder dan zij: toen ze trouwden was hij 45 jaar, en zij 24. Het echtpaar had 2 dochters en 2 zoons. "Rooie Marie was een beetje getikt", herinnert mevrouw Taverne zich, en vervolgt met een anekdote. Vroeger droegen de vrouwen een hoed naar

Door:
Janneke van den
Berg en Ineke
van Schuppen

Luchtfoto van de zuidoostkant van Veenendaal in de jaren '70, met in de cirkel het pad van Rooie Marie. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

de kerk. Een of twee keer per jaar kocht de moeder van mevrouw Taverne een nieuwe hoed ("als 't lijn kon"). Als ze die 's zondags droeg, stond Rooie Marie de volgende dag voor de deur om te vragen of ze de oude mocht hebben. Moeder stelde een ruil voor: de oude hoed tegen een paar notarisappels van de boom uit de boom van Rooie Marie. De volgende dag kreeg ze één appel, met een hap eruit.... Op onze vraag of Rooie Marie dan ook familie was

van de vroegere supermarkthouder De Rooi van de Groenelaan, volgt er snel een antwoord. "Ja hoor, de vader van Gert de Rooi van de supermarkt was een broer van de man van Rooie Marie".

huis begint nog een fietspad, en dat ligt precies op de plek van het 'pad van Rooie Marie', dat leidde naar het huis van Rooie Marie. Dat heeft ongeveer gestaan op de plek van de rotonde waar de Marterlaan, Floralaan, Bunzinglaan en Faunalaan bij elkaar komen. Rooie Marie heette in het echt Maria Drost, ze was getrouwd met Jacobus Albertus de Rooi. Haar bijnaam had

Het Grote en het Kleine Petenbosje

Naast het pad van Rooie Marie liep een oude sloot of wijk, die 's winters vol water stond en dan redelijk breed was. Daar heeft mevrouw Taverne als klein meisje op een paar doorloperijtjes leren schaatsen. Het huis van haar

ouders stond iets verderop. Het stond ook aan het pad, maar had een heel ander adres. Het huis van Rooie Marie had als adres Middelbuurt en later Middellaan. Uit oude papieren van de familie Blankenspoor blijkt dat hun huis eerst ook een adres in de Middelbuurt had, maar later aan de Brinkersteeg, terwijl het wel een heel stuk van de Brinkersteeg af lag. Met mevrouw Taverne-Blankenspoor liepen we een stukje verder en ze wist nog precies aan te wijzen waar haar huis heeft gestaan. Bij de brug over het water aan de Mina Krusemansingel stond ze stil. "Daar, ter hoogte van het derde of vierde gebouw, midden in het water, daar stond ons huis. Zie je die bomen daar, aan de andere

De Brinkersteeg eind jaren '70 (Foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

kant van het water, achter die andere appartementen? Die hoorden bij onze grond." Na haar huwelijk met Nicolaas Taverne bleef ze in het ouderlijk huis wonen. Na 61 jaar moest ze toch vertrekken, omdat de wijk Petenbos op deze plek gebouwd werd. Dat was voor haar en haar man een moeilijke periode. Ze hadden weinig tijd om te beslissen over het aanbod van de gemeente (vijf gulden per vierkante meter voor de grond), terwijl artsen dachten dat haar man leukemie had. En eigenlijk wilden ze helemaal niet weg. Maar het huis moest weg, dus het kon niet anders.

Het oude pad van Rooie Marie volgde voorbij haar huis een kronkelende route naar de Brinkersteeg en Cuneraweg. Het huidige fietspad naar het zuiden is juist kaarsrecht. Rechts daarvan lagen twee stukjes bos met de naam het Petenbos. Het eerste stukje liep ongeveer van de Floralaan naar het pad dwars over de speeltuin. Het was een gebied met erg natte grond, het bosje was dan ook aangelegd op hoge zandruggen. Deze waren zo hoog dat

de kinderen uit de buurt in de tussenliggende geulen verstoppertje konden spelen, in de winter stonden deze geulen onder water. Om het bosje, en eigenlijk om ieder erf in de buurt, stond eiken hakhout, dat gebruikt werd voor het aanmaken van de kachel. Het eerste en het tweede bosje werden gescheiden door een stuk heide, vanaf het huidige dwarspad in de speeltuin tot en met het water. Daarna begon een iets

De Cuneraweg met de toegangspoort van pension Bergzicht, ca. 1930 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Hotel-pension Berg en Bosch in 1939 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

groter stuk bos, dat ongeveer de oppervlakte van het huidige terrein van de scholen Mozaiek en De Burcht en de bijbehorende gymzaal besloeg. Beide bosjes zijn in de oorlog helemaal gekapt voor brandstof voor bewoners uit de omgeving. Na de oorlog kwamen de bomen niet meer terug, de Heidemij egaliseerde het terrein en het werd landbouwgrond.

Het terrein van vv Veenendaal en de pensions op de berg

Achter deze twee bosjes, bijna tegen de Cuneraweg aan, lag het veld van vv Veenendaal. Mevrouw Taverne had zich erover verbaasd dat

het in het artikel over de club stond dat dit aan de andere kant van de Cuneraweg was, op de plek van het latere zusterhuis van het Juliana-ziekenhuis. "Dat kon helemaal niet, dat was echt

vliegtuig laag overvliegen. Even verderop stortte het vliegtuig neer. Alle zeven inzittenden kwamen daarbij om. Op de plaats van de crash is tegenwoordig een monument.

De Boslaan gezien vanaf de Spoorlaan, 1954
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

een kuil." Via het zusterhuis komen we op de pensions in de omgeving. Het bekende ronde zusterhuis werd in 1967 of 1968 gebouwd, eerder woonden de verpleegsters in de oude villa Bergzicht. Ooit gerund door de zusters Hootsen als pension, vanaf 1946 een ziekenhuis, toen een zusterhuis en tenslotte is het gesloopt. Mevrouw Taverne is in de negentig, en we vragen ons af of ze het pension en de gezusters Hootsen nog gekend heeft. Ze weet ze zich nog prima te herinneren. Een van de zussen was getrouwd met een man met de naam Van Doorn, en ze stond erom bekend dat ze altijd zijn achternaam gebruikte om hem te commanderen: "Van Doorn, haal de was eens op." Veel had ze niet met hen te maken. "Je had daar niks te zoeken, het was natuurlijk wel een beetje op stand." De dames Hootsen gingen er nogal prat op dat ze een van de bekendste pensions in de omgeving hadden. Verder op de berg stond pension Berg en Bosch. Dat roept herinneringen op aan de oorlog. Tegen het einde van de oorlog is het pension afgebrand, en dat heeft ze met eigen ogen gezien vanaf hun huis. "In het donker was dat best een eng gezicht", vertelde ze. Ook zag ze een vliegtuig crashen op de Oude Veensegrindweg. Ze was 's nachts uit bed gegaan en zag het brandende

Op de weg terug naar de auto vertelt ze nog over de bouw van de huizen aan de Boslaan. Die zijn rond 1934 gebouwd en stonden er al toen zij voor het eerst naar school ging. Voor zover ze weet, zijn de huizen gebouwd voor fabrieksarbeiders van de Newo. Het gebeurde wel vaker, dat fabrieken huizen lieten bouwen voor hun eigen arbeiders. Zo bouwde de SKF in de jaren '50 in de buurt van

de Bergweg, en ook de D.S. van Schuppen had in die buurt een aantal huizen.

Mevrouw Taverne weet zich veel dingen nog haarfijn te herinneren. Terwijl ze op die zonnige middag daar op dat fietspad stond te vertellen, leek het af en toe of de huidige wijk vervaagde en we weer de oude huizen en bewoners bijna

Gezicht op Veenendaal vanaf de Oude Veensegrindweg, ca. 1960. Op dit gebied bevindt zich nu de wijk Petenbos. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

voor ons konden zien. We hopen met dit artikel recht te doen aan haar herinneringen, en ze vast te leggen voor toekomstige generaties.

Bronnen

Gesprek met mevrouw Taverne-Blankenspoor, 9 juni 2021
Archieven Gemeente Veenendaal 1811-1941, bevolkingsregisters en akten burgerlijke stand
Lokale krant *De Vallei*, 1950-1970

Uit het gemeentearchief

De vaste lezers zullen deze rubriek de afgelopen tijd een paar keer gemist hebben. Omdat het archief maandenlang gesloten was viel er ook weinig te vertellen. Gelukkig ziet de situatie er nu weer wat rooskleuriger uit.

Door:
Janneke van
den Berg-van
Wakeren

Op 7 juni mochten we na acht lange maanden de deuren weer openen. Het liep niet direct storm, maar toch hebben we al weer een aantal vaste bezoekers mogen begroeten. En voor het eerst sinds maart vorig jaar kwamen er ook weer scholieren op bezoek. Twee keer een klas voor een gezamenlijk project met het museum over de watersnood van 1855, en een klas die kwam kennis maken met het gemeentearchief. De kluis is dan altijd een belevenis, en soms

Kaart van het overstromingsgebied in de Gelderse Vallei in 1855 (Collectie HVOV)

stellen kinderen dan bijzondere vragen. Zo vroeg een meisje wat wij bewaard hebben uit de coronatijd. Mooi om te zien dat een meisje van 10 al snapt dat het belangrijk is om gebeurtenissen vast te leggen voor de toekomst! De kinderen leren tijdens zo'n les ook de eerste beginselen van archiefonderzoek. Bij de lessen

over de watersnood krijgen ze verschillende kaarten van Veenendaal uit verschillende periodes te zien met de vraag wat hetzelfde is en wat er veranderd is. Dat Veenendaal in al die jaren een stuk groter is geworden is dan nog niet zo moeilijk, maar zien ze ook dat het stratenpatroon rond het Zwaaipein nog grotendeels hetzelfde is als 400 jaar geleden? Of kunnen ze de locatie van hun school goed intekenen op een kopie van een oude kaart? De meeste indruk maakt een animatie van de overstroming, als ze zien dat het water vanuit de Rijn al binnen enkele uren Veenendaal bereikte. Al snel komen de gesprekken los. Waar zou je heen gaan bij een overstroming? Kan dat nog steeds? En zo komt dat stukje geschiedenis dan toch weer dichtbij.

De bibliotheek en volksuniversiteit organiseren al een aantal jaar een cursus stamboomonderzoek, dat altijd afgesloten wordt met een bezoek aan het gemeentearchief. Gelukkig was dat nu ook weer mogelijk, en de cursisten maakten kennis met alle bronnen die voor Veenendaal beschikbaar zijn, en leerden waar ze rekening moeten houden bij de zoektocht naar Veense voorouders (alleen de scheiding van Stichts en Gelders Veenendaal al zorgt vaak voor uitdagingen!)

Als de omstandigheden het toelaten, hopen we na de zomer weer de normale dienstverlening op te pakken, zonder beperkingen. Het afgelopen jaar zijn we meer aan de slag gegaan met "scanning on demand", waarbij we op verzoek archiefstukken digitaliseren en beschikbaar stellen aan bezoekers. Ook als deze periode voorbij is willen we hiermee doorgaan. Op dit moment zijn we bezig met de aanschaf van meer specialistische apparatuur, zodat we in de toekomst ook andere soorten archiefstukken kunnen digitaliseren, zoals grote formaten en ingebonden stukken. Met andere woorden: we proberen de dienstverlening aan onze klanten steeds verder te verbeteren.

Het slot “De Horst” tussen Veenendaal en Achterberg

Veenendaal heeft in de loop der jaren diverse historici gekend. Rik Valkenburg was er een van en ook Adriaan de Kleuver heeft op dit gebied zijn sporen verdiend. Maar laten we vooral de publicaties van David Philips niet vergeten. Hij schreef veel artikelen, niet alleen over Veenendaal maar ook over de omgeving.

Velen daarvan werden in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw gepubliceerd in Dagblad *De Vallei*. In *De Vallei* van 7 december 1962 en 4 januari 1963 besteedde hij uitgebreid aandacht aan het slot “De Horst”. Graag baseren wij ons verhaal op zijn artikel.

Onderwijzer David Philips (Collectie HVOV)

Bescherming

In de middeleeuwen werd het leven van de plattelandsbevolking in hoge mate beïnvloed door de feodale verhoudingen tussen adel en boerenstand. Het kasteel en zijn bewoners oefenden een belangrijke invloed uit op de levensomstandigheden van de dorpingen. In de Germaanse tijd was een aanzienlijk deel van de boerenstand vrij geweest, maar na 700

kwam hier verandering in. Vooral Karel de Grote bracht enorme gebieden onder zijn bestuur, die hij onder andere te leen gaf aan de hofadel, en aan de militaire adel. Ook schonk hij gronden aan kloosters. Veel gronden die bij vrije boeren in gebruik waren werden het eigendom van de vorst of diens dienstmannen en van de geestelijkheid. Dit proces werd tevens bevorderd door de invallen van de Noormannen. Door de onveilige situaties die daardoor ontstonden werden veel vrije boeren gedwongen hun eigendom aan de adel af staan om het als leen terug te ontvangen en zodoende verzekerd te zijn van bescherming.

Aan het hof van Karel de Grote, getekend door J.H. Isings (Publiek domein)

Meiers

Voor het bisdom Utrecht werd een van die Noormannentochten fataal. Het werd door de bewoners verlaten en deed de onvrijheid toenemen. De meeste boeren werden horigen. Zij hadden huis en land van de edelman in gebruik

Bewerkt door:
Ineke van
Schuppen

en mochten die niet verlaten. Als vergoeding brachten zij allerlei goederen op. Deze verplichtingen werden tinsen of tienden genoemd. Er bestonden allerlei vormen van horigheid en talloze manieren van dienstbaarheid. De opdrachten konden bestaan uit koren, zuivelproducten, vee enzovoort. Voor zover het de tienden betrof, werd een "pacht" van 10% niet als buitensporig hoog beschouwd. De inning werd gedaan door de zogenaamde meiers.

Machtsmisbruik

Het bleef meestal niet bij tinsen of tienden. Er bestonden talloze vormen van dienstbaarheid. Zo kon de horige boer worden opgeroepen tot vervulling van allerlei soorten diensten. Deze waren eindeloos gevarieerd: bewerking van grond, vervoer van materialen, vervoer van vee, visserij, onderhoud van wegen, turfsteken, enzovoort. In sommige gevallen mocht de edelman uit de nalatenschap van de horige het beste stuk opeisen. Voor een huwelijk had de horige de toestemming van de landheer nodig en verplicht gebruik van molen en brouwketel van de heer was vrij algemeen. De rechtspraak voor geringe vergrijpen berustte bij de edelman en dat kon makkelijk tot machtsmisbruik leiden, maar dat is heden ten dage niet anders. Het was daarom geen wonder dat in tijden van schaarste door misoogst de boeren in opstand kwamen. Deze uitbarstingen werden meestal bloedig onderdrukt. Het wekte dan ook geen verbazing dat graven van Holland als Willem de Goede en Floris V, die zich te weer stelden tegen de handelwijze van de adel, grote populariteit onder het landvolk genoten. Samenvattend kan men zeggen, dat in de vroege middeleeuwen de toestand van de boer gekenmerkt werd door dienstbaarheid. Neemt men ook de oorlogen in aanmerking, waarvan de boer altijd de dupe was, ziektes waarvoor geen geneesmiddelen bestonden en een snelle veroudering door het harde werken, dan kan men zich een denkbeeld vormen van het leven de middeleeuwse boer. Daartegenover stond dat zij zich, uitgezonderd in tijden dat de oogst mislukte, behoorlijk konden voeden. En hoe droevig dat ook was, de

hoge kindersterfte zorgde voor een natuurlijke selectie die het weerstandsvermogen gunstig beïnvloedde.

Het slot "De Horst", het enige dat verschillende eeuwen in Achterberg heeft gestaan, moest dus door zijn bewoners ook invloed hebben uitgeoefend op de omgeving. Het slot dankte zijn naam aan een horst (= hoogte), die zich vroeger op die plaats bevond. Niet alle gronden in Achterberg hoorden bij het slot. Andere heren, die hier niet woonden, oefenden hier wel macht uit. Het slot "De Horst" had evenwel een bijzondere betekenis. Ten eerste omdat het behoorde aan de bisschoppen van Utrecht en ten tweede omdat het een grensvesting was. Als zodanig was zijn betekenis ten dele gunstig en ten dele soms noodlottig voor de bewoners van zijn omgeving.

Slot de Horst, steendruk van P.W. de Weijer (Collectie Het Utrechts Archief, catalogusnummer 201431)

Vererving

Het slot werd gesticht door Godfried van Aarschot, heer van Rhenen. Wellicht was het toen nog een houten versterking, die binnen een gracht met palissaden was opgetrokken. Bij zijn overlijden erfden drie van zijn zonen bezittingen in Brabant. De overige bezittingen, waaronder het slot "De Horst" werden geërfd door zijn zonen Godfried, Hugo en zijn dochter Helwich. Dochter Helwich evenwel had haar erfdeel elders en toen Hugo zijn broer Godfried de bezitting Alborg schonk, werd hij de enige eigenaar van het slot. Kort daarna werd het slot door oorlogshandelingen verwoest. Daar Hugo

klaarblijkelijk niet bij machte was de schade te herstellen, gaf hij Godfried weer een aandeel in deze bezitting, zodat het herstel voor gezamenlijk rekening kon gebeuren. Hugo overleed kinderloos. Zijn weduwe eiste haar aandeel op, maar tegen een vergoeding van 100 marken zag zij daarvan af. Godfried, die intussen bisschop van Utrecht was geworden, was nu de enige eigenaar en zo kon hij in 1178 het slot bij testamentaire beschikking vermaken aan de kerk van Utrecht.

Bij deze erfenis hoorde wel een aantal bepalingen. Een daarvan was dat de broer van Godfried, Gerlacus, het slot in leen zou krijgen. Vervolgens zouden steeds diegenen, die als naaste verwanten konden worden beschouwd, de toekomstige leenmannen zijn. Als Gerlacus kinderloos zou overlijden, werden de zonen van zijn nicht Sofia van Rhenen de rechtmatige erfgenamen. Een belangrijke beslissing was ook dat het slot steeds ten dienste van de Utrechtse bisschoppen moest staan. De bisschoppen gebruikten het als buitenverblijf en als ze er vertoefden, werd de gehele geestelijke alsmede de wereldlijke organisatie vanuit Utrecht naar De Horst gebracht.

Toren

Het voornaamste deel van het gebouw was een toren, de zogenaamde voorburcht, die vooral in tijd van oorlog van groot belang was. De toren was uitzonderlijk stevig. In het slot bevonden zich een grote en een kleine zaal. Overigens waren de muren eenvoudig gewit en onder de toren bevond zich zoals te doen gebruikelijk de gevangenis. Er was één kamer speciaal bestemd voor de bisschop en ook was er een kapel voor godsdienstoefeningen aanwezig. Bisschop Jan van Arkel stichtte in de veertiende eeuw een kapittel in het kasteel. Er werden kanunniken en ander godsdienstig personeel aangesteld. In de stichtingsakte werd vastgelegd dat ook de priesters de taak opgelegd kregen om in geval van nood kasteel Ter Horst te verdedigen. De bezetting van het kasteel bestond meestal uit borchmannen, die namens de bisschop het kasteel beheerden en zo nodig verdedigden.

Beierse guldens

Het kasteel was omgeven door twee grachten en daarover lagen houten bruggen. Buiten de grachten lag een hof, de singel. Een oude rekening vermeldt: "Om die te spayen (spitten) en het oncrut te wijen (wieden), also dat ver-

bijsert (verwaarloosd) was, te samen v ½ b.g. (Beierse guldens). Er was stalling mogelijk voor 60 paarden ("der paerdenstalle gedect ter Horst met riet en lime (leem) van loen (loon) 2 b.g.) De gronden behorende bij het slot besloegen samen ongeveer 110 ha. Er liep een weg in noordwestelijke richting naar de venen. Dit was vermoedelijk de Weteringsteeg en de wetering zal wel gediend hebben voor turfvervoer. De commandant droeg de titel van kastelein. In later tijden waren het steeds de maarschalken van het Oversticht die dit ambt bekleden. Maar-

De plaats waar het slot stond rond 1730, getekend door L.P. Serrurier (Collectie Het Utrechts Archief, catalogusnummer 1433)

schalken waren te beschouwen als vertegenwoordigers van de bisschop, die belast waren met zaken van justitie en bestuur. Volgens de Landbrief van 1375 konden alleen Stichtse edelen als kastelein optreden. Een Landbrief kan men het beste vergelijken met een hedendaagse provinciale wet. Aan deze bepaling werd niet altijd de hand gehouden. In 1479 klaagden de Staten van Utrecht er bij bisschop David van Bourgondië over, dat Tijmen Herbert, de toenmalige kastelein, het ambt ten onrechte bekleedde. Herbert was een vreemdeling en bovendien een man van eenvoudige afkomst.

Taken

Wat waren de taken van de kastelein? Ten tijde van David van Bourgondië werden verschillende instructies daarvoor uitgevaardigd. De kastelein moest het kasteel bewaren "myt allen cleynoden, huysraet ende reetscop daerop wesende ende anders myt allen haeren toebehoeren". Hij had "in synen cost" een priester, een portier en

een wachter. De salarissen van de portier en de wachter kwamen voor zijn rekening. Daarvoor kreeg hij als tegemoetkoming de opbrengst van een aantal landerijen en “16 dachwerck torffs uut onsen veenen tot cynen brande”. Hij moest die turf zelf laten graven. Ook moest de kastelein een jager onderhouden. Er was een meute van drie windhonden en nog een aantal andere jachthonden. Voor het voeren kreeg hij het zogenaamde hondenkoren. Hij moest zorgen voor de levering van hooi. Omdat hij daarvan een gedeelte voor eigen gebruik mocht bestemmen, kan daar uit worden afgeleid dat hij ook vee hield. Als het hooien door wateroverlast niet mogelijk was, en dat kwam nogal eens voor in die tijd, kon hij deze verplichting afkopen. Het salaris ten tijde van David van Bourgondië bedroeg 100 Rijnse guldens. Als regel was de kastelein ook rechter of schout over het zogenaamde lage gerecht aan de Dijk. Hij en enige burens (in dit geval dienstmannen die in

De Rijnpoort te Rhenen door J.F. Christ, 1838 (Collectie Stads museum Rhenen)

of bij de burcht woonachtig waren) hadden voor bepaalde zaken gerechtelijke bevoegdheden. Na 1528 gingen deze bevoegdheden over op de schout in Rhenen.

Onder de kromstaf

De zorg voor het gebouw zelf was in die tijd opgedragen aan wat wij een architect zouden noemen. Deze moest tweemaal per jaar de bisschoppelijke sloten (De Horst, Wijk bij Duurstede, Ter Eem en Vreeland) inspecteren. De bisschoppen hebben vele malen voor langere of kortere tijd op De Horst geresideerd. Met enige verbeeldingskracht kan men zich indenken, dat

de aanwezigheid van de kerkvorst en landsheer steeds een gebeurtenis van belang was voor de bevolking. Ook kan het voor degenen die woonachtig waren in het betrekkelijk kleine gebied dat tot het slot behoorde een gevoel van zekerheid hebben gegeven. Het toenmalige gezegde “onder de kromstaf is het goed wonen” kan ook hier van toepassing zijn geweest, al zijn daar geen concrete voorbeelden van aan te wijzen.

De Horst gold als een voorpost voor het Graafschap Holland. Regelmatig waren Hollandse graven en de bisschoppen bezitters van het kasteel. Zowel Gelderse hertogen als de westerbuurlieden uit Holland probeerden telkens weer vaste voet op De Horst te krijgen. Onder hen bevond zich ook Floris V en zelfs de Van Amstels lieten niet na het slot onder beheer te krijgen. Naast het woonslot was het voor de bisschoppen ook vaak een gevangenis voor belangrijke personen. De opvolger van Godfried, Boudewijn II (bisschop tussen 1178 en 1196) zette er de broer van Rudolf van Coevorden gevangen, maar deze wist met hulp van zijn geliefde te ontsnappen.

De tijden veranderden: wat in de twaalfde eeuw een sterk kasteel was, werd na de uitvinding van het buskruit een vrijwel onverdedigbare vesting. Het slot was beurtelings in handen van dan weer de Geldersen en dan weer de Stichtsen. Toen in de 16^e eeuw de Habsburgers het hertogdom Gelre overnamen, had hertog Karel zich reeds van De Horst ontdaan door het slot te veroveren en het kasteel te verwoesten. Het slot werd omstreeks 1528 gesloopt en de tufstenen verkocht om er in Utrecht kasteel Vredenburg mee op te bouwen en om de muren van de stad Rhenen ermee te restaureren. De opbrengst was f 10.000,-- , voor die tijd een enorm bedrag, waaruit wel blijkt hoe groot het slot was.

Het kasteelterrein is nu weiland. Jammer genoeg is de oorspronkelijke hoogte waarop het kasteel gestaan heeft, niet meer herkenbaar. Ondergronds zijn nog wel de funderingen aanwezig. Eind 1942 is de veelhoekige fundering (ongeveer 42x58 meter) aangetroffen in het terrein bij de Cuneraweg en Dijk in Achterberg. Uit de vondst van veel tufsteengruis kan worden afgeleid dat hier de grote hoofdtoren moet hebben gestaan.

Bronnen

Dagblad *De Vallei* van 7 december 1962 en 4 januari 1963
www.oudrhenen.nl
www.absolutefacts.nl

Krasnapolsky

We hebben al eens eerder herinneringen van Evert Brouwer gepubliceerd in Oud Veenendaal. Evert begon als loopjongen bij Ritmeester en bracht het uiteindelijk tot bedrijfsleider in het filiaal Rijckevorsel in België. Veel van zijn herinneringen stelde hij op schrift en we laten u graag nog eens meegenieten van zijn humor.

Tijdens de directie van de heren Frans en Henk van Schuppen was het een vaste traditie dat eens per jaar een bindings- of zo u wilt een ontmoetingsdag plaats vond tussen het kaderpersoneel van de Ritmeesterbedrijven. Op zo'n dag had men ruimschoots de gelegenheid oneffenheden die door het jaar heen waren ontstaan, weer glad te strijken en nieuwe ideeën te ontplooiën. Ergens in den lande werden we in de boot gedaan en voeren we "ins blaue hinein". Er was een natje en een droogje aan boord, zodat niemand honger of dorst behoefde te lijden en de stemming werd naarmate de dag vorderde - mede door het natje - opgewekter.

mij de eerste maal in mijn leven dat ik een dergelijke massale eetpartij meemaakte. Wat mijn verwondering opwekte was dat men veel te veel messen, vorken en lepels rond het bord had liggen en ook de hoeveelheid glaswerk vond ik aan de ruime kant. Maar, zo veronderstelde ik, dat zou men nog wel komen ophalen voor we zouden beginnen.

Paardenvlees

Het was aangenaam met goede collega's samen aan tafel te zitten. Er was slechts één kleine dissonant: de baas van de bosjeszaal vond dat hij dichterbij de directietafel geplaatst

Door:
Evert Brouwer

's Avonds werd de dag gewoonlijk besloten met een diner. Ditmaal vond de debarkatie plaats in Amsterdam achter het Centraal Station, waar een bus gereed stond die ons naar hotel Krasnapolsky bracht.

Gracia

Bij de receptie stond op de balie een sigarenkist "Ritmeester Gracia". Meneer Henk vond dat zeer attent, pakte trots de mooie kist, opende hem en wat lagen er in? Willem II sigaren! Door het optreden van meneer Frans ging het diner door, maar het scheelde heel erg weinig of de kok van Krasnapolsky had voor 70 man teveel gekookt. Het diner vond plaats in de wintertuin van Krasnapolsky en de hele entourage maakte op mij een overweldigende indruk. Het was voor

Het Ritmeesterfiliaal in Rijckevorsel, België
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

had moeten worden. Er werd een voorgerecht geserveerd, waarvan ik slechts weinig herkende. Op het menu stond "hors-d'oeuvre" en de baas van de bosjeszaal, die beneden zijn stand zat, wist te vertellen dat "horse" paard betekende en dat er dus wel paardenvlees in verwerkt zou zijn. Deze man wist veel en hij sprak steeds over zijn auto. Dat was echter maar een kleintje, want zijn vrouw wist zich amper tussen stoelleuning en dashboard te persen. "Hij liep ermee", zo zei hij, "bij garage Van Wijk en hij kreeg daar goede "servieze". Ik dacht: hij is zeker te gierig om benzine te kopen dat hij er mee gaat lopen en wat die servieze

betreft, dat trok ik erg in twijfel. Ik was ook wel eens bij die garage geweest, had er mijn fietsband opgepompt, maar ik had er geen porselein of aardewerk ontvangen, nog geen eierdopie.

Bedanken

De personeelschef kwam naar mij toe en wenkte mij. “Kom eens, zeg, wil jij na afloop van het diner de directie namens ons allen bedanken?” Ik schrok mij wezenloos en adviseerde hem een ander te zoeken. “Er is niemand die het wil doen, ik kondig jou straks aan.” Vanaf dat moment had de rest van mijn soep de smaak van natgeregend karton. Ik was volledig

Hotel Krasnapolsky in Amsterdam in 1956 (Foto Harry Pot/Anefo, collectie Nationaal Archief)

in paniek, daar ging mijn diner waarop ik mij wekenlang had verheugd. Toen de soepborden werden afgenomen, haastte ik mij naar de toiletten, ging in eenzame afzondering en trachtte op de achterkant van een sigarendoos enige zinnige regels te formeren. Ik kreeg geen regel op de doos en stapte moedeloos met de sigarendoos in mijn hand uit wat men op stations in die tijd de retirade noemde.

“Wat doe jij hier?” Ik keerde mij om en daar stond meneer Frans, in zijn linkerhand een sigarendoos en in zijn rechterhand een pen. Een schallende lach en dan: “Moet jij soms

ook bedanken?” Vertwijfeld antwoordde ik: “Ja.” “Nou ik ben ook op zoek naar een paar kwinkslagen, maar kom, laten we ons maar weer bij de meute voegen.” De tafels werden vol gezet met de heerlijkste etenswaren, maar ik had helemaal geen smaak meer. Mijn mond was zo droog als een Verkadebiscuit, waarvan de consumptiedatum al jaren verstreken was. Ik kreeg een slimme ingeving: als ik nu reeds bedankte zou wellicht de rest van de maaltijd weer beter gaan smaken. Alvorens wij begonnen, had de personeelschef “even stilte alstublieft” gevraagd en om aandacht te krijgen met zijn mes tegen zijn glas getikt. Met alle geestkracht die in mij was ging ik recht staan, waarop iemand vroeg: “Moet je nou alweer naar de W.C.?” Ik negeerde deze zinsnede volledig, sloeg met mijn mes tegen een glas dat in de buurt stond en hoopte van harte dat het niet in scherven uiteen zou vallen.

Applaus

Zeventig paar ogen keken mij onbegrijpend aan en er volgde een ijzige stilte. De bedrijfsleider die aan de directietafel mocht aanzitten, keek hulpzoekend in het rond met een gezicht alsof hij in Keulen een onweersbui zat te beluisteren. “Dames en heren”, wrong ik uit mijn droge keel en realiseerde mij dan dat het gezelschap louter uit leden van het sterke geslacht bestond. “Directie en heren”, herstelde ik mij fluks, “men heeft mij verzocht u te danken voor deze heerlijke maaltijd, maar ik weet niet wat ik zeggen moet. Ik heb er geen woorden voor. Het grijpt mij naar de keel. Normaal heb ik een goede smaak, maar de soep niet en ook het voorgerecht met het paardenvlees smaakte mij niet, maar dat ligt aan mij. Ik heb nog nooit gesproken..... in het openbaar. Het is daarom dat ik nu alvast maar bedank, misschien dat de rest mij dan zal smaken.” Er volgde een ovationeel applaus waarvan ik niets begreep, maar gesteund door het instemmend gemompel ging ik nog even in deze trant door en toen ik mijn plaats weer innam was bravogeroep mijn deel. Later kwam de gérant vragen wie mijn tekstschrijver was. In de loop van de tijden heb ik bemerkt dat zogenaamde humoristen bewust zich dom opstellen, de underdog spelen waarbij de toehoorders onbewust het blijde gevoel krijgen: zó dom ben ik niet en dan spontaan hun blijdschap hierover uiten in een applaus. Mijn spreektrant was niet gestoeld op deze psychologische bespiegeling. Ik was gewoon niet wijzer, dus de blijdschap van het publiek was terecht!

Verdreven van huis en haard

Recent dook in Amsterdam een document op dat nieuw licht werpt op het ontbreken van het doopboek van Veenendaal vóór 1672. We bekijken deze kwestie aan de hand van het verhaal van Roelof van Hardeveld.

Het zijn roerige tijden in 1672, oorlogsgevaar dreigt, het leger moet opgevoerd worden. De beschikbare mannen in de leeftijd van 18 tot 60 jaar moeten zich melden in Rhenen. Ze dienen op te geven welk gevechtswapen zij in bezit hebben en de staat van het wapen. De namen worden per dorp en buurt genoteerd ook in Veenendaal.

Lodewijk IV trekt bij het Tolhuis bij Lobith de Rijn over op 12 juni 1672, geschilderd door Adam Frans van der Meulen (Collectie Rijksmuseum Amsterdam)

Op bevel van de Staten van Utrecht moeten op zaterdag 30 april 1672 alle 228 mannen uit Veenendaal gemonsterd worden en er wordt uitvoerig aangetekend wie de weerbare mannen zijn en of ze geschikt zijn om krijgs-handelingen uit te voeren.

Zo weten we dat Thonis de Breuren pieckenier is en geen tekortkomingen heeft. Hessel Kleuver absent en oud is en Reijnier Groenveld een pieck en rappier met een draagband heeft. Cornelis Rosch wordt te oud bevonden omdat hij over de 60 jaar is. Jacobus van Holten is als musquettier klaar en Jan Morren is onvoorberaid. Oude en zieke personen zijn uitgezonderd van de monsterring als ze een schriftelijke verklaring overleggen. Elie Kluyth voert wel erg veel argumenten aan waarom hij niet aanwezig kan zijn bij de keuring in Rhenen. Hij moet de 29^e april aanwezig zijn bij zijn proces voor het Hof van Utrecht, zijn dochter in Culenborg is ernstig ziek, verder heeft hij een lamme arm waardoor

hij geen geweer kan richten en bovendien is hij al 64 jaar oud.

De provincie Utrecht moet manschappen leveren voor de verdediging van de Rijn- en IJssellinie, het is niet bekend of de mannen ook betrokken zijn bij de gevechtshandelingen of alleen de opdracht hebben om het eigen dorp en de omgeving te beschermen. In de bewaard gebleven lijsten lezen we dat Mennisten, doopsgezinde christenen, worden vrijgesteld van de verplichting zich te melden omdat ze het dragen van wapens afwijzen. In Veenendaal woont in die tijd een grote groep Mennisten, hun namen staan wel genoteerd.

Gezicht op Veenendaal, getekend door Cornelis Pronk ca. 1750 (Collectie Museum Veenendaal)

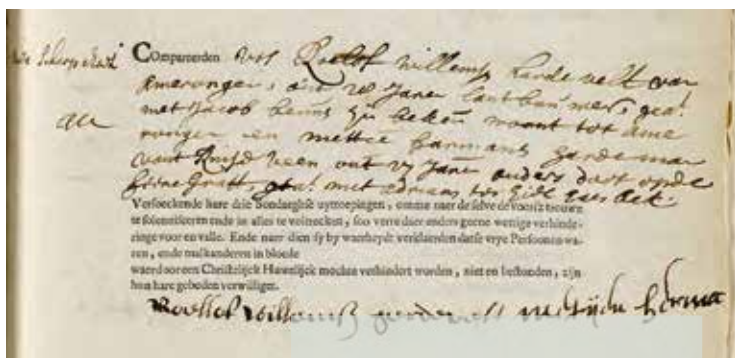
De Nederlandse Republiek heeft het bij tijd en wijle zwaar te verduren door de invasie van de Franse troepen. De Fransen zijn echter niet te stoppen ondanks de verdediging van de opgeroepen mannen en een zware oorlog volgt. Via Keulen rukken de troepen in juni 1672 op langs de Rijn en zo werden Gelderland, Utrecht en Overijssel volledig bezet.

Rampspoed in Veenendaal

De Fransen slaan ook in Veenendaal aan het plunderen en roven. Huizen worden in brand gestoken soms met bewoners en al. Mensen raken hun toch al schamele bezittingen kwijt. Ook de Oude Kerk wordt niet ontzien, het doopboek wordt door de vijand vernield en ondanks

Door:
Corrie
van Silfhout

de vele branden in het dorp probeert dominee Brinkhuijs de inwoners en gemeenteleden een hart onder de riem te steken. Zo goed en zo kwaad als hij kan gaan de preken door "in

Aantekening van het afkondigen van de geboorte voor het huwelijk van Roelof en Jannetje, 1670 (Collectie Stadsarchief Amsterdam)

dien droevighsten en verwersten tijt des oorloghs dat dominee Brinkhuijs predicte door alle die vlammen des oorloghs". De administratie van de diaconie is een puinhoop. De diakenen zijn het overzicht kwijt van de inkomsten en uitgaven en wie van de armen ondersteuning ontvangen. De jaarlijkse rekening in het jaar 1672, waarvoor diaken Barent Anthonisen verantwoordelijk is, kan niet opgemaakt worden omdat de diaken overlijdt voordat verantwoording over de administratie is afgelegd. Veel mensen overlijden en andere inwoners van Veenendaal zien geen toekomst meer in dit gebied dat als armoedig bekend staat en nu extra zwaar geraakt is.

Roelof Willems van Hardeveld, geboren aan de Groep en gedoopt in Scherpenzeel op 29 januari 1643, gaat in ondertrouw op 15 mei 1670 in Amsterdam met Metje Harmans Hardeman. De kerkelijke bevestiging vindt plaats in Scherpenzeel op 15 mei 1670. Roelof, landbouwer, jongeman van 28 jaar, is afkomstig uit de buurtschap de Groep, gemeente Amerongen en Metje, jonge dochter is 27 jaar oud, afkomstig van het Reense Veen, oftewel Veenendaal. In de ondertrouwakte lezen we dat haar ouders al overleden zijn.

Het echtpaar van Hardeveld woont na hun huwelijk in Veenendaal en hun oudste zoon Harmen wordt omstreeks december 1671 in het Veen geboren. Door de oorlogshandelingen, plundering en branden in Veenendaal ontvlucht het gezin de Rhenense Venen. Met de schamele bezittingen die het echtpaar heeft, vertrekken ze weer terug naar Amsterdam waar ze voor hun huwelijk ook al woonden om een beter bestaan op te bouwen.

Dominee Brinkhuijs verklaart later dat ze "door den Fransen oorlogh van alles ontbloedt naer Amsterdam vertrocken sijn". De attestatie, een getuigenverklaring die de notaris in Amsterdam opmaakt, meldt dat Roelof Willemsen Hardeveld genoemd wordt en dat het echtpaar "eertijts gewoond hebbende tot Venendael uit Rinse veen, booven Amesvoort".

Boedelbeschrijving van Roelof Willems Hardeveld en Metje Harmans Hardeman, 4 maart 1688 (Collectie Stadsarchief Amsterdam)

In Amsterdam worden nog twee dochters en een zoon geboren. Judickje wordt gedoopt op 28 november 1677, Jannetje op 14 december

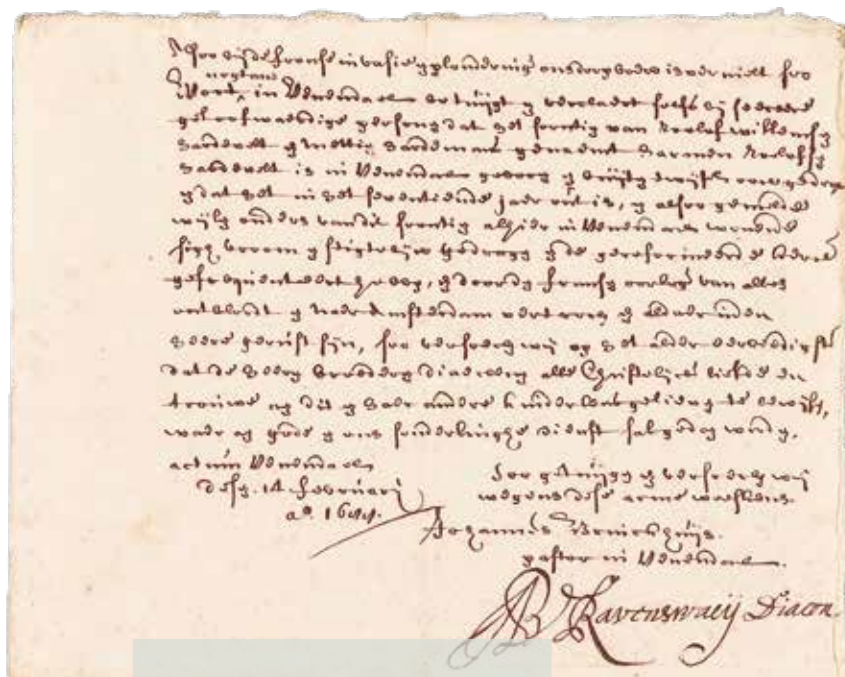
1681 en een zoon Roelof op 7 mei 1684, maar hij overlijdt jong. Als de vader van het gezin begraven wordt op het Sint Anthonis Kerkhof op 3 februari 1684 woont het gezin aan de Grote Oostenbruchstraat nummer 2 in Amsterdam. Metje blijft achter met drie kinderen, ze wonen in de kelder onder Gerrit Sackie. Ze probeert de kost te verdienen met wat naaiwerk en heeft een lintwinkeltje met garen en linnen, tevens beschikt ze over een toonbankschaal. Haar zoon Harmen krijgt een opleiding tot timmerman en hij wordt door zijn moeder voor twee jaar uitbesteed. Het eerste jaar krijgt hij 6 stuivers per week en het tweede jaar 12 stuivers per week. De dochters gaan naar school waarvoor ze een schoolgeld betaalt van 24 stuivers voor een kwartaal. Het is eind 1687 wanneer ook Metje ziek wordt en ze verzorgd wordt door Trijn Gerrits. Metje wordt ook begraven op het Sint Anthonis Kerkhof op 17 februari 1688 in Amsterdam.

Metje Willems heeft drie maanden ondersteuning ontvangen van de diaconie, met een totaal bedrag van 135 gulden en 12 stuivers. De waarde van de totale boedel bedraagt 107 gulden en aan schuld in de boedel zijn 86 gulden, 12 stuivers en 8 penningen aanwezig. Trijn blijft nog even op de kinderen passen en alles bij elkaar heeft ze vier weken voor het gezin gezorgd. Er moet een oplossing gevonden worden voor de jonge weeskinderen en de burendienen een verzoek in tot plaatsing van de kinderen in het Diaconieweeshuis omdat er geen familieleden zijn die voor de wezen kunnen zorgen. Bij plaatsing moet voldoen worden aan voorwaarden en in principe worden alleen kinderen opgenomen van lidmaten van de Hervormde Gemeente. Documenten worden aangeleverd waaruit blijkt wie de ouders zijn, waar ze getrouwd zijn, of ze als lidmaat ingeschreven zijn, doopbewijzen van de kinderen en of er een bewijs van begraven is van de ouders. Tijdens de vergadering worden alle gegevens van de ouders en de kinderen doorgenomen evenals een overzicht van de bezittingen en de schulden. Het doopbewijs van Harmen ontbreekt omdat het doopboek door de Franse invasie vernield is. Geloofwaardige personen verklaren dat hij in Veenendaal geboren en gedoopt is en dat de ouders "sigh vroom en stigtelijck gedragen hebben".

Er volgt een goedkeuring, de oudste zoon Harmen mag in de leer als timmerman en de twee meisjes krijgen toestemming om

geplaatst te worden in het Diaconieweeshuis. Harmen heeft schrijven geleerd en blijft na zijn ambachtsopleiding timmerman van beroep, dat lezen we als hij gaat trouwen in 1696 in Amsterdam.

Dominee Brinkhuijs begint in 1674 met een nieuw doopboek en nu is wel duidelijk wat de reden is.

Verklaring dat Harmen Roelofs Hardeveld in Veenendaal is gedoopt, 1688. De verklaring begint met de woorden: "Alsoo bij de franse invasie en plundering ons doopboek is vermist..." (Collectie Stadsarchief Amsterdam)

Archieven:

Het Geldersarchief, DTB trouwen Scherpenzeel, toegang 0176, inventarisnummer 1416.

Gemeentearchief Veenendaal, Inventaris van de archieven der Hervormde Gemeente te Veenendaal, inventarisnummer 140 diaconierekeningen 1669-1686.

Gemeentearchief Veenendaal, Archief van het Veenraadschap der Geldersche en

Stichtse Veenen te Veenendaal, toegang 5, Bemoeiingen met de kerkelijke aangelegenheden, inventarisnummer 452 kerkmeestersrekeningen 1672-1673.

Regionaal Archief Zuid Utrecht, Stadsbestuur Rhenen 1337-1851 toegang 152, inventarisnummer 3, Monsterrollen, folio 48 en verder.

Stadsarchief Amsterdam, boedelpapieren, archiefnummer 446, inventarisnummer 486 (490-491).

Stadsarchief Amsterdam, DTB ondertrouwen archiefnummer 5001, inventarisnummer 494.

Stadsarchief Amsterdam, DTB begraven archiefnummer 5001, inventarisnummer 1195.

Stadsarchief Amsterdam, DTB dopen archiefnummer 5001, inventarisnummer 87 en 88.

Vereniging Oud-Scherpenzeel, Genealogie Hardeveld.

Boek:

Manen D. van, *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse*, p. 170

Van thuis in Spanje naar La Casa in Veenendaal

Veenendaal kent een gemeenschap van Spanjaarden die hier ooit als gastarbeider zijn neergestreken. Dit artikel gaat over de redenen voor hun komst en over de politieke en culturele moeilijkheden die ze soms tegenkwamen.

Door:
Wouter Berkhof
-van Amerongen

Veenendaal is een divers dorp met inwoners die van over de hele wereld afkomstig zijn. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek hadden in 2020 12.371 mensen in Veenendaal een migratieachtergrond. Dat betekent dat zo'n 19% van de Veenendalers ófwel zelf in het buitenland geboren is, ófwel één ouder heeft die in het buitenland geboren is. Van die 19%

migratie naar Nederland in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw. In die decennia was de economische situatie in Spanje voor veel mensen niet al te rooskleurig. Andere Europese landen waren na de Tweede Wereldoorlog in rap tempo geïndustrialiseerd, maar in Spanje bleef de grootste rol in de economie weggelegd voor weinig innovatieve landbouwbedrijven.

is een groot deel afkomstig uit Marokko, Turkije of Indonesië. In dit artikel gaat het echter over een kleinere groep waarvan de wortels ergens anders ter wereld liggen, namelijk: Veenendalers van Spaanse komaf.

Spaanse migratie naar Nederland

Het bestaan van deze groep Veenendalers is mede te danken aan een periode van Spaanse

Spanjaarden die werkzaam waren bij de SKF (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Daarnaast was het leven voor de gewone Spanjaard in de jaren '50 een stuk duurder dan pak hem beet twintig jaar eerder. De prijzen voor vlees, brood en aardappels waren de pan uit gerezen: vlees was tien maal zo duur, brood

twalf maal en aardappels zelfs 18 maal. Dit alles deed veel Spaanse mannen – in eerste instantie waren het vaak alleen de mannen – besluiten om hun heil te zoeken in het buitenland, waaronder Nederland. Het idee was dat ze een paar jaar in Nederland zouden werken, om vervolgens met hun gespaarde geld terug te keren naar hun gezin in Spanje. Daar zouden ze dan een beter bestaan op kunnen bouwen en, bijvoorbeeld, een woning kunnen kopen. Voor sommige Spaanse gastarbeiders is dit plan inderdaad werkelijkheid geworden; zij keerden na een paar jaar weer terug naar Spanje. Maar anderen bleven in Nederland en lieten vrouw en kinderen later overkomen om hier hun leven als gezin voort te zetten. Óf ze ontmoetten een Nederlandse partner, wat maakte dat ze ook hier wilden blijven.

De werving van Spaanse gastarbeiders door Nederland werd in 1961 officieel gemaakt, toen de Nederlandse en Spaanse regering een wervingsverdrag voor arbeidskrachten sloten. Daarbij wees de Spaanse regering gebieden aan waar Nederland mocht werven en konden Nederlandse bedrijven bij de regering een bepaalde hoeveelheid arbeidskrachten aanvragen. In het verdrag was afgesproken dat alléén ongeschoolde arbeiders tussen de 21 en de 35 jaar, en geschoolde arbeiders tussen de 18 en de 45 jaar in aanmerking kwamen voor een vertrek naar Nederland. Eenmaal geworven kregen die arbeidskrachten een paspoort en betaalden de Nederlandse werkgevers de reis. Uit documentatie van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam blijkt onder meer dat de VSW in 1962 op deze manier 34 Spanjaarden wist te werven om in het bedrijf te komen werken. Maar ook bij, onder andere, de Ritmeester en de SKF kwamen Spaanse gastarbeiders te werken.

De situatie in Spanje

Economische redenen vormden de hoofdoorzaak voor de Spaanse trek naar Nederland. Maar de politieke situatie in Spanje in de jaren '50 en '60 kan niet buiten beschouwing worden gelaten. Het land werd met dictatoriale hand geleid door een regime onder leiding van generaal Francisco Franco. Hij was aan de macht gekomen na de bloedige Spaanse burgeroorlog (1936-1939) tussen een coalitie van links-republikeinse groeperingen enerzijds en een samenwerkingsverband tussen nationalistische, fascistische en conservatieve

groeperingen anderzijds. Die laatste partij won en vanaf dat moment was Franco tot aan zijn dood in 1975 de leider van Spanje.

Franco regeerde Spanje gedurende die periode met harde hand, waarbij vooral politieke tegenstanders uit socialistische en liberale hoek het zeer zwaar te verduren kregen. Vakbonden zoals de UGT en socialistische politieke partijen zoals de PSOE werden verboden en veel van hun leden vluchtten naar het buitenland, waar ze hun activiteiten in ballingschap voortzetten. Ook in Veenendaal, zoals we zullen zien.

Ontmoetingshuis La Casa waar de Spaanse gastarbeiders elkaar ontmoetten (Foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Het leven van Spaanse arbeiders in Veenendaal

Voor de Spaanse arbeiders die naar Veenendaal kwamen, doemden twee problemen op wat betreft het leven in Nederland: het vinden van een woning en het leren van de taal. Dat eerste was natuurlijk vervelend, want juist het gebrek

aan woonruimte was één van de redenen geweest om naar Nederland te komen. Aan de andere kant was het ook weer niet zo'n ramp: de tijdelijke aard van het verblijf alhier (tenminste, dat was de bedoeling) maakte dat tijdelijke woonruimte in pensions en bij families ook tot de mogelijkheden behoorden.

Wat dat betreft was het niet leren van de Nederlandse taal in principe ook niet zo'n

Interieur van ontmoetingshuis La Casa
(Foto Cord Otting, collectie Gemeente-
archief Veenendaal)

groot probleem. Veenendaalse bedrijven huurden tolken in om de communicatie met hun Spaanse werknemers soepel te laten verlopen, waardoor die ook niet meer de noodzaak voelden om de Nederlandse taal te leren. Ook werden cursussen in het Spaans aangeboden. Achteraf gezien had deze gastvrijheid nadelige gevolgen voor die arbeiders die zich toch permanent in Veenendaal (of elders in Nederland) vestigden. Doordat ze in het Spaans bediend werden, werd de Nederlandse taal later een barrière in het dagelijks verkeer.

Een andere plek waar de Spanjaarden in Veenendaal naar hartenlust in het Spaans konden converseren was La Casa, een soort inloophuis. Opgericht begin jaren '70 was dit een plek waar de Spaanse Veenendalers hun landgenoten konden ontmoeten en waar allerlei culturele activiteiten werden georganiseerd. Sommige daarvan waren gericht op de integratie in Nederland, denk aan taalcursussen en informatiebijeenkomsten over de Nederlandse cultuur. Andere waren er meer op gericht om de band met Spanje niet te verliezen. Dit gebeurde

onder andere door debatavonden over de situatie in Spanje en door de mogelijkheid om Spaanse lectuur te lezen in de Casa. Dat laatste zou ervoor zorgen dat de Veenendaalse Casa in 1971 nieuws werd in de landelijke dagbladen, wat uiteindelijk zelfs leidde tot Kamervragen.

Spaanse censuur in een Nederlandse instelling?

De Spaans-Nederlandse betrekkingen na de Tweede Wereldoorlog hadden altijd iets ongemakkelijks gehad. Hoe moest Nederland zich opstellen tegenover een autoritair regime? En paste het wel om zaken te doen met het land, zoals met het wervingsverdrag in 1961 was gedaan? Met name vanuit linkse hoek, vertegenwoordigd door de PvdA en de CPN, werden er voortdurend kritische vragen gesteld aan de Nederlandse regering met betrekking tot haar houding richting het Spanje van Franco.

In de Veense gemeenteraad was het dan ook PvdA-raadslid Van Hal die begin 1972 het college verzocht om La Casa in Veenendaal te gaan voorzien van niet-Franco-gezinde lectuur. Tot dan toe waren in La Casa alleen kranten en tijdschriften te lezen die niet kritisch schreven over het bewind in Spanje. Volgens De Volkskrant verklaarde dit ook de geringe belangstelling van de Spanjaarden voor La Casa: ze voelden zich simpelweg niet vrij in het inloophuis, of sterker nog, ze voelden zich bespioneerd.

De gemeenteraad steunde het verzoek van Van Hal en liet het bestuur van La Casa een inventarisatie maken van bladen die zouden kunnen worden toegevoegd aan de leestafel aldaar. Nadat dat gebeurd was gaf de gemeente raad toestemming om abonnementen op die bladen te bekostigen en stelde ze daarvoor een bedrag van 500 gulden ter beschikking. 'Eind goed, al goed', zou je zeggen.

Maar de hele gang van zaken was ook de Spaanse ambassadeur in Nederland ter ore gekomen. Die las het artikel uit De Volkskrant waarin de Veense situatie werd besproken en was nogal ontstemd dat daarin werd geïnsinueerd dat er sprake zou zijn van spionage in La Casa. Daarop verzocht hij de Nederlandse regering om verhaal te halen bij het college van Veenendaal, wat de toenmalige ministers Geertsema (Binnenlandse Zaken) en Schmelzer (Buitenlandse Zaken) ook deden.

Dit alles maakte dat de kwestie nog hoger opliep, want PvdA-Kamerleden Vredeling en

Wieldraaijer riepen de ministers op het matje met een aantal kritische Kamervragen. Die kwamen kort gezegd hier op neer: hoe haalden die twee ministers het in hun hoofd om zich voor het karretje te laten spannen van een Spaans dictatoriaal regime om de democratisch gekozen gemeenteraad van Veenendaal op het matje te roepen?! De regering verdedigde zich met de stelling dat ze 'slechts' informatie had opgevraagd en verder het besluit van de gemeente Veenendaal respecteerde.

stierf en Spanje weer een democratie werd, organiseerde de voorheen verboden socialistische vakbond UGT haar eerste congres op Spaanse bodem sinds lange tijd. Daarbij waren ook delegaties van Spaanse gastarbeiders uit heel Europa aanwezig. Overal stonden op tafels bordjes met de plaats waar de delegaties vandaan kwamen: Lüzern, Düsseldorf, Carcasonne. En ja, tussen al die wereldsteden stond er ook een tafel die toebehoorde aan de delegatie 'Veenendaal'.

Opening van La Casa del Pueblo in aanwezigheid van enkele vertegenwoordigers van de gemeente (Collectie Exprès Español)

De animo voor de nieuwe Spaanse lectuur in La Casa was overigens niet bijster hoog, aangezien velen zich toch niet veilig voelden om daar anti-Franco bladen te lezen. Dat leidde uiteindelijk tot de oprichting van een tweede, onafhankelijke Casa in Veenendaal: La Casa del Pueblo (Het huis van het volk).

Tot slot

Deze kwestie maakt duidelijk dat politiek en economie niet los van elkaar gezien kunnen worden, als we kijken naar de positie van Spaanse gastarbeiders in Veenendaal (en elders in Nederland). Enerzijds was er écht een groep die puur om economische redenen hierheen was gekomen, anderzijds waren er écht wel Spanjaarden die zich ook vanwege de politiek hier vestigden. Die laatste groep organiseerde zich ook. Toen Franco in 1975

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek.
 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie Spaanse Gastarbeiders in Nederland.
 Sima Lieberman, *Growth and Crisis in the Spanish Economy, 1940-93*.
 Sjoerd Klaas Olfers, 'Arbeidsmigrant of vluchteling? Achtergronden van de Spaanse migratie naar Nederland, 1960-1980'.
 Mariluz Prat Luegno, *Een halve eeuw Spaanse migratie in Nederland*.
Trouw, 19 februari 1972.
 Marit Staal, 'Spaanse Arbeidsmigratie'.
NRC Handelsblad, 16 april 1976.
 Vijfhuizenmigratie.nl, 'Gastarbeiders uit Spanje'.
De Volkskrant, 15 januari 1972.
 Wetten.overheid.nl, 'Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Spaanse Staat inzake migratie, [...] en tewerkstelling van Spaanse arbeiders in Nederland, Madrid, 08-04-1961'.

Het laatste woord

Als u dit leest is de vakantieperiode alweer grotendeels achter de rug. Natuurlijk hopen wij dat u allemaal een fijne vakantie hebt gehad.

Door:
Het bestuur

Voor velen van ons zal dat in eigen land zijn geweest, omdat reizen naar het buitenland dit jaar een stuk moeilijker ging. Landen die geheel gesloten waren voor het toerisme, andere landen waar je alleen naar toe mocht als je was ingeënt en bij weer andere landen moest je in quarantaine als je weer terug was in ons landje. Maar zoals al gezegd kozen velen er op voorhand voor om in eigen land te blijven. Dat

Kerkje in de Zandstraat dat nu geres-
taureerd gaat worden (Collectie HVOV)

zal vast geen verkeerde keuze zijn geweest want in ons eigen landje zijn er nog heel veel mooi plekken te ontdekken is onze ervaring.

En al die maatregelen zijn een gevolg van het coronavirus dat maar niet weg te krijgen is. Soms gaat het gelukkig weer wat beter maar dan plotseling gaat het ineens weer een stuk slechter met het aantal besmettingen en worden er weer strengere maatregelen door-gevoerd. Ook aan onze vereniging gaan die strengere maatregelen niet voorbij. Al bijna

1,5 jaar konden we geen ledenbijeenkomsten organiseren vanwege het beperkte aantal bezoekers dat maar mag worden toegelaten. Bij de huidige situatie heeft het bestuur dan ook moeten beslissen om ook de bijeenkomst van september niet door te laten gaan. Helaas maar het is niet anders. Laten we hopen dat men in het najaar de situatie echt onder controle krijgt als zo'n 80% van onze bevolking beide prikken heeft gehad. We kijken er naar uit om elkaar weer eens te ontmoeten.

Maar gelukkig kan er achter de schermen nog heel veel werk wel door gaan en daar zijn we dankbaar voor. Ook zijn we als historische vereniging heel blij dat er nu uitzicht is op de restauratie van het kerkje in de Zandstraat. We hebben al wat kunnen zien van de plannen die daar uitgevoerd gaan worden en wij denken dat het een prima ontwikkeling is op die plaats.

De eerstkomende bijeenkomst staat gepland voor 16 december a.s. Zoals gebruikelijk zal dat onze foto- en filmavond zijn, die altijd op voortreffelijke wijze verzorgd wordt door Hennie Henzen. Laten we hopen dat deze avond wel door kan gaan, maar houdt u wel onze publi-
caties daarvoor goed in de gaten.

Volgende bijeenkomst

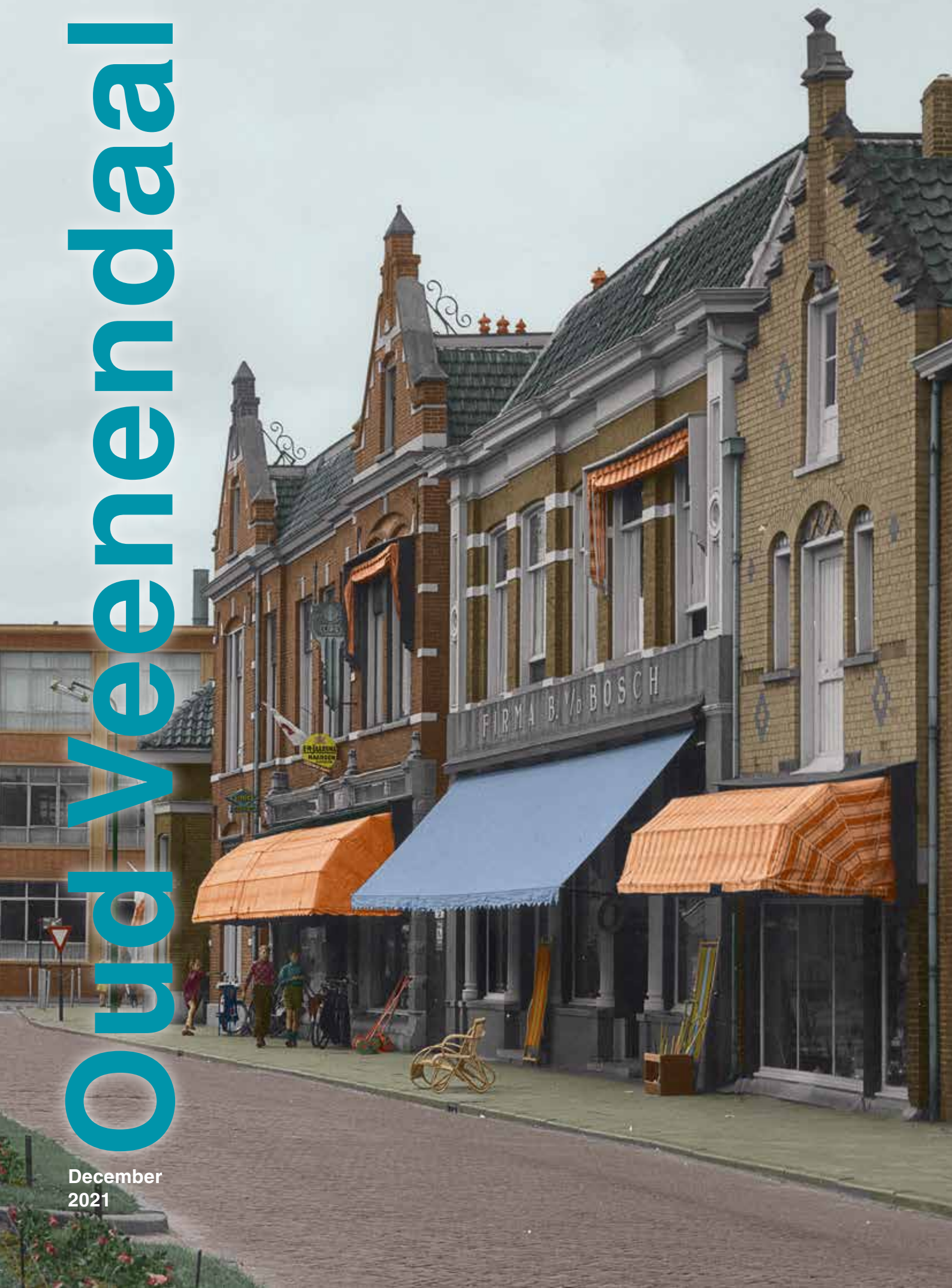
staan gepland voor:

Donderdag 16 december 2021

- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Oud Veenendaal

December
2021

Inhoud

89

De redactie

Om te beginnen

90

C.D. van den Heuvel

Een Amsterdammer terug in 't Veen: Dick Peeterse (1943-45)

99

J. van den Berg

70 jaar bibliotheek in Veenendaal

105

J. van den Berg

Uit het archief van de Gemeente Veenendaal

106

I. van Schuppen

C. van Voskuilen: Een zwarte handel

110

I. van Schuppen

75 jaar CLV

114

H. Henzen

Wie is wie?

116

Het bestuur

Het laatste woord

Colofon

36^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg
Ineke van Schuppen
Wouter Berkhof
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
D.G. van Dijk
H. Henzen
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

H. Henzen
J.G. Sandbrinkstraat 120
3901 EZ Veenendaal
Telefoon 06 54 91 19 91

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Hoogstraat (Collectie HVOV)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een maand vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:
Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending en het uitkomen van het nummer waarin het artikel wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden artikelen kunnen door de redactie worden aangepast. Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie.

Om te beginnen

Met dit novemберnummer komt het einde van alweer een roerig jaar in zicht. Weer een jaar dat een prominente plek zal krijgen in de geschiedenisboeken. Hoe zullen de mensen over 100 jaar terugkijken op deze tijd?

Die vraag blijft uiteraard onbeantwoord. Maar ook wij kijken in dit nummer terug op verschillende gebeurtenissen. In maart heeft u al kunnen lezen over de belevenissen van korporaal Dick Peeterse tijdens de mobilisatietijd. In dit nummer het tweede deel van zijn verhaal, opgetekend door Constant van den Heuvel. Later in de oorlog kwam Dick Peeterse weer terug in Veenendaal, ontmoette er zijn latere echtgenote en raakte betrokken bij het verzet. Een stukje geschiedenis van Gelders Veenendaal is het verhaal van steenkolenhandelaar Van Voskuilen. Ineke van Schuppen interviewde zijn zoons Henk en Kees over hun herinneringen aan het bedrijf van hun vader, waar zij zelf ook het nodige werk verzet hebben.

De gerestaureerde DAF cabine uit 1959 van de Firma Van Voskuilen (Collectie Kees van Voskuilen)

Twee bekende instituten vieren dit najaar een jubileum: het CLV en de bibliotheek. Het is dit jaar 75 jaar geleden dat de Christelijke H.B.S., een van de voorlopers van het CLV, van start ging in een pand onderaan de Markt. Er is in die jaren uiteraard het nodige gebeurd. Een stukje van die geschiedenis is te lezen in het artikel van Ineke van Schuppen. En dan de bibliotheek, opgericht in november 1951. Weet u het nog: de zolder van de ULO, met de potkachel in de winter? De geschiedenis van de bibliotheek is vooral een verhaal van groei, en steeds maar weer zoeken naar een nieuw onderkomen. De vele verhuizingen passeren

allemaal de revue in het artikel van Janneke van den Berg. We feliciteren onze “medebewoners” in de Cultuurfabriek met dit jubileum, we hopen dat de bestaande samenwerking nog heel lang voortgezet kan worden.

En tenslotte ontbreken de vaste rubrieken niet: de foto's uit het documentatiecentrum, een update vanuit het archief en het laatste woord van de voorzitter.

Onderzoek in oude kranten (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Tenslotte nog een oproep: artikelen over de geschiedenis van Veenendaal zijn nog steeds van harte welkom! We ontvangen vaak mails in de trant van: “Kunnen jullie niet eens over onderwerp X schrijven?”, of “ik mis onderwerp Y in het blad”. Deze suggesties zijn uiteraard van harte welkom, maar we willen juist zoveel mogelijk auteurs een podium geven om hun licht te laten schijnen op de geschiedenis van onze woonplaats. Dus als u iets mist: duik de archieven in, neem zelf de pen of laptop ter hand en ga schrijven! De eisen voor artikelen kunt u opvragen via redactie@oudveenendaal.nl.

We zien uw bijdragen graag tegemoet!

Door:
De redactie

Een Amsterdammer terug in 't Veen: Dick Peeterse (1943-45)

In het maartnummer beschreef ik de jeugd en mobilisatiebelevissen van korporaal Dick Peeterse. Daarbij gaf ik aandacht aan de mobilisatie in Veenendaal, alsmede aan wat er militair gebeurde in en bij 't Veen tijdens de meidagen van 1940. Daarna leek Veenendaal voor Peeterse voorbij, maar dat bleek toch iets anders te lopen...

Door:
Constant van
den Heuvel

In de chaos, die er kort voor de capitulatie heerste, was 1-III-10 RI uiteengevallen. Bevelvoerend luitenant P.H.G. Būdke (1913-2000) was in Amsterdam aangekomen en werd daar aangezien voor een verklede Duitser en bijgevolg vastgezet. Op 14 mei 1940, de dag van de capitulatie, werd hij losgelaten en ging zijns weegs. Dat gold ook voor korporaal

Dick Peeterse, die in Jutphaas terechtgekomen was. Būdke verliet Amsterdam en Peeterse ging er juist naartoe.

In het ouderlijk huis te Duivendrecht, vierde Dick zijn 23^e verjaardag en probeerde hij verder te gaan met zijn leven, onder meer door bij Schoevers cursussen te volgen om bij te leren. Overdag runde hij met zijn

broer Jan hun timmerbedrijf "Gebrs. Peeterse. Meubel- en Timmerbedrijf". Onder de klantenkring bevond zich ook de nodige joodse klandizie, zoals de Joodsche Invalide (instelling voor Joodse bejaarden en gehandicapten). Ook had Dick Peeterse goede contacten met de Joods-Duitse Erich Jonas (1915-1973), die verkering had met de eveneens joodse Martha Simons (1920-2012). Verder kon hij goed overweg met diens zus Edith Cahn-Jonas (1913-?), die in 1939 was getrouwd met Ludwig Cahn (1914-2005).

Erich werkte bij metaalgieterij Wemeta, het bedrijf dat zijn vader Paul Jonas (1889-1944) leidde met twee anderen. Al vroeg tijdens de

bezetting namen de Nazi's de zaak over via een zogenaamde Verwalter. Deze kapitein Michael Sommer zorgde ervoor dat de joodse medewerkers ander werk kregen en voorlopig werden vrijgesteld van transport naar kamp Westerbork. Toch zag Erichs gefortuneerde vader de bui al hangen. Deze Paul Jonas nam Dick Peeterse in vertrouwen. Hij vroeg of Peeterse zijn geld en waardepapieren wilde verbergen. En als de oorlog voorbij was, zou hij een schrijnerij (timmerbedrijf) voor de gebrs. Peeterse betalen. Hoewel het riskant was, ging Dick op het verzoek in. Hij verstopte alles onder een paar tegels in het bedrijf en zette daar een machine bovenop. Op een bepaald moment kwam Jonas naar Peeterse en vroeg alles terug, omdat hij zich als vervolgd jood vrij kon kopen. Helaas werden Paul Jonas en zijn vrouw Rosa Jonas-Isack (1891-1944) toch weggevoerd. Ze werden vermoord in Auschwitz.

Oproep tot krijgsgevangenschap

Op woensdag 28 april 1943 liet de Duitse militaire bevelhebber generaal Friedrich Christiansen bekendmaken dat *"de leden van het voormalige Nederlandsche leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap zullen worden weggevoerd (...) Wie aan den oproep van den weermachtsbevelhebber geen gevolg geeft of tracht zich op andere wijze aan de krijgsgevangenschap te onttrekken, moet op de strengste maatregelen rekenen. Dit geldt eveneens voor personen, die de betrokkenen bij dergelijke pogingen ondersteunen."* Concreet moesten 300.000 mannen zich melden om als dwangarbeider naar Duitsland te gaan. Gehoorzaamheid kon men zien als een vorm van collaboratie, maar niet gaan, was zeer riskant. Wat te doen?

In Nederland viel de afkondiging totaal verkeerd. In Overijssel sloeg de vlam in de pan.

Luitenant P.H.G. Būdke, leider van de gevechtsgroep van Dick Peeterse (Collectie Martin Brink)

Persoonsbewijs van Dick Peeterse
(Collectie Constant van den Heuvel)

Op donderdagmiddag 29 april ging men bij de machinefabriek van Stork in Hengelo spontaan staken. Terwijl andere fabrieken in Hengelo volgden, belde een telefoniste van Stork naar Almelo, waar ze ook gingen staken. Vanuit daar werden zo'n dertig bedrijven in Enschede gebeld, die ook allemaal platgingen. Uiteindelijk volgde heel Twente, dus ook bouwvakkers en andere beroepsgroepen. Het nieuws verspreidde zich als een lopend vuurtje en zelfs bij Philips in Eindhoven legden bepaalde afdelingen het werk neer. In die nacht deden in Heerlen veel mijnwerkers ook mee. Op vrijdag 30 april lag Nederland grotendeels plat. In Veenendaal werd zelfs fel gestaakt. Maar de Nazi's sloegen overal snoeihard terug: standrecht werd ingesteld; SS en Ordnungspolizei erop afgestuurd. Op meerdere straten werd geschoten, waarbij zo'n honderd mensen omkwamen en vierhonderd zwaargewond raakten. In 't Veen wisten de predikanten Van Enk en Kok op het nippertje een bloedbad te voorkomen. In het hele land werden duizenden stakers gearresteerd, waarvan er 900 werden

opgesloten in kamp Vught. Tachtig stakers werden ter dood gebracht. De April-meistakingen vormden de waterscheiding; bijna overal was het over met de vlotte gehoorzaamheid aan de bezetter. Door de vele slachtoffers was de stemming een stuk weerbarstiger geworden.

Terug in 't Veen

Vlot melden voor krijgsgevangenschap was nu helemaal ondenkbaar. Maar het gevaar was nu nog groter. De zaak stond op scherp. Dick Peeterse besloot, evenals vele anderen, om onder te duiken. Aanvankelijk kreeg hij onderdak bij een nichtje in Arnhem. Zij was getrouwd met een Tsjech en hun relatie was niet goed. De arme Dick zat regelmatig tussen de ruzies van het stel in. Het nieuws van zijn onmogelijke situatie kwam gelukkig bij bakker Bolderman in Veenendaal terecht. Teunis Bolderman was de diaken uit de Oude Kerk, die in 1939 Dick Peeterse op de koffie had gevraagd, wat uitgelopen

was op een goede vriendschap. Hij liet Dick weten welkom te zijn aan de Achterkerkstraat. Helemaal vreemd was dat niet, want in de tus-

Het inmiddels afgebroken pand van bakkerij Bolderman aan de Achterkerkstraat (Collectie Constant van den Heuvel)

senliggende jaren had hij de familie Bolderman nog bezocht. Na drie jaar was Dick weer in 't Veen, maar nu met een vals persoonsbewijs.

Bakker Teunis Bolderman (1899-1953) was getrouwd met Geertruida Ertman (1901-1969).

Teunis en Geertrui Bolderman met hun drie zoons (Collectie Constant van den Heuvel)

Zij hadden drie zoons: Cornelis, Hendrik ("Henny") en Marius Marcelis Gerardus. De oudste jongens waren rond de vijftien, maar

Marius was pas zes jaar en kon dus al praten. Ook te veel praten... Men nam dus een groot risico, maar het bakkersechtpaar durfde het aan. De voormalige korporaal was nu bakkersknecht op Achterkerkstraat 60. Naast de bakkerij, op nummer 58, woonde de oude bakker Cornelis Bolderman (1873-1956). Ook met de oude weduwnaar had de nieuwe bakkersknecht een goede band.

Bij de familie werkte ook een dienstbode. Deze Bep Bos was bevriend met Janna van Amerongen, die daar ook wel eens kwam en haar zus Luutje meenam. Zo kon het dat Luutje en Dick elkaar leerden kennen. Luutje was een mooi meisje, die de nodige belangstelling van de andere sekse had, maar ze allemaal op afstand hield met de opmerking dat ze al verkering had. Eigenlijk was ze een beetje bang voor hen. Maar bij Dick lag het anders. Haar zus Janna zei "dat er echt eentje voor haar was."

Het meisje heette officieel Luutje Janna Theodora van Amerongen. Ze was geboren op 7 juni 1922 op een boerderij in het buitengebied van Veenendaal (gemeente Ede). Ze was een dochter uit het grote gezin van Harmen Jan van Amerongen (1878-1961) en Hendrikje Van Amerongen-Geurtsen (1883-1949). Ze was gedoopt in het oude christelijke gereformeerde kerkje "Eben Haëzer" (dat binnenkort wordt opgeknapt) door ds. J.A. Rielke (wiens naam binnenkort op het naambordje van het hofje aldaar prijkt). Evenals bij Dick was het christelijk geloof haar levenskompas. Gaandeweg kwamen Dick en Luutje elkaar vaker tegen. Janna had gelijk gehad: het was er echt eentje voor haar. En omgekeerd. De vonk sprong over en de twee kregen verkering. Op 7 juni 1944 verloofde het stel zich. Op het kaartje stond Dicks echte naam...

Ontsnapt

Dat het ondertussen levensgevaarlijk was, was zeven maanden ervoor gebleken. Op 4 januari, had de Sicherheitsdienst een inval gedaan bij de familie Stomphorst (zeven huizen verderop, op nummer 74). De SD arresteerde drie onderduikers: de joodse Amsterdammers: Salomon Witsenhuijzen (1917-1945), Duifje Witsenhuij-

Persoonsbewijs van Luitje Peeterse
(Collectie Constant van den Heuvel)

zen-Platvoet (1920-1944) en Leo van Praag (1928-1944). Zij zouden alle drie vermoord worden. De eveneens gearresteerde overbuurman Jacob Stomphorst zou overleven.

In juni stonden de Nazi's nu wel bij de bakkerij, waar ze Peeterse van zijn bed lichtten. Op andere adressen werden nog twee mannen gearresteerd. De drie werden afgevoerd naar gebouw Eltheto, om de hoek. Die nacht konden Peeterse en een zekere Hiensch via de ramen ontsnappen. De derde gevangene bleef achter en zou later omkomen in Duitse gevangenschap. Peeterse kreeg onderdak in "de Breeje Gang" (Van de Pollstraat) bij de befaamde "Bart van Nel", oftewel Bart van Barneveld, die daar een winkeltje had. Ondertussen had bakker Teunis Bolderman het er maar slecht mee. Hij zou de oude heer Peeterse moeten vertellen dat zijn zoon was opgepakt. Maar de volgende morgen dook de onderduiker weer op aan de Achterkerkstraat.

De overlevering rond deze episode is niet eenduidig. Bovenstaande is de versie, die ik hoorde van - de verder altijd zeer accurate - weduwe

Peeterse-Van Amerongen in 2018. Vele jaren eerder interviewde Sjoerd de Jong de broers Henny en Marius Bolderman, die zeiden dat Peeterse niet ontsnapt was, maar een goede smoes had, waardoor hij werd vrijgelaten. Aart Aalbers wees me echter op de nachtelijke razzia van 21 juni 1944. Toen arriveerde hier een groep Duitse militairen uit Amsterdam, die diverse straten afzette, huizen binnenviel en de mannen afvoerden naar Eltheto. Van die grote groep werden uiteindelijk alleen Kees van de Kraats, Gerrit de Kleuver en Dirk Valkenburg vastgehouden, waarbij de laatste twee in Duitsland omkwamen...

Hoe het ook precies zat: Dick Peeterse was terug en ging weer aan de slag als bakkersknecht. Hij bezorgde brood bij diverse klanten, onder meer op Prattenburg en bij Hannes Hu, waar hij zelfs binnen mocht komen. Heel smakelijk was dat niet, want de kippen liepen op de tafel en poepten erop. Maar Dick beperkte

zich niet tot het vervoeren van brood, maar vervoerde vanuit Prattenburg ook wapens.

Wapentransport

In de beboste driehoek omgeving van Veenendaal bevond zich een aantal putten: ondergrondse onderkomens van verzetsgroepen uit de regio, waar onder meer wapens werden bewaard. De put van het Veense verzet lag

passeren. Peeterse begreep dat hij nu in levensgevaar was, maar toen gebeurde het Godswonder. De hit (het paard) sloeg op hol en zette het op een lopen met kar en bestuurder. Dat ging zo ontzettend hard dat controle onmogelijk was en paard en wagen ook niet te achterhalen waren. Het dier rende terug naar de Achterkerkstraat en kwam pas daar – in de stal - tot rust.

Verlovingskaart van Lutje en Dick
(Collectie Constant van den Heuvel)

eigenlijk buiten het landgoed Prattenburg en viel onder de regionen van Overberg. In haar boek "Vechten voor vrijheid" beschreef Loek Kaspers in 2008 de ligging als volgt: *"De put van Veenendaal was te bereiken op twee manieren: bij de nog bestaande boerderij De Laan van Rijk van Ginkel aan de Dwarsweg in Overberg het bos in en dan via allerlei bospaadjes of van*

de kant van de Haarweg ter hoogte van de spoorwegovergang het bos in en dan ook via allerlei bospaadjes. Het was de grootste put uit de omgeving." Het onderkomen was vrij groot. Qua hoogte was het twee meter hoog en er was een voorportaal, waar twee motorfietsen stonden en vervolgens was er een gang, waar aan weerszijden een aantal stapelbedden stond. Dan volgde er een ruimte met kookgelegenheid. Los van dit onderkomen was er ook nog een ondergrondse schietbaan. Een kilometer verderop bevond zich de put van de ondergrondse van Rhenen, die was ver-

stopt in het bos achter Prattenburg. Helaas is niet meer exact na te gaan bij welke put Dick Peeterse zijn wapens haalde, maar gevaarlijk was het. Op een kwade dag, na de luchtlandingen van september 1944, vervoerde hij weer wapens. Op de Kerkewijk - ter hoogte van de Cavansa – controleerden de Duitsers allen, die wilden

In diezelfde dagen - september 1944 - viel het Lutje op dat Dick nogal gehaast, cq gejaagd was. Ze begon na te denken: "Ik hou van hem, maar als hij niet van mij houdt..." Ze besloot hem te confronteren. "Dick, hou je niet van me of zit je in het verzet?" Het antwoord was duidelijk: "Ik zal het je eerlijk vertellen. Ik zit in het verzet." Ze gaf aan bereid te zijn hem te helpen, maar hij heeft haar nooit ergens bij betrokken. Ook heeft hij nooit namen genoemd en dat maakt het lastiger om te achterhalen bij welke groep hij betrokken was. Toch een poging...

Het verzet in Veenendaal

Het lokale verzet viel aanvankelijk uiteen in twee groepen: de Landelijke Ondergrondse (LO), die werd opgezet door de gereformeerde dominee Frits Slomp ("Frits de Zwerver") en die eind 1942, begin 1943 ook actief werd in Veenendaal. Opvallend is dat de kerngroep grotendeels bestond uit leden van de Gereformeerde Brugkerk, zoals Jaap Spruijt, Ad van Schuppen, Ab van 't Riet en Dirk van Beek. Om hen heen stonden mensen als dominee Van Enk, Henk Brouwer (senior en junior), Jaap Engelaan en Celis van Voorthuizen. Zij zorgden voor onderduikadressen voor geallieerde militairen, joodse medeburgers of arbeiders, die niet naar Duitsland wilden. Honderden mensen vonden in en rond Veenendaal (soms tijdelijk) onderdak. Dan was er het gewapend verzet, dat zowel Renswoude als Veenendaal bestreek en hier zijn hoofdkwartier had op Nieuweweg 177 bij Janna Veldhuizen en haar zussen, bij wie nichtje Jopie Bruinsma inwoonde: een weesmeisje van twaalf jaar. Dit was de zogenaamde

Dick Peeterse, 18 februari
1943 (Collectie Constant
van den Heuvel)

Knokploeg, die geleid werd door “Daan”, achter wie de communist Dirk van der Voort uit Velp schuilging. Hun werk was onder meer sabotage van de Duitse oorlogsvoering, maar ook het (gewapend) verkrijgen van voedselbonnen voor onderduikers. In najaar 1944 werd “George” Kees van Spronsen de leider en die ‘machtswisseling’ verliep niet vlekkeloos. De gewapende groep bestond, behalve uit Van der Voort en Van Spronsen, ook uit een vaste kern, onder wie de broers Ab en Ben Hommerson, Wim Westra Hoekzema, Willem Imbos, E. Cent en later ook Jaap Budding en Dick Valkenburg. Laatstgenoemde vertelde me dat elk kernlid een eigen ‘ploeg’ om zich heen verzamelde, waarmee hij bepaalde klussen deed. Die groep kon wisselen van samenstelling en van de kerngroep kende niemand de leden van andermans ploegen. Nu weten we enkele individuele namen, maar vaak is niet duidelijk wie bij welke groep hoorde. Een uitzondering is Wim van Doorn (1923-1945), die omkwam in Wöbbelin en lid van de groep van Dick Valkenburg was. Het is plausibel dat oud-militair Dick Peeterse onderdeel was van zo’n ploeg.

In het najaar van 1944 waren de Landelijke Ondergrondse en de Knokploegen samengevoegd tot de Binnenlandse Strijdkrachten. Ook in Veenendaal werkten leden van beide organisaties nauw samen. Om hen heen stonden mensen als de broers Henk en Wim Plant, Jan Jansen en Jos van de Loosdrecht, die actief deelnamen aan verzetsacties. Anderen faciliteerden het verzet, door contactadres te zijn of wapens te verbergen, zoals Stoffel Kleefsman, Roelof van Ginkel en Cornelis van Hardeveld. En er waren talloze koeriers, die berichten heen en weer brachten. Te denken valt dan aan Loek Kaspers, Bep van Barneveld, Nonnie van den Bosch, Truus van Kuijk en de twaalfjarige Jopie Bruinsma.

Duitse repressie

Lutje werd niet bij het verzetswerk betrokken, maar had genoeg om handen. Ze werkte als dienstmeisje bij C.A. van Schuppen (1877-1947), directeur van de sigarenfabriek Cavansa aan de huidige Rembrandtlaan. Zij verzorgde mevrouw Van Schuppen-Van den Bosch (1877-1950), die na een herseninfarct hulpbehoevend was. Ze was geen makkelijke patiënt en sowieso was de situatie gecompliceerd. Zoon Jochem van Schuppen was lid van de NSB en leidde de Jeugdstorm. Zodoende werd het hele gezin als fout gezien, terwijl dat niet het geval

was. Na september 1944 liep Veenendaal vol met evacués en er kwam er ook een aantal bij de familie Van Schuppen. Onder hen de Arnhemse oud-wethouder Chris Matser (1904-1973), die na de oorlog als burgemeester het kapotgeschoten Arnhem weer zou opbouwen en in 1947 afzag van het aangeboden ministerschap. Een andere gast was Hendrik Marius Quanjer (1879-1961), die als hoogleraar Plantenziektenkunde in Wageningen op zijn vakgebied erg toonaangevend en inspirerend was.

Op 21 november 1944, terwijl het regende, liep er een merkwaardige rouwstoet langs de werkplek van Lutje... Een stoet – op weg naar de Algemene begraafplaats aan de Munnikenweg - die niet direct herkenbaar was als rouwstoet. Het betrof een gesloten paardenwagen bestuurd door Gijs Beukhof en daarachter liepen de politiemannen Stappenbelt en Wielsma. In de kar lagen de lichamen van zes verzetsstrijders, die een dag eerder waren gefusilleerd als represaille voor het neerschieten van de Duitse onderofficier Alt. Een van hen was dominee Bastiaan Jan Ader (1909-1944). De stoet liep vervolgens door de Hoofdstraat. Een stukje naar links was het onderduikadres van Dick Peeterse voor wie de dominee veel betekend had. Wist hij er toen iets van? Tot zijn dood bezat Dick de ingelijste belijdenisplaat, met de handtekening van ds. Ader en daaronder in Aders handschrift: “*1 Tim 6:12 Strijd den goeden strijd des geloofs.*” Dezelfde avond waren Hoofdstraat en Kerkwijk getuige van invallen van de SD uit Apeldoorn. Bij de huidige Fonezone stond een vrachtwagen vol opgepakte verzetsmannen- en vrouwen. Van de mannen zoals Jaap Engelaan en Ab van ’t Riet kwam niemand terug. Verzetsvrouwen als Nonnie van den Bosch hielden levenslang een trauma. 21 november 1944 was de zwartste dag voor het verzet in Veenendaal. Opnieuw was het onheil - op slechts 200 meter - bij Dick Peeterse vandaan gebleven.

De nadagen van de oorlog

In april 1945 werd Veenendaal fors beschoten en 's nachts ging het zwaar te keer, waarbij

Prof. H.M. Quanjer (Bron: Biografisch Woordenboek van Nederland)

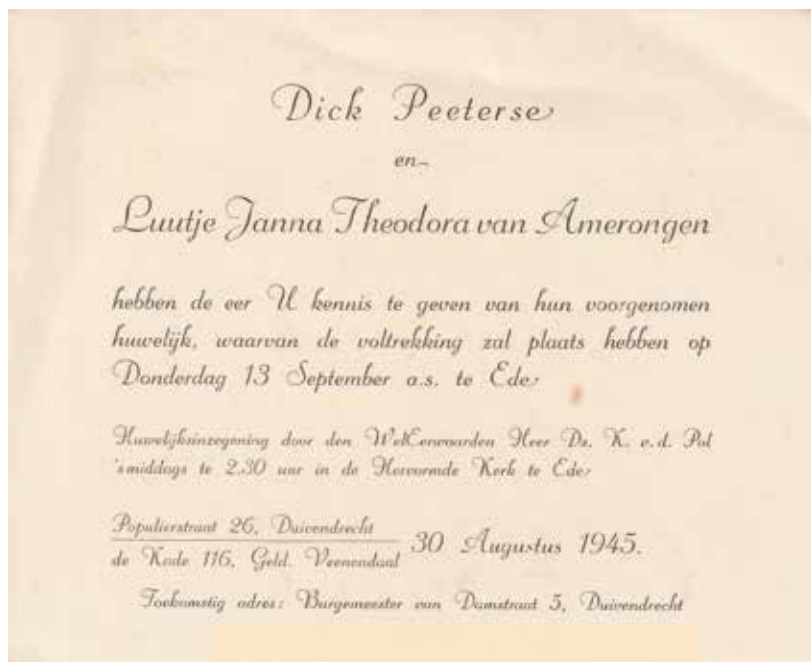
Het pand van schoenmaker Van Doorn aan de Hoofdstraat (nu de winkel Fonezone) waar de Duitsers op 21 november 1944 binnenvielen (Collectie familie Van Doorn)

en Luitje wilde wegrennen. Dick hield haar tegen en werkte haar op de grond. Daarna reed de tank verder de Kerkewijk op. Nu op van de zenuwen kon ze alleen nog huilen. Bij het Groene Kruisgebouw begon het luchtalarm te loeien en meerdere mensen verscholen zich. Luitje was totaal overstuurd en Dick ontfermde zich over haar. Hij regelde onderdak bij bakker Bolderman. Gelukkig had Luitje al opgezegd en kon haar opvolgster eerder beginnen. Dezelfde dag nam ze afscheid. Prof. Quanter voegde de ontredder Luitje toe dat ze een dapper meisje was...

Veertien dagen bleef Luitje bij de familie Bolderman in de Achterkerkstraat. De eerste nacht sliep ze met meerdere vrouwen (en twee bejaarde mannen) in de kelder, terwijl de mannen bij de ovens sliepen. Ze was zo moe dat ze niet meekreeg dat een oudere man, die er even uit moest, op haar hand was gaan staan en ook niet dat de astmatische Jopie Smit een vreselijke hoestbui had gehad.

Op zondag 6 mei liep het stel over de vaartbrug en een kwartier later hoorden ze een enorme explosie. De brug – met daarop twee SS'ers – was de lucht ingegaan. Opnieuw waren ze bewaard gebleven. Het was in die meidagen van '45 sowieso een angstige tijd. Schuin voor de bakkerij (ter hoogte van de huidige Weverij) zat een diep gat in de weg met een grote mitrailleur met een SS'er. Iedereen was erg bang, maar Dick verzekerde Luitje dat als de

diverse granaten insloegen bij het nabijgelegen station. Met directeur Kees van Schuppen haalde Luitje van Amerongen de evacués uit de Cavansa om ze een veiliger plaats te bezorgen in de nabijgelegen directiewoning. De hele nacht was ze bezig en de volgende morgen ging ze er op uit met een dochter van Chris Matser, nadat ze zich uiteraard eerst nog had bekommerd om mevrouw Cor van Schuppen. Ze was gewoon om Dick halverwege de Kerkewijk te ontmoeten en dus ging ze op pad. Terwijl de meisjes de deur openden, sloegen ze beiden tegen de grond vanwege een vlakbij inslaande granaat. Toen ze toch gingen lopen, gebeurde het iets verderop weer. Toen Luitje eindelijk Dick tegenkwam, zagen ze een tank op de Kerkewijk. Ineens begon de tank te schieten

Huwelijksaankondiging van Dick Peeterse en Luitje van Amerongen (Collectie Constant van den Heuvel)

man zou schieten, hij in het gat zou springen en 'em achter het wapen vandaan zou trekken. Het bleek allemaal niet nodig. De volgende dag was de Bevrijding een feit en kon Luutje terug naar haar ouders op de Kade.

Na de oorlog

Het jonge stel wilde zo snel mogelijk trouwen, maar er deed zich een probleem voor: waar kon je een mooie bruidsjurk kopen? Gelukkig boden de joodse vrienden Ludwig en Edith Cahn-Jonas uitkomst. Zij hadden de oorlog overleefd en waren teruggekomen. Edith leende haar bruidsjurk uit 1939 (die ze schijnbaar ergens had ondergebracht) aan de verloofde van Dick. Op 13 september 1945 trouwden Dick Peeterse en Luutje Janna Theodora van Amerongen in de villa, die gebruikt werd als gemeentehuis van Ede. Ze werden kerkelijk getrouwd door ds. K. van de Pol in de Oude kerk aldaar, waarbij hij preekte over Psalm 123.

Trouwfoto van Dick Peeterse en Luutje van Amerongen, 13 september 1945 (Collectie Constant van den Heuvel)

Het jonge stel ging wonen op de Burgemeester van Damstraat 5 in Duivendrecht; zo'n 100 meter van de gemeentegrens met Amsterdam. Van de joodse kennissen waren er niet veel teruggekomen en van de overlevers emigreerden er veel naar de Verenigde Staten. Zo ook Ludwig en Edith met hun zoontje "Pompeltje". Ook Erik en Martha Jonas-Simons gingen naar de VS. Aan Dick en Luutje werd gevraagd om hetzelfde te doen. Ze besloten echter om hier te blijven en hoewel ze nooit kinderen zouden krijgen, werden ze voor velen een vader en moeder of een opa en oma. In 1984 kwam de Amsterdammer, met zijn vrouw nog een derde keer naar Veenendaal. Ook hier ervoeren veel mensen hun warmte, wijsheid en welwillendheid. Ook jongeren, zoals mijn vrouw Margreet en ik. Peeterse - inmiddels met prachtig

sneeuwwit haar - was oprecht belangstellend naar anderen, terwijl hij zichzelf niet graag in het middelpunt zette. Als naar zijn verminderde gezondheid gevraagd werd, antwoordde hij: "*De Heere is goed.*" Op Tweede Kerstdag 1999 verwisselde Dick Peeterse het tijdelijke met het eeuwige leven. Zijn ingelijste belijdenisplaat hangt nu op de studeerkamer, waar dit artikel werd geschreven. Zijn vitale weduwe, die even gastvrij, als geestelijk en geestig was, overleefde hem twintig jaar. Haar toegewijde neven en nichten zorgden ervoor dat ze zelfstandig kon blijven wonen op het Kamgras. Op 24 juni 2020 werd haar diepe verlangen vervuld om voor eeuwig bij de Heere te zijn.

GEHUWD op 13 September 1945		in de gemeente Ede	
Peeterse, Dick		provincie Gelderland	
geboren te Amsterdam		en van Amerongen, Leufje	
op 29 Mei 1917		Janna Theodora	
zoon van		geboren te Ede	
op van Severina, Catharina Johanna Maria		op 7 Juni 1922	
		dochter van Harmen Jan	
		en van Geurken, Hendrikje	
Vrij van aangel ingevolge art. 32, 6°, der aangelwet		1917, juxta art. 136 burgerlijk wetboek.	
		De ambtenaar van den burgerlijken stand.	
Man		Vrouw	
overleden		overleden	
te Veenendaal		te	
op 26-12-1999		op	

Trouwboekje van Dick en Luutje Peeterse (Collectie Constant van den Heuvel)

Met dankbaarheid denk ik terug aan deze twee mooie mensen, van wie ik het nodige geleerd heb en in wie ik iets zag van Jesaja 54:1 *“Zing vrolijk, onvruchtbare, u die niet gebaard hebt, breek uit in gejuich en jubel het uit, u die geen weeën gekend hebt, want de kinderen van de eenzame zijn talrijker dan de kinderen van de getrouwde, zegt de HEERE.”*

Dick en Luutje op latere leeftijd
(Collectie Constant van den Heuvel)

Naschrift

Mevrouw Peeterse heeft in 2009 een aantal objecten van haar man uit de mobilisatie en de oorlogsdagen in bruikleen gegeven aan Hove “De Beek” in Woudenberg ten behoeve van de expositie “Grebbeleinie in het vizier”. Dat betreft zijn naamplaatje met draagkoord, zijn eetketeltje, zijn oorlogszakboekje, appelboekje en reglement betreffende de krijgstuicht, alsmede zijn mobilisatie-oorlogskruis met baton. Die objecten zijn daar nu nog steeds te zien.

Schriftelijke en orale bronnen:

J. van Barneveld, M. Brink & H. Diepeveen, *Dorp in het duister. Veenendaal 1940-1945* (Veenendaal, 1984)
Constant van den Heuvel, *Het kruis op de berg. De fusillade van 20 november 1944 tussen Rhenen en Veenendaal* (Utrecht, 2015)
Jan Hoedeman, *Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog* (Barneveld, 1984)
L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 8 Gevangenen en gedeporteerden, eerste helft* ('s Gravenhage, 1978)
Sjoerd de Jong, ‘Bakker Bolderman bakt brood, maar maakt banket’ in: *Veensch verleden, deel 2* (Ede, ZJ)
Loek Kaspers, *Vechten voor vrijheid. Oorlog en verzet op de Utrechtse Heuvelrug* (Hilversum, 2008)
Dirk van der Voort, *De commandant* (Amsterdam 1967)
Werkgroep Joods Veenendaal, *Geschiedenis van de Joodse Gemeenschap in Stichts en Gelders Veenendaal*

(Veenendaal/Ederveen, 2001)

Gesprekken mevr. L. Peeterse-Van Amerongen (1922-2020), 24/7/2018, 25/7/2018, 23/8/2018 en 13/9/2018

Gesprekken mevr. W. Bolderman-Klumpenaar, 23/10/2020 en 28/10/2020

Gesprekken dhr. D. Valkenburg (1924-2018), zomer 2017 en 7 mei 2018

Mailcontact met Aart Aalbers en Margreet Helder, juli-augustus 2021

Informatie Werkgroep Oorlogsgraven Historische Vereniging

Digitale bronnen:

Utrechts archief, via https://hetutrechtsarchief.nl/onderzoek/resultaten/personen-mais?mivast=39&miadt=39&mizig=100&miview=tbl&mizk_alle=cornelis+bolderman%2C+1927

P.J. Bouman, *De april-meistakingen van 1943* ('s Gravenhage, 1950) via https://www.vakbondshistorie.nl/wp-content/uploads/PJ-Bouman_aprilmeistakingen-1943.pdf

Duivendrecht in oorlogstijd via <http://www.kelpin.nl/fred/download/duivendrecht/oorlogstijd.pdf>

Joods monument, <https://www.joodsmonument.nl>

Erich en Martha Jonas, <https://westerborkportretten.nl/bevrijdingsportretten/erich-martha-jonas>

Katja Happe, Barbara Lambauer und Clemens Maier-Wolthausen, *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945*, band 12, google books

Genealogische informatie via <https://www.ruthsfamilyhistory.org/genealogy/family.php?famid=F2159&ged=edith>
<https://www.myheritage.nl/research/collection-10002/amerikaanse-overlijdens-index-ssdi?itemId=10799464&action=showRecord>

<https://www.wikitree.com/wiki/Bolderman-57>

<https://www.online-begraafplaatsen.nl/naamindex/>

<https://www.openarch.nl/hua:2D6F7490-6225-4A31-8350-4A4EB6E01490>

<https://www.genealogieonline.nl/stamboom-van-tuil/13350.php>

<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/matser> <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/quanjer>

<https://www.memori.nl/gedenkplaats/luutje-peeterse-van-amerongen/uitvaartinformatie/rouwkaart>

Een speciaal woord aan Aart Aalbers, Martin Brink en Janneke van den Berg (Gemeentearchief Veenendaal), op wie ik nooit tevergeefs een beroep doe, alsmede Herman Groothedde (executeur testamentair van mevr. Luutje Peeterse-Van Amerongen) voor zijn vertrouwen en hulpvaardigheid.

70 jaar bibliotheek in Veenendaal

De Veenendaalse bibliotheek bestaat dit najaar 70 jaar. In die tijd is er veel gebeurd, en vooral: veel verhuisd. De gebouwen aan de Markt, de zolder van ULO aan de Kerkewijk, De Sterke Arm, het Raadhuisplein, de 'tijdelijke' locatie aan de Vijftien Morgen en nu de Cultuurfabriek: de bibliotheek heeft veel onderkomens gehad.

Hoe begon het eigenlijk?

In 1858 richtte een aantal goedgevoelde burgers het leesgezelschap 'Concordia' op. Het aantal leden schommelde tussen de twintig en dertig en kwam allemaal uit de hogere lagen van de bevolking. In theorie kon iedereen lid worden, maar de andere leden moesten daar wel eerst

bibliotheek.

Rond 1900 bestonden er wel een aantal bibliotheken: een van de jongelingsvereniging van de Hervormde kerk, en twee winkelbibliotheken. De naam zegt het al: dit waren boekwinkels waar je ook boeken kon lenen. Veel stelde dit nog niet voor: de vereniging beschikte over zo'n 100 titels en de beide winkelbibliotheken waren niet veel groter. Meester van Wijngaarden van de Nieuwewegse School probeerde een schoolbibliotheek op te zetten. Zonder geld was dat wel lastig. "De kinderen lezen zo graag, dat ze de boeken onder mijn handen weghalen", zo verklaarde hij.

In 1922 vestigde de Bond van Openbare Leeszaal in de provincie Utrecht een correspondentschap in Veenendaal. Dit was het gevolg van een overheidsmaatregel uit 1921, waarbij er subsidies beschikbaar kwamen voor leetuurvoorziening op het platteland. Ook de gemeente droeg financieel bij op basis van het aantal leden. Veel belangstelling was er echter niet voor deze kleine bibliotheek: op het hoogtepunt waren er 84 leden, dat liep terug tot 56 in 1934. Daarna stabiliseerde het ledenaantal. De meeste leden kwamen uit de middenstand. De vraag verschoof van veel ontspanningslectuur in de beginjaren naar studieboeken uit met name de textielnijverheid in de tweede helft van de jaren '30.

Openbare Christelijke Leeszaal en bibliotheek

In 1927 kreeg het correspondentschap van Utrechtse Bond van Openbare leeszaal concurrentie. In dat jaar opende de Christelijke Openbare Leeszaal en Bibliotheek de deuren in een pand bovenaan de Markt. Deze bibliotheek kwam niet in aanmerking voor overheidssubsidie maar ontving wel een bijdrage

Door:
Janneke van
den Berg-van
Wakeren

De Christelijke leeszaal en bibliotheek onder aan de Markt, 1927 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

over stemmen. Het gezelschap schafte zelf boeken en tijdschriften aan die vervolgens rouleerden onder de leden. Concordia heeft nooit het initiatief genomen tot een openbare

van de gemeentes Ede en Veenendaal. Ook fabrieken en verenigingen droegen een steentje bij. Naast leesruimte was er in dit gebouw ook ruimte voor denksport en debatteren. Het gebouw werd al snel te klein, in 1930 werd voormalig hotel “De Roskam” onderaan de Markt aangekocht. Daar werden op de begane grond twee ruimtes voor ontspanning gemaakt, gescheiden door twee schuifdeuren. In de zaal aan de voorkant konden jongeren sjoelen en dammen, en in de achterste zaal was er ruimte voor oudere bezoekers om te schaken en te dammen. Op de eerste verdieping stonden de boeken en uitleenbalie in de voorste ruimte, met aan de achterzijde een stilteruimte waar men op bepaalde uren kon lezen ‘zonder storende bijgeluiden’. Ook aan de interne mens was gedacht: bij de schuifdeuren stond een vitrine met wat lekkers. Vanaf het begin organiseerde de leeszaal meerdere activiteiten. Er waren uitvoeringen door de reciteerclub en lezingen van verschillende sprekers. Soms werd daarvoor

die daarvoor gevorderd werd. Na mei 1940 werden er mensen ondergebracht die op 10 mei hun huis waren kwijt geraakt. In 1941 kwamen de uitleenactiviteiten weer op gang, terwijl er beneden nog mensen woonden. De gemeente betaalde inkwartieringsgelden en twee schadevergoedingen van 600 en 1500 gulden. Het gebouw had dus wel wat te lijden gehad in die eerste oorlogsjaren. Drie jaar later werd het gebouw door de Duitsers gevorderd. Alle boeken werden verhuisd naar de zolder van de ULO, en de bibliotheek moest voorlopig de activiteiten staken.

Een nieuwe start

Eind jaren ‘40 wilden Gedeputeerde Staten van de provincie Utrecht weten hoe het stond met de lectuurvoorziening in Veenendaal. De vragenlijst werd ingevuld door predikanten, schoolhoofden, twee houders van winkelbibliotheken en de plaatselijke correspondent van de Openbare bibliotheek Utrecht. Wat was de stand

van zaken op dat moment? De christelijke leeszaal had op kleine schaal de uitleeningen hervat met een paar honderd leners, maar was alleen op zaterdag open. Er waren 2600 titels, die nodig uitgebreid moesten worden. Daarnaast was er het correspondentschap van de Openbare Bibliotheek Utrecht, inmiddels gevestigd in de Teekenschool aan de Kerkewijk. Deze was slechts een uur per week open en had maar honderd leners, maar kon op aanvraag elk gewenst boek leveren. Er waren

twee kerkelijke bibliotheken: de Rooms-Katholieke bibliotheek Gillis van Schoonebeke en de bibliotheek van de Gereformeerde Gemeente. En dan waren er nog twee winkelbibliotheken, die 50 uur per week open waren en samen zo’n 8000 titels op voorraad hadden. Geen wonder dus dat de houders van de winkelbibliotheken, Jac. Van Hardeveld en S.W. Kleefsman, vonden dat de situatie prima was zo en dat er volgens hen geen behoefte was aan een nieuwe openbare bibliotheek. De predikanten en schoolbestuurders dachten daar anders over. Ze maakten zich zorgen over het soort boeken dat te vinden was bij de winkelbibliotheken en

De Christelijke ULO aan de Kerkewijk
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

een kerk afgehuurd. De collectie bestond uit ca. 1800 boeken en tijdschriften en het ledenaantal groeide tot 550 in 1935. Voor de uitleen zorgden Martus van Rotterdam (vrijwillig) en Jan Verhoef (betaald). Overigens was Jan Verhoef op zaterdagavond ook actief in de bibliotheek van de plaatselijke Gereformeerde Gemeente aan de Hoofdstraat.

In 1939 moesten zo’n 2000 gemobiliseerde militairen onderdak vinden in Veenendaal. De christelijke leeszaal was een van de gebouwen

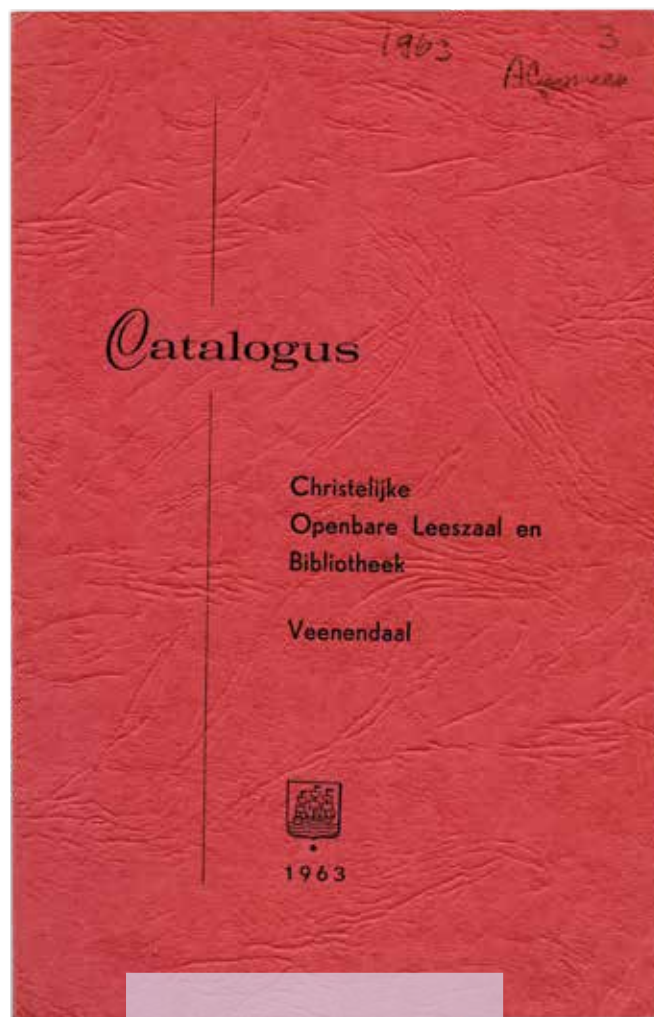
vonden dat een bibliotheek kon bijdragen tot de algemene vorming van de bevolking. De gemeente sprak zich niet uit over de wenselijkheid van een openbare bibliotheek.

Er was volgens de enquête van 1948 in Veenendaal echt wel behoefte aan een algemene bibliotheek. Daarom nam dr. J.G. Thoomes, hoofd van de plaatselijke ULO, in 1951 het initiatief om een nieuwe bibliotheek op te richten. Op 10 november 1951 werd de oprichtingsakte van de Stichting Christelijke Openbare Leeszaal en Bibliotheek gepasseerd bij de notaris met de handtekeningen van de initiatiefnemers J.G. Thoomes, A. Augusteijn, H. Brouwer, D. van Manen en J. Brouwer. Per 1 januari 1952 ging de bibliotheek van start met 360 leden, voorlopig op de zolder van de ULO aan de Kerkewijk. Mevrouw T. Brouwer-Bruins die eerst het correspondentschap van de Utrechtse bibliotheek runde (en echtgenote van bestuurslid J. Brouwer), kon per die datum de uitleenbalie gaan bemensen omdat het correspondentschap opgeheven werd. Kinderen konden op donderdagavond terecht voor uitleningen, volwassenen op vrijdagavond. Leners konden een of meerdere lezerskaarten aanschaffen, per kaart mocht er een roman en een studieboek geleend worden. De uitleentermijn was 14 dagen voor romans en een maand voor studieboeken, en de boete voor te laat terugbrengen was tien cent. Een grote wens van het bestuur was een leeszaal, waar mensen een uurtje konden gaan zitten om boeken en tijdschriften te raadplegen. Maar dat was vanwege ruimtegebrek nog niet mogelijk.

De bibliotheek werd gefinancierd door de provincie, de gemeentes Veenendaal en Ede en de contributie van de leden. De provincie droeg jaarlijks zo'n 500 gulden bij. De gemeente Veenendaal betaalde 10 cent per inwoner, wat in totaal neerkwam op 1505 gulden per jaar. De gemeente Ede betaalde jaarlijks 250 gulden. De provincie Utrecht stelde voor de oprichting 700 gulden beschikbaar, en daarna jaarlijks 500 gulden. Het bestuur was intensief betrokken bij de aanschaf van nieuwe boeken. Op bestuursvergadering werden lijsten van aan te schaffen boeken besproken en als men het niet wist, lasen twee bestuursleden het desbetreffende boek om te beoordelen of het geschikt was. Het doel was om een collectie met "goede, moderne literatuur" op te bouwen in de categorieën jeugdliteratuur, studieboeken en romans.

Om aanspraak te kunnen maken op een rijks-

subsidie werd het woord 'openbaar' aan de naam van de stichting toegevoegd, maar het bleek nog niet zo makkelijk te zijn om deze subsidie te krijgen. In eerste instantie voldeed de bibliotheek nog niet aan alle eisen. In de statuten moest de bepaling worden opgenomen dat de bibliotheek "bestemd was voor ieder, zonder onderscheid naar godsdienstige overtuiging, politieke gezindheid of maatschappelijke stand".

Bibliotheekcatalogus uit 1963 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De bibliotheek moest geleid worden door een gediplomeerde kracht en het boekenbestand moest kwalitatief en kwantitatief aan bepaalde normen voldoen. In 1957 voldeed de bibliotheek aan bijna alle normen voor rijkssubsidie. Een gediplomeerde kracht bleek moeilijk te vinden: vanwege de ervaring van mevrouw Brouwer-Bruins verleende de overheid dispensatie voor deze eis, met de voorwaarde dat het bestuur wel moest blijven zoeken naar een bevoegde directeur of directrice. Als tussenoplossing werden achtereenvolgens de directrices van de bibliotheken in Utrecht en Ede als waarne-

mend directrice aangesteld. Per 1 april 1958 werd de rijkssubsidie toegekend en door deze steun kon de bibliotheek gaan uitbreiden. In 1959 werd een jeugduitleen gerealiseerd en in 1962 was er ook een volwaardige jeugdleeszaal. Dat betekende echter dat de ULO zolder al gauw te klein werd. Verbouwingen boden een tijdelijke oplossing. Maar toen de boeken zelfs in de kantoren van het personeel neergezet moesten worden, werd het tijd uit te zien naar een andere ruimte. Ook al vonden veel Veenendalers de zolder best sfeervol met de snorrende potkachel in de winter.

Een nieuwe locatie aan De Sterke Arm

In 1968 werden er nieuwe bejaardenflats aan de Sterke Arm gebouwd. Met hulp van de gemeente lukte het om de begane grond in te

boeken. Het bestuur verwonderde zich over de kritiek. De grotere oppervlakte kon met een andere indeling wel gerealiseerd worden, en er werd al gewerkt aan een nieuw uitleensysteem. Maar te weinig boeken? De collectie bedroeg op dat moment 15.000 banden, oftewel een half boek per inwoner. Volgens de inspectie moest dat minstens anderhalve boek per inwoner zijn. Dat betekende dat de collectie moest groeien naar 45.000 boeken, wat uiteraard erg kostbaar zou zijn. Het bestuur was van mening dat dit een onredelijke eis was. De nieuwe bibliotheekwet (die toen nog in ontwikkeling was) zou voorzien in betere financiering, dan kon zo'n grote uitbreiding van de collectie ook bekostigd worden.

Inmiddels waren er zeven personeelsleden, maar nog steeds geen gediplomeerde direc-

teur. Op advertenties kwam geen enkele reactie. Daarom besloot het bestuur te gaan samenwerken met de Provinciale Bibliotheek Centrale voor Utrecht (PBC). De PBC leverde vanaf 1970 personeel voor de directie. De eerste jaren was de samenwerking goed, in 1977 werd ook de financiële administratie bij de PBC ondergebracht.

De opening van de bibliotheek aan De Sterke Arm zorgde voor een sterke groei van het aantal leden. Tussen 1960 en 1970 kon de bibliotheek ruim 2000 nieuwe leden noteren. In het eerste jaar aan De Sterke Arm kwamen daar nog eens 1145 leden bij. In 1975 werd de nieuwe bibliotheekwet

ingevoerd, waarin onder andere bepaald werd dat lidmaatschap voor lezers onder de achttien jaar voortaan gratis zou zijn. In Veenendaal was dat direct te merken: het aantal jeugdleden nam snel toe. In datzelfde jaar werd het 7500ste lid van de bibliotheek ingeschreven. Deze groei betekende dat er weer uitgekeken moest worden naar een nieuwe ruimte.

De bibliotheek aan het Raadhuisplein

Het was mogelijk om de ruimte aan De Sterke Arm uit te breiden, maar dat zou niet genoeg extra ruimte opleveren. Maar toen besloot de gemeente in het centrum een nieuw winkelcomplex te bouwen. Winkeliersverenigingen protesteerden omdat ze bang waren dat er

Een van de zalen aan De Sterke Arm, 1978 (foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

richten tot nieuwe bibliotheek. Op vrijdag 16 oktober 1970 werd dit in gebruik genomen. De bibliotheek kreeg hier een ruimte van ruim 700 vierkante meter en de verwachting was dat dit voor zeker tien jaar voldoende zou zijn. De Rijksinspectie de Openbare Bibliotheken was echter helemaal niet tevreden met de nieuwe ruimte. Voor een gemeente van 30.000 inwoners was volgens de inspectie een oppervlakte van minstens 750 meter nodig. Daarnaast moest het uitleensysteem dringend gemoderniseerd worden, en waren er veel te weinig

teveel winkelruimte zou ontstaan. De gemeente deed de toezegging dat een deel van de ruimte niet als winkel gebruikt zou worden, maar onderdak zou bieden aan 'een publiekstrekker'. De bibliotheek greep deze mogelijkheid met

groei van het aantal leden en begonnen de ledenaantallen zelfs licht te dalen. Had de bibliotheek in 1985 nog zo'n 16.000 leden, in 1989 was dit gedaald naar 13.640 leden die konden beschikken over 71.000 boeken. Daar-

naast konden de leden ook muziekcd's en informatieve cd-roms lenen. In de jaren '90 kon het bestuur weer groei rapporteren, tot 1997. Vanwege een verandering in het leenrecht zou de bibliotheek veel meer gaan betalen voor het uitlenen van boeken en cd's. Dit werd doorberekend aan de leden in de vorm van leengeld: een klein bedrag per geleend boek of cd. Een handtekeningenactie vanuit de bevolking mocht niet baten. Dat was direct terug te zien in het aantal uitleningen. In de maanden na de invoering van het leengeld

daalde het aantal uitleningen met vijf procent, en een jaar later met nog eens tien procent. En de verhuisperikelen waren nog niet afgelopen.

Een paar bezoekers van de net geopende bibliotheek aan het Raadhuisplein in gesprek met medewerkster Mieke van Dijk, de huidige directeur, 1980 (Collectie Bibliotheek Veenendaal)

beide handen aan. Het betekende wel een forse investering. De gemeente stond garant voor de geldleningen, en ook de PBC leverde een bijdrage. Het bestuur vond dat echter niet genoeg en de personele samenwerking werd opgezegd.

Bijna 10 jaar na het betrekken van De Sterke Arm, in juni 1980, werd de nieuwe bibliotheek feestelijk geopend door burgemeester P. Bode. Opnieuw leidde een nieuw onderkomen tot een enorme groei van het aantal leners. Het aantal leners en uitleningen verdubbelden in een jaar tijd. In het gebouw was ook het gemeentelijke Prentenkabinet gevestigd, dat werd opgeheven toen het museum in 1992 geopend werd. In de vrijgekomen ruimte kwam een dependance van de Kunstuitleen Utrecht.

De jaren '80 markeerden het einde van een tijdperk. Mevrouw Brouwer-Bruins was in 1975 overleden, in 1980 werd de nieuwe directeur P.H.J.M. van Veen benoemd na het opzeggen van de personele samenwerking met het PBC. In 1981 legden de laatste initiatiefnemers hun bestuursfunctie neer: de heren J.G. Thoomes en D. van Manen. Rond 1985 stagneerde de

Een "tijdelijke" locatie

Wegens de herontwikkeling van het Raadhuisplein moest de bibliotheek in 1997 verkassen naar de Vijftien Morgen, naar gebouw Carrefour.

Bij het vertrek van het Raadhuisplein dachten de medewerkers snel weer terug te zijn... (Collectie Bibliotheek Veenendaal)

Maximaal vier jaar was de bedoeling, want dan moest er wel een nieuwe locatie gevonden zijn. Oorspronkelijk was het idee dat de bibliotheek

zou terugkeren op het Raadhuisplein. Het liep anders. De plannen liepen vast op discussies in de raad en zorgen over verkeersstromen. In

Entree van het tijdelijke onderkomen in gebouw Carrefour aan de Vijftien Morgen (Collectie Bibliotheek Veenendaal)

2001 besloot de gemeente de bibliotheek dan maar te huisvesten in de voormalige Hollandia Wolfabriek aan het Verlaat, en de opening werd gepland in 2005. Maar de fabriek bleek niet meer te redden, en de plannen liepen weer

Bouw van de Cultuurfabriek in 2009 (foto Harry Doorn, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

vertraging op. Bij personeel en leden liepen de frustraties over de toestand en bereikbaarheid van het gebouw op. Bij de verhuizing naar

de Vijftien Morgen was er slechts minimaal geïnvesteerd in het gebouw, omdat het toch maar van korte duur zou zijn. Het kale kantoorgebouw met zijn versleten vloerbedekking en smalle trappen was geen goed visitekaartje voor de bibliotheek, en eigenlijk ook niet voor de gemeente. Hoewel directeur Van Veen dit vaak onder de aandacht bracht, duurde het nog tot 2010 voor het nieuwe gebouw eindelijk opgeleverd werd. De onrust en frustraties hadden inmiddels hun tol geëist. De directeur moest vlak voor de opening van het nieuwe gebouw vertrekken wegens een verschil van mening over de toekomstige koers van de bibliotheek.

Culturele instellingen op één plek

Op 9 oktober 2010 werd de Cultuurfabriek aan het Kees Stipplein feestelijk geopend. De bibliotheek beschikt nu eindelijk over een mooi ruim gebouw met de juiste voorzieningen, zoals een geautomatiseerd uitleensysteem. En dat valt op, want nog geen jaar later wordt de instelling tweede in de verkiezing “Beste bibliotheek van Nederland”. Ook het aantal leners zit direct in de lift. Het gebouw biedt niet alleen onderdak aan de bibliotheek, maar ook aan het museum en de historische vereniging. Er is een horecagelegenheid en er kwam een stadswinkel. In de afgelopen jaren is de bibliotheek gefuseerd met de Volksuniversiteit, waardoor er in het gebouw allerlei cursussen en lezingen gegeven worden, naast de al bestaande activiteiten. Dat betekent dat er opnieuw creatief omgegaan moet worden met de ruimte. Maar misschien is dat juist wel een van de charmes van de Veenendaalse bibliotheek.

Bronnen:

- Archiven gemeente Veenendaal 1991-1999 dossiernrs. 013180, 024656, 024657
- Gemeentearchief Veenendaal, documentatiecollectie Bibliotheek

Literatuur:

- Dijk, A.J. van, A.J. Geurts en P.J.H.M. van Veen, *Lenen en lezen. Facetten van de Veenendaalse bibliotheek historie* (Veenendaal 1992)
- Berg, W. van den, *Concordia. Een Veenendaals leesgezelschap* (Veenendaal 1992)
- Doorn-Valster, M. van, “Overheidsbeleid stimulans én rem. De ontwikkeling van de “Stichting bibliotheek Veenendaal” 1951-1991. Belicht tegen de achtergrond van overheidsvoorzieningen en overheidsmaatregelen.” (scriptie, 1992)

Website:

- www.bibliotheekveenendaal.nl (geraadpleegd op 1 oktober 2021)

Uit het gemeentearchief

Er is veel in beweging in het archief. Maar het belangrijkste is dat het gemeentearchief na anderhalf jaar weer volledig open is! We zijn blij dat de bezoekers weer aan de slag kunnen in onze mooie studiezaal om de Veense geschiedenis uit te pluizen.

We hebben er lang naar uitgekeken, en in september was het zover: bezoekers en vrijwilligers kunnen weer zonder beperkingen terecht in de studiezaal. En dat hebben we geweten! September was een drukke maand, met zo'n 35 bezoekers, ruim 50 informatieverzoeken en ook nog een schoolklas. Veel werk dus, maar sinds 1 november is er een tweede fulltime publieks-medewerker, waardoor we onze dienstverlening kunnen verbeteren.

Onze vrijwilligers zitten ook niet stil. Twee jaar geleden zijn een aantal mensen begonnen met het transcriberen van de veenregisters. Dit zijn de verslagen van het Veenraadschap vanaf 1546. Het handschrift is voor de meeste mensen nauwelijks te lezen, en daarom worden deze registers nu overgetypt en voorzien van verklarende woordenlijsten. Inmiddels zijn de eerste drie delen online beschikbaar, over de periode 1546-1554.

We kunnen ook weer aan de slag met onze fotocollectie. De digitalisering van de negatievencollectie van Cord Otting vordert gestaag. Begin volgend jaar hopen we te beginnen met het online plaatsen van deze collectie. Het afgelopen jaar is de diacollectie gedigitaliseerd en op de website geplaatst. Dit betreft vooral foto's uit de jaren '80 en '90, een periode die vooral een (iets) jonger publiek zal aanspreken. Achter de schermen hebben we twee lopende auteursrecht kwesties kunnen oplossen. We krijgen veel vragen over het feit dat niet alle foto's op de website zichtbaar zijn. Dat zal gezien de huidige wetgeving zo blijven. Het voert te ver om er hier al te diep op in te gaan, maar de vuistregel is dat foto's pas na 70 jaar getoond mogen worden. De grens ligt nu dus rond 1950. Jongere foto's mogen alleen getoond worden als de gemeente zelf het auteursrecht bezit. Gelukkig is dat voor het overgrote deel van onze collectie het geval, we werken er dan ook hard aan om juist die foto's op de website te plaatsen. Neem eens een kijkje op gemeentearchief.veenendaal.nl, de foto's zijn te vinden onder het kopje 'Onderzoek'.

Inmiddels hebben we ook weer meer archiefmateriaal kunnen verwerven. Het afgelopen jaar mochten we al het archief van de Veenendaalse vrouwenraad in ontvangst nemen. Inmiddels zijn er ook twee aanvullingen op het archief van het CLV gekomen. En we hebben een interessante collectie kunnen aankopen, waar ik een volgende keer meer over hoop te vertellen.

Door:
Janneke van
den Berg-van
Wakeren

Een van de vrijwilligers bezig met het scannen van negatieven (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

C. van Voskuilen: Een zwarte handel

In het midden van de vorige eeuw waren in Veenendaal elf kolenhandelaars werkzaam. Een van hen was Cornelis van Voskuilen. Hij was de zoon van de uitbaatster van het café aan De Klomp, dat De Trapjes heette.

Door:
Ineke van
Schuppen

Henk en Kees van Voskuilen halen graag herinneringen op aan de tijd dat vader Van Voskuilen de kolenhandel nog bestierde. Het gezin bestond uit vader Cornelis van Voskuilen, moeder Wilhelmina van Capelle en drie kinderen: Jannie die in 1943 geboren werd, Henk die in 1945 het levenslicht zag en als laatste Kees die in 1953 ter wereld kwam. Vader Cornelis overleed in 1975 op 67-jarige leeftijd en moeder Wilhelmina overleed in 1999. Zij werd 89 jaar. Het bedrijf begon in 1937 met een kolenhandel die werd overgenomen van de weduwe Stomphorst. Cornelis van Voskuilen werkte er al, want mevrouw Stomphorst was vroeg weduwe geworden en hij hielp haar in die moeilijke

oude langhuisboerderij uit ca. 1700 met een grote gewelfkelder en uiteraard bedsteden. Het later verbouwde huis telde vier huurders. Vooraan de kroeg van Letje van Schaik, daarna het gezin Van Voskuilen, achterin huisden de gezusters Kee en Driek Kampert en in een aanbouw woonde Kees van de Weerd, een varkenskoopman. In augustus 1971 werd het pand afgebroken.

Letje van Schaik

Rechts van het pand bevond zich het huis van Zwarte Jannetje, dat op dat moment werd bewoond door mevrouw Hootsen, die de huurbazin was van de huizen naast haar. De laatste bewoner van het huis was het gezin Van Dijk. Toen had aan de linkerkant ook *Dagblad de Vallei* er een onderkomen. Rechts van het huis was een sloot en daarnaast stond de Julianakerk. Links van het grote huis stond het café van Letje van Schaik en daarachter woonde de familie Van Voskuilen. Het huis was bereikbaar via een zandpad en naast het zandpad waren de textielwinkel van Achterberg en de sigaren- en sigarettenzaak van Piet van Barneveld gevestigd. Achter de textielzaak, aan het zandpad, woonde boer Toes.

Het café van Letje van Schaik vormde een verhaal apart. Zij begon ooit het dorpscaféetje in het linker gedeelte van het pand, waarin zich rechts de woonkamer bevond. Hoewel de voordeur nooit op slot was, kwamen de meeste klanten via de zijingang binnen. Boven elke deur hing het bordje "Volledige Vergunning". Johan van Schaik, van huis uit timmerman, nam op enig moment het café van zijn moeder over. Hij was meestal te vinden op de kruik naast de tap, waar hij de hele dag niet meer vanaf kwam. Het hele café bestond uit een ruimte van nauwelijks 30 m². Een biljart was er niet, men bracht de tijd door met kaarten en praten. Zelfs een w.c. was niet aanwezig. Als de nood hoog was door het vele drinken, holden de stamgasten naar buiten om daar hun sanitaire bezigheden te verrichten. Na een korte periode van leegstand in de jaren

Onder de woningen van Van Voskuilen en Letje van Schaik bevond zich een gezamenlijke kelder. Tijdens de beschieting van de Julianakerk vluchtte iedereen naar deze kelder. (Collectie Kees van Voskuilen)

periode. De zaak floreerde goed, maar het was zwaar werk. Het huis met het bedrijf erachter stond aan de Prins Bernhardlaan, waar nu het hofje De Gelderse Waag zich bevindt. Het gebouw waarin de familie woonde was een

50 kwam Nico, de zoon van Johan in de zaak. Hij sloopte een muur en bouwde wel een toilet. In mei 1940 werd het echtpaar Van Voskuilen geëvacueerd naar Stolwijk, samen met veel andere Veenendalers. Na acht dagen kwam de bevolking weer terug en kwam het gewone leven min of meer op gang. In de oorlog kwam een Duitse soldaat om kolenzakken vragen. Moeder Van Voskuilen antwoordde dat ze die niet had, maar de soldaat geloofde haar niet en wilde zelf op zolder kijken. Hij ging het smalle trapje op en wonder boven wonder keek hij alleen maar naar links waar niets lag. Rechts namelijk lag een grote stapel zakken.

Zwaar werk

Na de oorlog werd de zaak voortgezet, maar vader Cornelis had een zwakke gezondheid en in 1962 kwam zoon Henk in de zaak. Hem is altijd verteld dat hij het tweede kind was dat in Veenendaal na de oorlog, namelijk op 13 mei, werd geboren. Hij ging als kind vaak mee met zijn vader om de kolen te bezorgen en het kwam voor dat Henk bij ziekte van vader Cornelis door de knecht van school werd gehaald, omdat hij alle wekelijkse besteladressen wist. Hij was toen elf jaar. Hij was pas veertien jaar toen hij voor de eerste keer in het bedrijf kwam, maar het werk bleek veel te zwaar voor zo'n jonge jongen. Hij ging als puntlasser werken bij Eska aan de Valleistraat en hij bleef daar tweeënhalp jaar. Daarna ging hij weer terug

naar de kolenhandel. Toen Henk 18 jaar was, kreeg hij een oproep voor de keuring van militaire dienst, maar de boekhouder diende

Vlnr Kees junior, zus Jannie, Kees van Voskuilen senior en Nettie Mollema in 1963 (Collectie Henk van Voskuilen)

vanwege persoonlijke onmisbaarheid voor de zaak een verzoek om afstel van de dienstplicht in. In eerste instantie kreeg hij een jaar uitstel, maar na een tweede verzoek werd afstel toegestaan. Wel moest hij zich aansluiten bij de BB (Bescherming Bevolking).

Kolenopslag met Henk en Kees senior van Voskuilen (Collectie Henk van Voskuilen)

De Klomp

De bestellingen kolen werden via station De Klomp aangevoerd naar de achter het huis gebouwde loodsen aan de Prins Bernhardlaan. Tienduizenden kilo's briketten, cokes, antraciet, drietjes, viertjes en vijfjes werden opgeslagen. Vooral met eierkolen was het slecht werken vanwege het gruis dat overal in ging zitten. De kolen kwamen aan in wagons van 25 ton en al die kolen werden met de hand met een grote wagonschop gelost. Later kwamen de zelflossers, die liepen vanzelf leeg en dat maakte het zware werk een stuk lichter. Het bedrijf had ook klanten in het Schrijverspark dat in die tijd werd gebouwd. De flats waren vier hoog, hadden geen lift en het kolenhokje bevond zich naast de voordeur. Er konden vijf mud kolen in dat hokje en een

mud was 70 kilo. Dat betekende dat Henk tien keer de trappen opsjouwde met 35 kilo kolen op zijn rug. Als zijn vader meeging, zette hij bij Henk twee zakken op elkaar zodat hij maar

Achter de opslagloods is de Julianakerk zichtbaar 1963 (Collectie Henk van Voskuilen)

vijf keer hoefde te lopen. Zelfs voor de sterke mannen was het geen doen meer en in overleg met Patrimoniums Bouwvereniging werd afgesproken dat de kolen in de berging beneden zouden worden gestort. Alle bewoners kregen een kolenkit en de heer des huizes kon als hij naar zijn werk ging de kit volscheppen en deze als hij thuis kwam mee naar boven nemen.

Slechte herinneringen heeft Henk aan een klant in Ede. Die wilde als wintervoorraad tien mud kolen hebben en Henk sjouwde de kolen naar het kolenhok achter in de tuin. Maar bij thuiskomst vertelde zijn vader, dat de klant had gebeld om zijn beklag te doen: volgens hem was er een half mud te weinig afgeleverd. En Henk moest van zijn vader de volgende dag met twintig lege zakken terug om te bewijzen dat de juiste hoeveelheid was afgeleverd. Dat betekende dat hij de twintig zakken moest volscheppen, aan de klant moest laten zien dat het echt twintig volle zakken waren en vervolgens de zakken weer moest leeg gooien. Deze klant heeft nooit meer kolen van de firma Van Voskuilen gehad!

Vrachtwagens

Alle kolenboeren hadden hun eigen klanten en vaste wijken. In de zomermaanden rekende men een speciaal laag tarief voor de brandstof, waardoor werk gegarandeerd bleef. Vaak werd in die perioden 20 tot 25 mud kolen per adres gereden. De zware zakken werden driehoog handmatig op de wagen geladen. Maar paard en wagen werden ingehaald door gemotoriseerd vervoer. De eerste vrachtwagen van Van Voskuilen was een Fordson, die tot oktober 1956 in gebruik was. Daarna kwam een Dodge uit 1943, die tot mei 1965 de kolen vervoerde. De derde vrachtwagen was een DAF, die tot het voorjaar van 1968 dienst deed.

Zoon Kees zat ondertussen op de Technische School, maar hij had het daar slecht naar zijn zin. Hij vond het veel leuker om met zijn broer mee te gaan om kolen te bezorgen. Als het Schrijverspark werd bevoorrad, was Kees graag van de partij. Hij haalde de sleutels van de diverse klanten op, zodat de bergingen weer gevuld konden worden. Er werden dus door Henk regelmatig absentiebriefjes geschreven met allerhande smoesjes. Kees verbaast zich er nu nog wel over dat de briefjes altijd maar geaccepteerd werden. Het was dan ook geen wonder dat hij voor zijn eindexamen in 1968 zakte. Gelukkig behaalde hij het volgende jaar zijn diploma wel.

Henk van Voskuilen met onder zijn arm Wim van Geerenstein (Collectie Henk van Voskuilen)

In 1963 was de winter ongewoon streng. Het was het jaar dat de befaamde Elfstedentocht

plaats vond die gewonnen werd door Reinier Paping. Onder voorzitterschap van Cees van Voskuilen kwam de Vereniging van Veenendaalse Kolenhandelaren bij elkaar om de situatie te bespreken. Er dreigde namelijk een

Henk van Voskuilen met op de achtergrond de kolenopslag (Collectie Henk van Voskuilen)

kolentekort. In onderling overleg werd besloten om per klant niet meer dan twee of drie mud af te leveren, zodat voorkomen werd dat de financieel beter bedeelden hun kolenhokken vol zouden laten storten ten koste van de kleine man. In de wintermaanden was er meestal hulp van twee mannen die in het vorstverlet zaten en die zich op deze manier toch nuttig konden maken. Vanaf het voorjaar van 1968 werd het bedrijf geleidelijk overgenomen door Kees van Zanten van de Parallelweg. Henk, die intussen chauffeur was geworden bij de firma Engelage, ging nog regelmatig met hem mee om de klantenadressen aan te wijzen.

Handig

De beide heren Van Voskuilen zijn handig met hun handen. Henk heeft heel veel prachtige maquettes gebouwd van panden in Veenendaal die verdwenen zijn. Uiteraard heeft hij ook zijn oude huis aan de Prins Bernhardlaan nagebouwd. Het huis werd in augustus 1971 afgebroken. Veel van deze kunstwerken zijn te bewonderen in Museum Veenendaal.

Kees is erg geïnteresseerd in vrachtauto's en hij was vooral gehecht aan de DAF. In 1982 kocht hij op een sloop in Bennekom een DAF

cabine uit 1959. Het model was nog hetzelfde als hun eigen vrachtwagen, maar de details waren gewijzigd. Kees liep alle autosloperijen af tot aan Amsterdam toe om de originele onderdelen weer te krijgen. Hij vond de originele strippengrill, de bumper, het dashboard, de motorkap en nog veel andere onderdelen. Van de 59-er DAF cabine sloopte hij al deze onderdelen af om ze te vervangen door alles wat hij op de kop had getikt. Vervolgens schilderde hij de originele naam er weer op. Het kostte hem een jaar om de auto in de originele staat te krijgen, maar toen was hij zo mooi geworden dat het automuseum in Schagen de DAF graag wilde hebben. Op 3 juli 2021 werd de auto in delen uit de schuur gehaald om naar Schagen vervoerd te worden. En daar is de Veenense DAF nu voor iedereen te bezichtigen.

De beide broers verloochenen hun Veenense wortels niet. Henk is vrijwilliger in Museum Veenendaal en Kees is vrijwilliger in het Documentatiecentrum van de HVOV en in het archief van de gemeente Veenendaal. En zo dragen zij hun steentje bij aan het behoud van en de kennis over de Veenense geschiedenis.

De DAF uit 1965 met vlnr Jan van Manen, Wim van Geerenstein en Kees van Voskuilen. (Collectie Henk van Voskuilen)

De geschiedenis van 75 jaar CLV

Dit jaar is het 75 jaar geleden dat Veenendaal werd verrijkt met een Christelijke HBS. Door de jaren heen vonden er echter nogal wat veranderingen plaats.

Door:
Ineke van
Schuppen

In Veenendaal begon de geschiedenis van het algemeen voortgezet onderwijs op 29 december 1923 met de opening van de Vrije Christelijke School voor ULO. De letters ULO staan voor Uitgebreid Lager Onderwijs en de school werd gevestigd aan de Kerkewijk vlakbij de Vaartbrug. Een van de Veense predikanten was bang dat Veenendaal te hoog greep met deze school. Hij dacht het een school zou worden voor kinderen van stand en dat die zouden

kinderen niet nodig, want er moest brood op de plank komen en kinderen droegen daaraan bij door op hun twaalfde al in de fabriek te gaan werken. Maar uiteindelijk groeide de school toch en tijdens de oorlogstijd verdubbelde het aantal leerlingen tot 282. Daarmee was het op dat moment een van de grotere ULO's van Nederland. Op het moment dat koningin Juliana aantrad als vorstin, was de Julianaschool de eerste school in Nederland die naar haar

werd vernoemd. Tegen het einde van de oorlog begon men te denken aan de stichting van een Hogere Burgerschool. Het initiatief werd genomen door een paar welgestelde families met opgroeiende kinderen. De vele voorbereidende vergaderingen vonden veelal plaats in villa Zuiderhorst aan de Kerkewijk. Er moest veel werk worden verzet, want de nieuwe school moest vanuit het niets worden opgebouwd. Er moesten contacten worden gelegd in Den Haag, er moest personeel aangenomen worden, er moest een locatie worden gevonden en - ook niet onbelangrijk - er moest in de nodige financiën worden voorzien. Maar gelukkig kon in die tijd altijd een beroep worden gedaan op de

Veenendaalse fabrikanten en ook de Veense burgers lieten zich niet onbetuigd.

Kolenrantsoen

Op dinsdag 3 september 1946 werd in hotel De Korenbeurs aan de Markt de Chr. H.B.S. officieel geopend. De eerste lessen werden gegeven op donderdag 5 september aan 44 leerlingen. De school werd gevestigd aan de Markt op nummer 21. Tot voor kort huisde de ABN AMRO-bank op deze locatie. Als eerste directeur werd dr. J. Bax benoemd. Het bestuur was blij met zijn komst en bestuurslid P.N. Heij benadrukte dat nog eens in een persoonlijke brief aan de heer Bax d.d. 12 juni 1946. Er stond ook een P.S. onder de brief: "U hebt

18. l. n. v. staande.
1. De Ridder (Aardr.)
2. Bax (Directeur)
3. Graatsma (Frans)
4. Bosch (Tekenen)
5. Juffr. v. Roon (Geschiedenis)
6. Feyten (Nederlands)
7. Carsouw (Wiskunde)
8. Buys (Gymnastiek)
9. Rinzema (Boekh.)
10. Reitsma (Biologie)
11. Zittend: v. l. n. v.
12. Kooij (Natk.)
13. Gernis (Natk.)
14. Juffr. Jans (Engels)
15. Juffr. ten Kate (Engels)
16. Koopman (Nederlands)
17. Lantermans (Staatsinr.)
Juli. 1951

Het docentenkorps van het eerste uur
(Collectie HVOV-Dicky Osnabrugge-Boon)

neerkijken op de arbeiderskinderen. En in de eerste jaren was dat misschien ook wel zo. Veel ouders vonden een vervolgopleiding voor hun

waarschijnlijk de kolenbonnen voor de eerste zes mud kolen reeds bij uw handelaar ingeleverd. Wilt u deze bonnen weer aan hem terug vragen, dan kunt u ze in Veenendaal inleveren". De nieuwe directeur had zijn domicilie boven de school. Hij kreeg meteen een telefoonaansluiting: nummer 356. Hij gaf les in Nederlands, Geschiedenis en Godsdienst. Drs. J. Carsouw was zijn onderdirecteur.

Semi-permanent

In de eerste jaren werd les gegeven op verschillende locaties, maar in 1949 verhuisde de school naar een semi-permanent gebouw aan de Tuinstraat. Semi-permanent betekent dat het gebouw niet werd ontworpen voor langdurig gebruik, maar dat daar wel rekening mee moest worden gehouden. Het werd een laag gebouw met een half rond dak. In het midden was de hoofdingang. Daartegenover rechts bevond zich de lerarenkamer, precies tegenover de ingang was de conciërgeloge en links daarvan de kamer van de heer Bax. Hoeveel leerlingen hebben niet voor die deur staan bibberen, wachtend tot het rode lampje uitging. In eerste instantie hadden de leerlingen hun vaste lokaal, maar na een paar jaar wisselden de leerlingen van lokaal en bleven de docenten zitten. De leraren van het eerste uur waren mannen die ontzag inboezemden. Of was ook de instelling van de leerlingen uit die tijd anders dan die van heden ten dage? Naast de heren Bax en Carsouw maakten onder andere docent geschiedenis Hiensch, docent godsdienst Tigchelaar, docent Frans Jansen, docent Nederlands Bosma, docent tekenen De Geus en docent Engels Boon deel uit van het lerarenbestand. In 1956 werden klassieke talen aan het lespakket toegevoegd, waardoor de school zich lyceum mocht noemen. De heer Haan werd de docent van dat vak. In 1959 kwam een meisjes afdeling de school versterken: de MMS oftewel de Middelbare Meisjes School.

In de begintijd, en dat duurde tot laat in de jaren '60, was de kledingstijl van de docenten volstrekt anders dan tegenwoordig. Met uitzondering van Pluis van der Wolf droeg iedereen keurig een jasje met een stropdas. De gezagsverhoudingen lagen echter sowieso anders in die jaren. Rector Bax werd niet alleen door de leerlingen, maar ook door de leraren met meneer Bax aangesproken. De school kon zich soms ook bemoeien met activiteiten die buiten de school plaatsvonden. Een MMS-klas was zo dom een feestje te bespreken onder

de handwerkles, die door mevrouw Bax werd gegeven. De ouders werden ingeschakeld en het feestje was van de baan. Dat gebeurde met meer feestjes, want dansen was eigenlijk uit den boze.

Manneke Pis

Bijna vanaf het begin werd een schoolkrant, Costelick Mal, voor de leerlingen uitgegeven en er bestond een leerlingenvereniging, die Eldorado heette. In 1962 zaten in 4 MMS twee Hannekes (Diepeveen en Taen), die beide kandidaat stonden voor het bestuur van Eldorado. De desbetreffende MMS-klas voerde actie om de Hannekes in het bestuur te krijgen en had

Hanneke Diepeveen in haar rol van voorzitter van leerlingenvereniging Eldorado op een schoolavond in 1962. (Collectie HVOV-Ineke van Schuppen)

daartoe een groot spandoek aan de school gehangen met de tekst: "Een bestuur zonder Hanneke is als Brussel zonder het manneke" en daarbij was een Manneke Pis getekend. Meneer Bax was not amused door het blote mannetje en tekenares Netty van Erk werd gesommeerd het manneke een broekje aan

doen. Begrijpelijk(er)wijs maakte dat de hilariteit alleen maar groter. Het Eldoradobestuur probeerde in 1965 de traditionele schoolavonden

werd opgeblazen en de knal werd tot ver in de omtrek gehoord, maar in het grasveld was een groot gat geslagen. Ook toen was rector Bax not amused.

Een hoogtepunt van het jaar was het Kerstvolleybaltoernooi. Het vond plaats in de kerstvakantie en diverse scholen in de omgeving namen deel, waaronder het Marnix College uit Ede en het Revis Lyceum uit Doorn. Het toernooi speelde zich af op verschillende locaties, zoals in Eltheto en uiteraard in de eigen gymzaal. De Veense deelnemende teams werden enthousiast toegeschreeuwd door het publiek: "We hebben een C, we hebben een L, we hebben een V: CLV". De stem van menig leerling moest het na afloop van het toernooi af laten weten.

Docent Jan van der Putte dirigeert het leerlingenkoor (Collectie HVOV-Ineke van Schuppen)

te vervangen door een muziekavond, maar vond geen gehoor bij leiding en bestuur. Er mocht nog steeds niet gedanst worden op school. De schoolavonden werden veelal gevuld met gymnastiekoefeningen, een optreden van het schoolkoor onder leiding van Jan van der Putte en een toneelstuk na de pauze. De gevoerde discussies leidden in 1967 tot de oprichting van "Moker", een beweging van kritische leerlingen, die actie voerden tegen de oude gezagsstructuur. Er ontstond een revolutionaire sfeer, maar de schoolleiding slaagde er toch in om de orde te herstellen. Desalniettemin werden er veranderingen in gang gezet.

Populair was de jaarlijks uitgevoerde examenstunt van eindexamenkandidaten. Eind jaren vijftig werden de leraren zogenaamd gekeurd voor militaire dienst. Grote hilariteit ontstond toen leraar Punt met een grote melkfles gevuld met een gele vloeistof ten tonele werd gevoerd. Ergens begin 60-er jaren ging het bijna mis. Op het grasveld voor de school, toen nog aan de Tuinstraat, hadden de eindexamenleerlingen een groot stuk rioolbuis opgesteld. De buis

Nieuwbouw

In 1968 werd het semi-permanente gebouw aan de Tuinstraat na bijna 20 jaar verlaten. Aan de Kerkewijk was een prachtige nieuwe school gebouwd, die met de nodige festiviteiten en activiteiten werd geopend. Er werd een grote reünie georganiseerd en een aantal oud-leerlingen had een cabaret in elkaar gezet. Het gezelschap had zich de naam "Het eerste

Luchtfoto van de Tuinstraat met daarop het semi-permanente gebouw waarin de HBS was gehuisvest (Collectie HVOV-Ineke Liemburg)

christelijk Veenendaalse cabaretgezelschap Samuël en Mozes" aangemeten en dat schoot in het verkeerde keelgat bij predikant Vroegin-

deweyj. Ophef was het gevolg en het leek er op dat het cabaret verboden zou worden, maar gelukkig kwam het niet zo ver. In hetzelfde jaar, 1968, trad ook de Mammoetwet in werking: het CLV veranderde in een school voor havo en mavo. In 1993 vond de fusie plaats tussen het CLV en de Chr. ULO die intussen Koningin Juliana Mavo was gaan heten. En nu is de voor die tijd prachtige nieuwe school zo gedateerd geworden, dat er weer een geheel nieuwe school is neergezet. Het werd een grotendeels energieneutraal pand waarbij grote waarde werd gehecht aan duurzaamheid en hergebruik.

In de loop van de jaren werd de school bestuurd door diverse rectoren. Na Dr. Bax trad Jaap Carsouw aan als rector. Hij werd opgevolgd door Sieb Tichelaar, die op zijn beurt werd opgevolgd door oud-leerling Evert van Baren. Na Evert trad Kees Kloet aan en op dit moment is Willem de Vos de man die de school bestuurt. Hoewel de nieuwe school na de kerstvakantie van 2020 al in gebruik werd genomen door leerlingen en docenten, werd de officiële opening vanwege het Coronavirus uitgesteld naar 14 oktober 2021. Wethouder Marco Verloop onthulde de originele letters, die ooit de Chr. ULO en de Chr. H.B.S. gesierd hebben. Ze zijn opgehangen in het nieuwe gebouw, dat zo mooi geworden is dat het is genomineerd voor de ARC21 Interieur Award.

Stichtingsjaar

Toch is het moeilijk om een officieel stichtingsjaar aan te wijzen. De Christelijke H.B.S. is opgericht in 1946 en dat is inmiddels 75 jaar geleden. De viering daarvan was gepland in 2021, maar werd zoals zoveel vieringen in de war geschopt door het coronavirus. Maar goedbeschouwd gaat de geschiedenis van het huidige CLV door de fusie met de Koningin Juliana Mavo in 1992 terug tot 1923, toen de Christelijke ULO school werd opgericht. Het is namelijk zo dat als twee scholen onder hetzelfde bestuur fuseren, ze allebei formeel worden opgeheven. Vervolgens ontstaat een nieuwe school. In dit geval is dat niet meteen zichtbaar, omdat de twee gefuseerde scholen onder de bekende naam Christelijk Lyceum

Veenendaal verder gingen, maar het is wel een feit. En dat betekent dat er in 2022 drie jubilea met een reünie gevierd zouden kunnen worden:

De schoolband onder leiding van Leo Coïni
(Collectie HVOV-Ineke van Schuppen)

99 jaar geschiedenis die begon met de Christelijke ULO-school in 1923

75 + 1 jaar CLV vanaf de oprichting van de HBS in 1946

30 jaar CLV na de fusie van 1992.

De originele letters van de Chr. U.L.O. en de Chr. H.B.S. hangen naast elkaar in het atrium van het CLV (foto: Thisine Rou-van Manen)

Maar omdat we niet in de toekomst kunnen kijken, wachten we rustig af hoe de schoolsituatie zich ontwikkelt en welke festiviteiten op de planning zullen komen.

Wie herkent wie?

Door:
Hennie Henzen

Gelukkig is er weer ruimte om een aantal foto's aan u voor te leggen. Foto nummer 39 is geschonken door mevrouw Riet van Ojik. Zij vertelde erbij, dat deze foto is gemaakt tijdens de opening van het winkeltje van A.H. van Barneveld aan het Kostverloren. Op de achterzijde staat te lezen "vrouw met kind is tante Twitje? en Truus", maar in een ouder handschrift staat ook geschreven: "Moe, Pa, Cornelis en Corrie van Leeuwen". Dat maakt het bepalen van de juiste locatie nogal verwarrend. Vooral de vermelding Kostverloren met het zicht op het grote gebouw op de achtergrond roept de

nodige vragen op. Is het gebouw van de VSW? Maar dan klopt de locatie weer niet. Hopelijk brengt u als lezer van ons blad de oplossing. De fotonummers 40, 41 en 42 zijn al door een aantal personen bekeken, maar tot nu toe is er nog geen bruikbare aanwijzing. Wie staan er op en waar is het?

Ook in dit geval is de hoop gevestigd op onze lezers. Het zou fijn zijn als we deze foto's met de juiste beschrijving toe kunnen voegen aan onze collectie.

40

41

42

Het laatste woord

De maand december is voor velen vaak een maand van terugkijken en mogelijk ook wel een maand om vooruit te kijken.

Door:
Het bestuur

Terugkijkend kunnen we vaststellen dat we een heftige periode achter de rug hebben. Nog steeds is het coronavirus niet onder controle.

Hoewel we het heel erg gehoopt hadden en we er na de laatste versoepelingen zelfs diep in ons hart wel een beetje op gerekend hadden dat de bijeenkomst van 16 december door kon gaan, vonden we het na de persconferentie van 2 november toch veiliger om ook deze bijeenkomst af te blazen. De besmettingen liepen weer op, mondkapjes werden weer verplicht,

de begraafplaats een zogenaamd “baarhuisje” heeft gestaan. Onderzocht wordt of dit huisje weer geplaatst kan worden op misschien wel de historische fundering. We hopen van harte dat het lopende onderzoek tot het gewenste resultaat leidt.

Ook in het documentatiecentrum gonst het van de bezigheden. Er wordt nog steeds veel materiaal aangeleverd. Het archiveren van dat alles vergt veel tijd, maar de vrijwilligers verzetten veel werk en het is alleszins de moeite waard.

de 1,5 meter afstand was nog steeds geldig, kortom er waren te veel haken en ogen. Zeer tegen onze zin - want Hennie Henzen stond te trappelen om zijn filmmateriaal weer te vertonen - hebben we toch moeten besluiten om de bijeenkomst niet door te laten gaan. We vestigen onze hoop nu op de maartbijeenkomst, maar helaas kan niemand in de toekomst kijken.

Dat we geen bijeenkomsten hebben kunnen houden, wil niet zeggen dat we als vereniging stil hebben gezeten. Denk bijvoorbeeld aan alle uren die onze vrijwilligers besteden aan de werkzaamheden op het gedenkpark “de Oude Begraafplaats” aan de Weverij. De begraafplaats is prachtig opgeknapt en velen konden dat met eigen ogen zien op Open Monumentendag. Veel bezoekers maakten hier gebruik van. Inmiddels is ook bekend dat er op

Onderhoud gedenkpark de Oude Begraafplaats door Jan Spies en Aart Aalbers (collectie HVOV-Hennie Henzen)

Zaterdag 30 oktober vond de jaarlijkse Dag van de Geschiedenis plaats in de Cultuurfabriek. Het thema van de dag was “Aan het Werk” en in het hele gebouw waren oude ambachten te bewonderen. In het Documentatiecentrum van de HVOV werd een oude film van het productieproces van de Frisiafabriek vertoond en voor de kinderen was een quiz samengesteld.

Ook wij als bestuur missen de bijeenkomsten. Voor volgend jaar zijn de data nog niet vastgesteld, maar we hopen van ganzer harte dat we dan eindelijk de draad weer op kunnen pakken. We moeten het afwachten.

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Albert Hempenius, Kees Stipplein 52, 3901 TP Veenendaal, telefoon 0318 51 38 79 en bij het documentatiecentrum van de vereniging (zie voor het adres binnenzijde voorblad). Alle prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95
- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaord van vroger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95
- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 4,50
- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: € 9,-
- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgen-talen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50
- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgen-talen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50
- dr H. van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers* (192 pagina's; zeventien scribenten schrijven de levensverhalen van 31 Veenendalers die door hun doen en laten indruk maakten op hun tijdgenoten en zo grote bekendheid genoten)
Prijs: € 14,95
- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95
- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50
- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95
- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95
- Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95
- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-
- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-
- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95
- G.M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95
- Jan van de Haar, *Wòne en winkels in de Straot* (28 pagina's; een beschrijving van de winkels die in de jaren vijftig in de Hoofdstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 12,95
- D. van Manen, *Aartsvaders en aanverwanten* (222 pagina's; een systematisch overzicht van de oudste geslachten van Veenendaal)
Prijs: € 30,95
- Ineke van Schuppen, *Vijftig Veense Verhaaltjes* (202 pagina's; wetenswaardigheden over diverse onderwerpen in de Veense geschiedenis)
Prijs: € 17,95

Historische Vereniging

Oud Veenendaal

